

**VILNIAUS UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS KATEDRA**

Baudžiamosios justicijos specializacijos
Neakivaizdinio skyriaus
IV kurso studento
Petro Valiūno

Magistro darbas

**Nepilnamečių grupiniai nusikaltimai ir jų prevencijos problemos
Juvenile group crimes and difficulties of their prevention**

Darbo vadovė:
doc. dr. A. Drakšienė
Recenzentas:
Lekt. dr. G. Sakalauskas

VILNIUS, 2009

TURINYS

Įvadas.....	3
1. Grupinių nusikaltimų samprata ir jų klasifikacija.....	5
2. Nepilnamečių grupinių nusikalstamų veikų paplitimas:.....	15
a) nepilnamečių grupinių nusikalstamų veikų būklė.....	18
b) nepilnamečių grupinių nusikalstamų veikų struktūra.....	23
3. Nepilnamečio, darančio grupinius nusikaltimus, asmenybės bruožai.....	26
4. Aplinkybės, sąlygojančios nepilnamečių grupines nusikalstamas veikas:.....	40
a) šeimos įtaka.....	41
b) bendraamžių įtaka.....	46
a) mokymo įstaigų įtaka.....	48
b) visuomenės informavimo priemonių įtaka.....	50
5. Nepilnamečių grupinių nusikaltimų prevencijos problemos:.....	53
a) nepilnamečių grupinių nusikaltimų prevencijos samprata ir sistema.....	53
b) kai kurios nepilnamečių grupinių nusikaltimų prevencijos subjektų veiklos problemos.....	60
Išvados.....	62
Santrauka.....	63
Summary.....	64
Literatūra.....	65

ĮVADAS

Temos aktualumas. A.Dapšio teigimu, nepilnamečių nusikalstamumas – tai savotiška bendrojo nusikalstamumo pradžia, jo potencialus rezervas ir kartu prognozės modelis ateičiai, taigi kuo ankstesniame amžiuje bus užskirtas kelias nepilnamečių nusikaltimams, tuo didesnė bus galimybė sumažinti nusikalstamumą ateityje. Nepilnamečių nusikalstamumas, tai socialinis reiškinys, kurio nepavyksta išvengti nei vienai valstybei. Tačiau jo būklė ir prevencijos metodai atskirose šalyse yra skirtingi. Tai priklauso nuo įvairiausių socialinių, ekonominių, teisinių, religinių ir kitokių priežasčių.¹ Daugelis autorių teigia, kad Lietuvoje nusikalstamumas auga, keičiasi ir jo kokybė – jis „sunkėja“. Taigi nepilnamečių nusikalstamumo prevencija šiandien Lietuvai yra itin aktuali². Nepilnamečių nusikalstamumo prevencija yra laikoma prioritetine nusikalstamumo prevencijos dalimi. Ilgametė nusikalstamų veikų analizė patvirtina, jog jei asmuo kuo ankstyvesnėje jaunystėje padaro pirmąją nusikalstamąją veiką, tai yra didelė šių nusikalstamų veikų recidyvo tikimybė vyresniame amžiuje.

Nepilnamečiai daugelį nusikalstamų veikų padaro ne vieni, o veikdami ar su nepilnamečių asmenų grupėmis, ar veikdami su suaugusiųjų grupėmis, kuriose dalyvauja veinas ar keli nepilnamečiai.

15-18 metų paaugliai pergyvena kritinį psichinio vystymosi periodą.³ Šiuo gyvenimo laikotarpiu svarbus vaidmuo tenka bendraamžių grupėms. Prieglobsčio dažnai ieškoma ir ekstremistinėse grupuotėse, politiniuose būreliuose, jaunimo sektose, narkomanų bendrijose.⁴

Taigi labai svarbu yra nustatyti priežastis, dėl kurių nepilnamečiai daro grupines nusikalstamas veikas, t.y. aplinkybes, kurios turi įtakos formuojantis jauno žmogaus asmenybei, kad kuo anksčiau jos būtų pašalintos, taikant socialinio poveikio priemones.

Darbo tikslas. Tikslą nulėmė nepilnamečių grupinio nusikalstamumo prevencijos aktualumas. Pagrindinis šio darbo tikslas – išanalizuoti nepilnamečių grupinių nusikaltimų ypatumus bei kai kurias tokių nusikalstamų veikų prevencijos problemas. Remiantis nusikalstamumo statistikos duomenimis ir mokslo literatūra, taip pat tarptautiniais, Lietuvos ir užsienio šalių teisės aktais, buvo siekiama išanalizuoti nepilnamečių grupinio nusikalstamumo sampratą ir kriminologinę charakteristiką, pateikti grupinį nusikaltimą padariusio nepilnamečio asmenybės sampratą ir tipus, ištirti pagrindinius tokio

¹ Jatkevičius, A. Smurtinio nepilnamečių nusikalstamumas. *Teisė*, 1999, 33 (4), p.35

² *Namų advokatas*. Sudarytojas J.Prapiestis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002, p. 296

³ Michailovič, I. *Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2001, p.14

⁴ Sakalauskas, G. Vaikų nusikalstamumas. *Mokykla*, 2002, Nr. 3, p. 10

nepilnamečio asmenybės struktūros elementus ir aplinkybes, sąlygojusias jos formavimąsi bei aptarti kai kurias prevencijos problemas.

Tyrimo dalykas. Darbo tyrimo dalyką apibūdina temos pavadinimas „Nepilnamečių grupiniai nusikaltimai ir jų prevencijos problemos“. Taigi tyrimo dalykas ir yra:

- nepilnamečių grupiniai nusikaltimai;
- grupinį nusikaltimą padariusio nepilnamečio asmenybė ir jos formavimąsi sąlygojusios aplinkybės,
- galiojanti nepilnamečių grupinio nusikalstamumo prevencijos teisinė sistema.

Tyrimo šaltiniai. Tiriant magistro darbo dalyką ir siekiant darbo tikslo, išanalizuota:

1) Tarptautiniai (Jungtinių Tautų ir Europos Tarybos) ir Lietuvos Respublikos, taip pat užsienio valstybių teisės aktai;

2) Lietuvos ir užsienio kriminologijos ir baudžiamosios teisės (taip pat sociologijos, pedagogikos ir kitų mokslų) literatūra;

3) Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos statistiniai duomenys. Darbe analizuojami statistiniai duomenys apie nepilnamečių padarytus grupinius nusikaltimus. Taip pat analizuoti ir Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės statistiniai duomenys.

Tyrimo metodika. Tiriant darbo dalyką ir siekiant darbo tikslo, naudotasi įvairiais mokslo metodais. Lyginamasis metodas naudotas, analizuojant Lietuvos, užsienio valstybių ir tarptautinius teisės aktus, reglamentuojančius nepilnamečių nusikalstamumą, nepilnamečių grupinio nusikalstamumo prevenciją, taip pat nagrinėjant skirtingų mokslininkų gvildenamas problemas. Taip pat naudotas sisteminės analizės metodas, statistinis metodas (tiriant kriminalinės statistikos duomenis), istorinis (analizuojant senesnius ir naujausius literatūros šaltinius bei anksčiau ir šiuo metu galiojančių teisės aktų nuostatas) bei kitais metodais.

Darbo naujumas. Nepilnamečių nusikalstamumą Lietuvoje nagrinėjo G.Babachinaitė, A.Čepas, A.Dapšys, A.Drakšienė, R.Drakšas, V.Justickis, I.Michailovič, G.Sakalauskas ir kiti autoriai. Šių autorių darbuose buvo analizuojamos nepilnamečių nusikalstamumo priežastys ir prevencija, nepilnamečio nusikaltėlio asmenybės problemos, ankstyvoji nepilnamečių nusikalstamumo prevencija ir kt. Šiame darbe išsamiau nagrinėjamas nepilnamečių grupinis nusikalstamumas ir jo prevencijos problemos.

1. Grupinių nusikaltimų samprata ir jų klasifikacija

Užsienio šalyse daug dėmesio skiriama susiformavusioms jaunimo grupuotėms – gaujoms (angl. *gangs*). Pasauliui vis labiau vienijantis kultūros, kalbos, rinkos, religijos pagrindais, nusikalstama veikla taip pat peržengė nacionalines valstybių ribas. Nors jaunimo grupuotės tradiciškai buvo laikomos amerikietišku reiškiniu, pastarąjį dešimtmetį ryškių panašaus elgesio apraiškų atsirado Europoje, Australijoje, Pietų ir Centrinėje Amerikoje, Afrikoje ir Azijoje (H. C. Covey, 2003; M. W. Klein, 2002), todėl šiai problemai Vakarų Europos kriminologai skiria vis daugiau dėmesio. 1998 m. grupė Europos ir Amerikos mokslininkų sukūrė pirmąją mokslinę Europos gaujų tyrimo programą (angl. *Eurogang Program of Research*). 2001-2003 m. buvo parengta lyginamoji jaunimo grupuočių studija, kurioje išdėstyti konkretūs siūlymai dėl šio reiškinių prevencijos (F. – A. Esbensen, F. M. Weerman, 2005).

Sąvoka „gauja“ paprastai sukelia neigiamą reakciją. Kino filmai, muzika ir žiniasklaidos priemonės išplatino jų kultūrą didesnėje industrinio pasaulio dalyje. „Šaudymas iš važiuojančio automobilio (angl. *drive – by*)“, „pretendentas, siekiantis tapti gaujos nariu (angl. *wannabe*)“ arba „gaujos pasirinktos spalvos (angl. *colours*)“ – tai tik keletas terminų iš pasaulyje pasklidusios gaujų kultūros. Būtent ji kai kuriose šalyse sukėlė „moralinę paniką“ (R. McCorkle, D. Miethe, 2001) ir susirūpinimą dėl būtinybės oficialiai pripažinti gaujų egzistavimą (C. Huff, 1990). Nepaisant akivaizdaus gaujų paplitimo, dėl pačios „gaujos“ sąvokos ir jos struktūros yra diskutuojama ne tik kriminologijos literatūroje, bet ir tarp valstybių. Viena iš priežasčių yra ta, kad skirtingose kalbose paprastai vartojami posakiai ir terminai turi skirtingą reikšmę ir emocinį turinį. Kita priežastis ta, kad daugelis ne amerikiečių kriminologų lygina savo jaunimo grupuotes su stereotipinėmis gaujomis arba įsivaizduojamais itin organizuotų Čikagos ar Los Andželo stiliaus gaujų tipais. Sprendžiant pagal tai dažniausiai daromo išvada, kad tokios gaujos kitose šalyse neegzistuoja. Ch. L. Masono ir M. W. Kleino (1995) tyrimas patvirtina, kad daugelis netgi Amerikos jaunimo gaujų neatitinka stereotipo. Kleinas (2001) šį neteisingą įsivaizdavimą apibūdina kaip Europos gaujų paradoksą (angl. *Eurogang paradox*). Kad panaikintų šį paradoksą, minėtos Europos gaujų tyrimo programos nariai pasiūlė tokį jaunimo gaujos apibrėžimą: gauja arba neramumus kelianti jaunimo grupuotė yra bet kuri patvari, į gatvės gyvenimą orientuota jaunimo grupė, kurios vykdoma neteisėta veikla yra jos tapatybės dalis. Kai kuriose kalbose ir (arba) nacionaliniuose kontekstuose žodis „gauja“ arba apskritai negali būti

išverstas, arba jo reikšmė turi tokį emocinį krūvį, kad jis negali būti suprantamai vartojamas, todėl buvo sutarta tokias grupes apibrėžti kaip „nerimą keliančias jaunimo grupuotes“.⁵

Prie specifinių jaunimo grupių sąlygiškai galima priskirti ir maždaug prieš penkis dešimtmečius susiformavusius neformalius jaunimo judėjimus, kurie tapo neatskiriama visuomenės dalimi. Pasak amerikiečių psichologo Abrahamo Maslou, priklausyti grupei yra vienas pagrindinių žmogaus poreikių. Dėl jaunimo noro išsiskirti iš aplinkos, šokiruojančios išvaizdos, kartais ir elgesio, neformalūs jaunimo judėjimai sulaukia vyresnių žmonių nepasitikėjimo ir dažniausiai yra vertinami neigiamai.⁶

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau BK) 24 straipsnio 1 dalyje nustatyta, jog „Bendrininkavimas yra tyčinis bendras dviejų ar daugiau tarpusavyje susitarusių pakaltinamų ir sulaukusių nustatyto amžiaus asmenų dalyvavimas darant nusikalstamą veiką“. Taigi tie atvejai, kai nusikalstama veika yra bendros (dviejų ar daugiau) asmenų tarpusavyje atitinkamu būdu suderintos veikos bendras rezultatas, baudžiamosios teisės teorijoje apibūdinami kaip bendrininkavimas.⁷

Asmenų grupė, kuriuos jungia bendra idėja, tikslas, tarpusavio santykiai, bendra veikla ir pan., dažnai atleika užduotis, bendrauja, kuria elgesio normas, kurios ne visada sutampa su visuomenėje priimtomis etikos normomis. Pažymėtina, kad grupiškumas baudžiamosios teisės ir kriminologijos prasme reiškia, kad asmuo darydamas nusikaltimą veikia ne vienas, o veikia su kitais asmenimis bendrai.⁸ Bendrininkavimas laikoma ypatinga nusikalstamos veikos padarymo forma, kadangi bet kokia bendra suderinta veika yra potencialiai pavojingesnė visuomenei, nei veika padaroma vieno asmens. Suderintai veikiant keliems asmenims padaromi pavojingesni, sunkesni nusikaltimai, sudaromos galimybės kilti didesnėmis nusikalstamoms pasekmėms, lengviau paslėpti nusikaltimo pėdsakus, išvengti atsakomybės ar ryžtis tęsti nusikalstamą veiką.⁹

Bendrininkavimas, pagal bendrininkų tarpusavio supratimą, veiksmų suderinamumą, bendrumą, organizavimo laipsnį, gali būti skirstomas į formas:

- 1) bendrininkavimas be išankstinio susitarimo;
- 2) bendrininkavimas esant išankstiniam susitarimui:
 - a) bendrininkavimas esant išankstiniam elementariam susitarimui;
 - b) organizuota grupė;
 - c) nusikalstamas susivienijimas.¹⁰

⁵ Drakšienė A., Michailovič I. *Kriminologijos žinynas*. Vilnius, Eugrimas, 2008, p. 59-64

⁶ Viteikaitė Ž. Neformalios jaunimo grupuotės. <http://www.straipsniai.lt/bendruomenes/puslapis/11369>

⁷ *Baudžiamoji teisė*. Bendroji dalis. Sudarytojas V. Pavilionis. Vilnius, Eugrimas, 2003, p.263

⁸ *Namų advokatas*. Sudarytojas J.Prapiestis Vilnius, Teisinės informacijos centras, 2002, p. 294

⁹ *Baudžiamoji teisė*. Bendroji dalis. Sudarytas V.Pavilionis. Vilnius, Eugrimas, 2003, p.263

¹⁰ *Baudžiamoji teisė*. Bendroji dalis. Sudarytojas V.Pavilionis. Vilnius, Eugrimas, 2003, p.269

Bendrininkavimo formos padeda tiksliau įvertinti visos nusikalstamos veikos pavojingumo visuominei pobūdį bei laipsnį. Mažiausiai pavojingas bendrininkavimas yra be išankstinio susitarimo. Pats bendrininkavimo pavadinimas rodo, kad bendrininkų nusikalstama veika yra nežymiai suderinta arba visai nesuderinta, t.y. bendrininkai žino tik tiek, kad prie jų nusikalstamos veikos turėdami tokius pat tikslus prisideda kiti asmenys.

Esant išankstiniam elementariam susitarimui bendrininkavimas gerokai padidina bendros veiklos pavojingumą visuomenei, kadangi siekti bendrų nusikalstamų padarinių susitariama dar iki nusikalstamos veikos padarymo pradžios. Susitarimo pobūdis gali būti įvairus: dėl tam tikrų nusikalstamos veikos epizodų, dėl konkrečių nusikalstamos veikos padarymo mechanizmo momentų, dėl nusikaltimo slėpimo ir pan.¹¹

Atkreiptinas dėmesys, jog bendrininku gali būti pripažįstamas tik tas bendroje nusikalstamoje veikoje dalyvaujantis asmuo, kuris turi subjektui būtinus požymius, t.y. jei nusikalstamai veikai daryti panaudojamas mažametis ar nepakaltinamas asmuo, neturintis subjekto požymių, jis negali būti laikomas bendrininku baudžiamosios teisės prasme. Bendrininkavimą apibūdina bei atskleidžia objektyviųjų ir subjektyviųjų požymių visuma, todėl bendrininku gali būti pripažintas asmuo, kuris sulaukęs įstatyme numatyto amžiaus ir yra pakaltinamas.¹²

Organizuotos grupės nariai iš anksto aptaria, suderina svarbiausius numatomos bendrai padaryti nusikalstamos veikos momentus: sukuriama ir suderinama nusikalstamos veikos padarymo planas, išanalizuojamas nusikaltimo padarymo mechanizmas, bendrininkai pasiskirsto vaidmenimis, sutariama dėl nusikaltimo padarymo laiko ir vietos, atliekami tam tikri pasirengimo nusikaltimui veiksmai. Pažymėtina, jog tas išankstinis susitarimas bendrai nusikalstamai veikai – suformuoja tarp bendrininkų tvirtus ryšius, kurie stiprėja nusikalstamos veikos darymo metu.

Esant situacijoms, kai visi organizuotos grupės nariai vykdo vykdytojo funkcijas, ar kai yra keli organizatoriai, ar kai atskiruose to paties nusikaltimo epizoduose ar darant kitus nusikaltimus tam pačiam dalyviui tenka skirtingi vaidmenys, tačiau visais atvejais asmenims realizuojant bendrai suderintą nusikalstamos veikos planą, tokie bendrininkai supranta sukūrę būtent organizuotą grupę ir priklausę jai.¹³

Manytina, jog organizuoto nusikalstamumo sąvoką, galima būtų tapatinti su grupinio nusikalstamumo sąvoka, nes bet kokia nusikaltėlių grupuotė yra laikoma bendrininkų grupe. Organizuota grupė – tai bet kurioje nusikalstamos veiklos stadyjoje du ar daugiau asmenų susitaria

¹¹ *Baudžiamoji teisė*. Bendroji dalis. Sudarytojas V.Pavilionis. Vilnius, Eugrimas, 2003, p. 270

¹² *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras*. Bendroji dalis. Moksl. Red. G. Švedas. Vilnius, Teisinės informacijos centras, 2004, p.154

¹³ *Namų advokatas*. Sudarytojas J. Prapiestis. Vilnius, Teisinės informacijos centras, 2002, p.141

daryti kelis nusikaltimus arba vieną sunkų ar labai sunkų nusikaltimą ir kiekvienas grupės narys, darydamas nusikaltimą, atlieka tam tikrą užduotį ar turi skirtingą vaidmenį.

R.Gutausko teigimu, organizuotos grupės apibrėžimas faktiškai pateiktas be tvirto teorinio pagrindo. Teiginys, kad susitarimas galimas bet kokioje nusikalstamos veikos stadijoje, yra logiškas, t.y. būtų netikslinga nurodyti galimą susitarimo momentą, nes tai sumenkintų organizuotos grupės pavojingumą. Teisiniu požiūriu nėra svarbu, ar grupės nariai kruopščiai apgalvojo savo veiksmus ir pasiskirstė vaidmenis bei užduotis iš anksto, ar tai padarė jau darant nusikaltimą. Abiem atvejais grupė bus vertinama kaip organizuota.

Taip pat A.Gutausko nuomone, negalima sutikti su tuo, jog grupei pripažinti organizuota pakaktų nustatyti, tik patį dviejų ar daugiau asmenų susibūrimo į organizuotą grupę faktą ir kad ši grupė numačiusi padaryti keletą nusikaltimų, ir kad patys nusikalstamos veikos organizavimo veiksmai jau sukelia baudžiamąją atsakomybę. Kitu atveju organizuota grupė reiktų pripažinti ir spontaniškai susibūrusią nepilnamečių grupę, sumaniusią padaryti kelias mažareikšmes vagystes, ir recydivistų arba profesionalų vagių susivienijimus, ketinančius padaryti sunkius savanaudiškus nusikaltimus. Tai neleistų įvertinti įvairių grupių pobūdžio pavojingumo visuominei atžvilgiu.¹⁴

Nusikalstamas susivienijimas sukuriama siekiant daryti sunkius nusikaltimus, jam būdinga ne tik išankstinis trijų ar daugiau bendrininkų susitarimas, aiškus organizatorius, detalus vaidmenų pasiskirstymas, bet ir ilgalaikiai, labai glaudūs, tvirti konspiraciniai tarpusavio ryšiai, sukuriami ir išplėtojami atitinkami veiklos metodai. Nusikalstamą susivienijimą gali kurti vienas ar keli asmenys. Kūrimas gali pasireikšti asmenų parinkimu, jų suvienijimu bendrai nusikalstamai veikai, susivienijimo nariams vaidmenų paskirstymu, planų parengimu ir kitais veiksmais.¹⁵

Manytina, jog nepilnamečiams būdingesnis nusikaltimų darymas paprastoje bendrininkų grupėje, o ne organizuotoje. Tačiau yra atvejų, kai nepilnamečiai dalyvauja ir organizuotoje grupėje, bet tai dažniausiai mišrios grupės, į kurių sudėtį įeina ir suaugusieji. Jie paprastai yra organizatoriai, o nepilnamečiai kaip nusikaltimų įrankiai. „Neorganizuotam“ grupiniam nusikaltimui būdingos laikinos nepilnamečių bendrijos, kurių nariai susiburia prieš pat nusikalstamos veikos padarymą, o ją padarę iškrinka. Nusikaltimai nėra tokių nepilnamečių grupių susibūrimo priežastis, nes tik atsitiktinai sutapus aplinkybėms nusikaltimai tampa šių nepilnamečių grupių tikslu.¹⁶

¹⁴ Gutauskas, A. Organizuoti grupė kaip organizuoto nusikalstamumo forma ir jos baudžiamasis teisinis vertinimas *Jurisprudencija*. 2003, t. 41(33), p. 63

¹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo teismo senato 1997 m. Gruodžio 22 d. Nutarimas Nr. 25 “Dėl teismų praktikos nagrinėjant nusikalstamo susivienijimo baudžiamąsias bylas“

¹⁶ *Kriminologija*. Atsakingasis redaktorius prof. J. Bluvšteinas. Vilnius, Pradai, 1994, p. 245

Nepilnamečių grupinis nusikalstamumas būtų apibrėžiamas, kaip bendro viso nusikalstamumo sudedamoji dalis, kriminologijoje paprastai apibūdinama kaip tam tikroje teritorijoje, tam tikru laiku padarytų nepilnamečių grupinių nusikaltimų visuma. Ši samprata grindžiama pirmiausia nusikalstamumo samprata, suformuluota kriminologijoje, o taip pat baudžiamojoje teisėje suformuluoto grupinio nusikalstamumo samprata. Grupinio nusikalstamumo kriminologijoje nereikėtų sutapatinti su organizuotu nusikalstamumu, kurio būdingi kriminologiniai požymiai ir jį sudarančių elementų ryšiai peržengia grupinio nusikalstamumo ribas. Kriminologų nuomone, organizuotas nusikalstamumas gali sudaryti apie 5-20 % grupinio nusikalstamumo. Kriminologų manymu, grupinis nusikalstamumas gali būti puikiai organizuoto nusikalstamumo terpe, kadangi neretai paprastos grupės (situacinės, grupės, pasižymintys sąlygiškai dideliu organizuotumu) gali virsti sudėtingais nusikalstamais susivienijimais. Šiais atvejais pirminės grupės būna tik pereinamuoju grupės veiklos etapu.¹⁷

Kaip jau buvo minėta, nepilnamečių nusikaltimai, kaip bendrojo nusikalstamumo sudedamoji dalis yra viena svarbiausių socialinių teisių problemų. Svarbu paminėti, jog apie du trečdaliai nepilnamečių padaromų nusikaltimų yra grupiniai. Grupinius nusikaltimus nepilnamečiai daro:

veikdami tik su nepilnamečių asmenų grupėmis;

veikdami su nepilnamečių grupėmis, kuriose yra vienas ar keli suaugusieji;

veikdami su suaugusiųjų grupėmis, kuriose yra vienas ar keli nepilnamečiai.

Taigi analizuojant nepilnamečių grupinį nusikalstamumą, svarbu apibūdinti ne tik grupinių nusikaltimų charakteristiką, bet ir grupių skaičių, sudėtį.

Nepilnamečių grupės gali būti skiriamos į formalias (oficialias) ir neformalias (neoficialias).¹⁸ Kriminologija tiria oficialių (klasė, šeima) ir neoficialių (kiemo draugų, nusikaltimo bendrininkų) grupių sudėtį, vertybes, įtaką neteisėtam elgesiui ir pan. Oficialių grupių veikla vertinama pagal tai, kiek veiklos rezultatai atitinka ar neatitinka toms grupėms iškeltus uždavinius ir kiek jie nekonfliktuoja su pagrindinėmis visuotinai pripažintomis moralės ir teisės nuostatomis. Formuojant pozityvų asmens elgesį visuomenėje itin svarbus yra oficialios grupės, kurioje asmuo dalyvauja, vidinių procesų sistemos darnumas, nuoseklumas ir stabilumas.¹⁹ Oficialioje grupėje gali būti keletas mažesnių, neoficialių grupių ar pogrupių.

Neoficialiosios grupės skiriamasis požymis yra jos susidarymo aplinkybės. Ši grupė susidaro pati, niekas formaliai jos nekuria, nėra jokių jos narių santykius reguliuojančių oficialių taisyklių. Šios grupės pagrindas – vertybių, gyvenimo būdo, tikslų panašumas. Kaip teigia psichologai, oficiali grupė

¹⁷ *Namų advokatas*. Sudarytojas J. Prapiestis. Vilnius, Teisinės informacijos centras, 2002, p. 295-296

¹⁸ *Kriminologija*. Atsakingasis redaktorius prof. J. Bluvšteinas. Vilnius, Pradai, 1994, p. 209-210

¹⁹ *Namų advokatas*. Sudarytojas J. Prapiestis. Vilnius, Teisinės informacijos centras, 2002, p. 294

negali patenkinti savo narių kai kurių poreikių, pavyzdžiui bendravimo, emocinio artumo, todėl ir kuriasi neoficialios, arba neformalios grupės.²⁰

Kriminologine prasme labiau domimasi neformaliomis (neoficialiomis) grupėmis. Neformalios bendraamžių grupės – tai dažniausiai nedidelės (2-7 žmonės) paauglių, vaikų ar jaunuolių kompanijos. Tai gali būti kartu užaugusių kaimynų, besimokančių toje pačioje mokykloje, klasėje, kartu einančių į mokyklą, turinčių vienodus pomėgius, grupės. Jie dažnai susitinka, kartu leidžia laisvą laiką, turi bendrų pažįstamų. Šios grupės turi didelę reikšmę, poveikį paaugliams. Grupės nemažai prisideda prie jų asmenybės vystymosi. Mat tose grupėse jaunuoliai mokosi bendrauti su sau lygiais žmonėmis, kartu formuoja požiūrį į įvairias gyvenimo problemas, dalijasi patirtimi. Neformalios grupės susiformuoja specialiai neorganizuojant, o psichologinės motyvacijos pagrindu. Svarbiausios priežastys paskatinančios prisijungti prie neformalios grupės yra pritapimas, parama, savigyna, pagalba, glaudus bendravimas. Rusų kriminologai nepilnamečių neformalią grupę apibūdina, kaip juridiskai neiformintą žmonių sąjungą, susibūrusią bendrų reikalų pagrindu, kuri nepatenka į oficialiai priimtas struktūras, suvokiančią savo tam tikrą uždarumą, atsiradusią ir funkcionuojančią, bendrų interesų, simpatijų ir bendro laiko praleidimo pagrindu.²¹

Apie neoficialias grupes yra susiformavusi nuomonė, kad jose visuomet yra nusikalstamos. Jaunimo grupės pirmiausiai susikuria ten, kur aplinka (nedarni šeima, mokykla, vietos bendruomenė) nepatenkina jaunimui svarbių poreikių – naujų išpūdžių, saugumo, simpatijos, pripažinimo. Tai dažniausiai yra reakcija į silpnėjančią socialinę kontrolę, tačiau jaunimo neigiamai grupinės veiklos orientacijai įtakos turi: priežiūros ir kontrolės stoka, socialinės naudingos veiklos nebuvimas, patenkantys į grupę anksčiau nusikalte asmenys, aiškiai orientuoti į nusikalstamą veiklą, palankios situacijos susiklostymas ir pan.²²

Dažniausiai sutinkamas nepilnamečių grupių skirstymas į neformalias ir nusikalstamas.²³

Nusikalstamų grupių klasifikacijoje, svarbiausios yra nusikalstamos jaunimo grupės, kurios dažnai susikuria normalių paauglių ar jaunimo pagrindu, t.y. apjungia vienoje gatvėje ar rajone augantį jaunimą, kurį iki tam tikro laiko vienijo įprasti vaikiški žaidimai, kartais tai smulkūs teisėtvarkos pažeidimai. Laikui bėgant tokios grupės gali virsti grupuotėmis, kuriose žaidimus ir išdykavimus pakeičia vis rimtesnės nusikalstamos veikos.²⁴

²⁰ Suslavičius A., Valickas G. *Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams*. Vilnius, 1999, p. 196

²¹ Криминология. Под ред. В. Н. Кудрявцева и В. Е. Эминова. Москва: Юристъ, 2005, с 486

²² Drakšienė A., Michailovič I. *Kriminologijos žinynas*. Vilnius, Eugrimas, 2008, p. 59

²³ *Kriminologija*. Atsakingasis redaktorius prof. J. Bluvšteinas. Vilnius, Pradai, 1994, p. 209-210

²⁴ Justickis, V. *Kriminologija II*. Vilnius, 2004, p. 400

Manytina, jog konkrečių grupių analizė suteikia galimybę ilgą laiko tarpą stebėti nepilnamečių kriminalinę veiklą, t.y. per visą grupės egzistavimą. Analizuojant grupes, galima išsiaiškinti nepilnamečių nusikalstamas veikas iki jų padarymo, nustatyti grupės narių tarpusavio santykius. Nusikalstamų grupių pavojingumas visuomenei – tai bendras visų šių grupių požymis. Daugeliui nusikalstamų grupių būdingi bruožai, nusikalstamų veikų darymo gausa ir nepertraukiamumas, naujų narių įtraukimas į nusikalstamą veiklą, vaidmenų pasiskirstymas, normų ir papročių laikymasis. Dažnai grupių nariai turi nuolatinę susitikimo vietą, kur leidžia laiką, niekina kitus. Vienas labiausiai nepilnamečiams nusikaltėliams būdingas bruožas – narių ryšys, pasireiškiantis ne tik bendru nusikaltimų darymu, bet ir kitokioje bendroje veikloje, nebūtinai nusikalstamoje.

Nusikalstamos nepilnamečių grupės gali būti skirstomos pagal grupės narių skaičių, amžių, lytį, grupės gyvavimo trukmę, organizuotumo laipsnį, kriminalinės veiklos rūšis ir pan.

Nepilnamečių grupės pagal jų **narių skaičių** gali būti skirstomos į:

- maža grupė (2-4 nariai);
- vidutinė grupė (5-8 nariai);
- didelė grupė (9 ir daugiau narių).²⁵

Manytina, jog kuo didesnis grupės narių skaičius, tuo mažesnis organizuotumas, susitelkimas, tačiau tokios grupės yra aktyvesnės, padaro daugiau nusikalstamų veikų. Mažoje grupėje dažniausiai nusikaltimus vykdo visi jos nariai, tuo tarpu vidutinėse ir didelėse tai atliekama ne visos grupės kartu, o smulkesnėse grupelėse. Ypatingai artimi santykiai būna tarp dviejų – keturių asmenų.

Grupės dydis ne visada yra pastovus, kadangi seni grupės nariai gali ją palikti savo noru arba, išsiaiškinus jų padarytus nusikaltimus, jie gali būti nubausti laisvės atėmimo bausme, ir jų vietą gali užimti nauji nariai.²⁶

Nepilnamečių grupės pagal jų **narių amžių**:

- visi grupės nariai nepilnamečiai;
- nepilnamečiai veikia su suaugusiųjų grupėmis, kuriose dalyvauja vienas ar keli nepilnamečiai;
- grupės nariai yra ir suaugę asmenys.

Tačiau, nustatyti grupės tipą pagal jos narių amžių nėra lengva, kadangi nepilnamečiai nėra linkę pasakoti apie grupės sudėtį, juo labiau, apie suaugusius narius, o suaugusieji vengdami

²⁵ Пирожков, В. Ф. Криминальная психология. – Москва:., Ос – 89 ,1998, с.88

²⁶ *Namų advokatas*. Sudarytojas J. Prapiestis. Vilnius, Teisinės informacijos centras, 2002, p. 295

baudžiamosios atsakomybės už nepilnamečių įtraukimą į nusikalstamą veiką, juo labiau slepia savo ryšius su grupe.²⁷

Priežastys, dėl kurių nepilnamečių grupėje dalyvauja suaugęs, gali būti labai įvairios. Kartais pasitaiko, jog asmuo sulaukė pilnametystės dalyvaujdamas tokios grupės veikloje, ar pilnametis asmuo sugrįžęs iš įkalinimo vietos specialiai sukuria nepilnamečių grupę, kurioje įsitvirtina kaip lyderis, išnaudodamas kitus grupės narius.²⁸

Kartais nepilnamečių grupę suburia pilnametis asmuo nepritapęs suaugusiųjų grupėje ir taip realizuodamas savo lyderiavimo poreikius. Neretai suaugęs asmuo, turintis nusikalstamumo praktiką, sukuria nepilnamečių grupes, siekdamas išvengti baudžiamosios atsakomybės už daromą nusikalstamą veiką pasinaudodamas nepilnamečio amžiaus ypatumais ir panašiai.²⁹ Priežastys, dėl kurių grupėse dalyvauja nepilnametis yra žymiai aiškesnės. V. Pirožkovo nuomone, suaugę asmenys įtraukia nepilnametį į savo grupę dėl aukštesnio nusikalstamos veikos rezultato.³⁰

Nepilnamečių grupės pagal jų **narių lytį:**

- visi grupės nariai yra vienos lyties;
- mišrios grupės.

Rusijoje atlikto tyrimo metu paaiškėjo, kad vien tik vaikinių grupės sudarė 72 % visų grupių. Mišrios grupės atitinkamai sudarė 18%, o tik merginių grupių buvo 10%.³¹

Pagal G.Švedą, nusikalstamos nepilnamečių grupės pagal **polinkį kriminaliniam elgesiui** galima skirstyti:

- atsitiktines, kurioms kriminalinis elgesys nebūdingas. Nusikaltimai (dažniausiai prieš asmenį) padaromi susiklosčiusius ypatingoms aplinkybėms;
- situacines, kurios nors ir nevengia kriminalinio elgesio, tačiau aktyviai neieško palankių situacijų;
- tiesiogines, kurių dalyviai iš anksto planuoja ir ruošiasi kriminaliniam elgesiui.³²

Nusikalstamos grupės pagal jų **gyvenimo trukmę:**

- trumpalaikės (1-6 mėnesiai);
- ilgalaikės (virš 6 mėnesių).

²⁷ Drakšas, R. *Svarbesni nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimai*. Vilnius, 2005, p. 13

²⁸ Пирожков, В. Ф. *Криминальная психология*. – Москва: „Ос – 89“, 1998, с. 93

²⁹ Пирожков, В. Ф. *Криминальная психология*. – Москва: „Ос – 89“, 1998, с. 93

³⁰ Ibid., с.93

³¹ Пирожков, В. Ф. *Криминальная психология*. – Москва: „Ос –89“, 1998, с.63

³² Švedas, G. *Nusikalstamos nepilnamečių grupės ir jų vertybinės orientacijos*. LR baudžiamųjų įstatymų reforma. Vilnius, 1990, p. 47

Rusijoje yra nustatyta, jog nepilnamečių nusikalstamos grupuotės paprastai egzistuoja 1 – 6 mėnesius, bet ir per šį laikotarpį gali padaryti beveik 7 nusikaltimus, kol bus pradėtas tokios grupės baudžiamasis persekiojimas. Tačiau pačios pavojingiausios yra ilgalaikės nepilnamečių nusikalstamos grupės.³³

Nusikalstamos grupės gali būti skirstomas į ginkluotas ir neginkluotas.³⁴

Prof. V. Justickis nepilnamečių grupes skirsto pagal **narių veiklą**, į nusikalstamas (nusikaltimas joms – įprastas grupės narių poreikių tenkinimo būdas), į antivisuomenines (grupių nariai dažnai pažeidinėja tvarką: bėga iš namų, vengia mokytis ir t.t), į nepastovios orientacijos grupes (vengia teisėtvarkos pažeidimų, bet tam tikromis aplinkybėmis nusikalsta) ir į mažas, teisėtvarškai paklusnias grupes. Paauglio statusas grupėje priklauso nuo jos poreikių ir pačio nepilnamečio charakterio.³⁵

Nusikaltusiųjų asmenų sudaromas grupes sąlygiškai galima skirstyti į:

- spontaniškas;
- situacines ir organizuotas.

Spontaniškoms ir situacinėms grupėms būdingas jas vienijantis atsitiktinumo veiksnys. Kadangi nusikalstamos veikos ir apskritai grupės nusikalstamas aktyvumas dažniausiai nėra planuojama ir iš anksto neorganizuojama, jos narių elgesį paprastai nulemia situaciniai veiksniai. Tokios grupės dažnai daro nesunkius nusikaltimus arba baudžiamuosius nusižengimus, susijusius su agresyvumu (tai būna paprasti chuliganiški veiksmai, pasipriešinimas valstybės tarnautojui arba viešojo administravimo funkcijas atliekančiam asmeniui), taip pat sunkesnius lytinius nusikaltimus ir pan.

Mažiausiai pavojingomis laikomos stichiškai ir savanoriškai susibūrusios grupės, protestuojančios prieš joms nepriimtinius teisės normų reikalavimus, tačiau vėliau dėl kai kurių lyderių veiklos jos gali tapti nusikalstamos.³⁶

Nepilnamečių grupėms, kuriose nusikaltimas laikomas priimtiniu būdu grupės tikslams pasiekti, būdingas nusikalstamo pasaulio ir gyvenimo būdo romantizavimas. Taikantis prie nusikalstamo pasaulio papročių, stimuliuojamas siekimas gyventi tik šia akimirka, nemažstant apie ateitį.³⁷

Nepilnamečių nusikalstamumas turi savų ypatybių. Paauglių nusikaltimai – dažniausiai vagystės, plėšimai ir žaginimai, rečiau žmogžudystės ir kūno sužalojimai, vykdomi mokymosi, darbo, gyvenimo, laisvalaikio praleidimo vietose, dažniausiai šiltuoju metų laiku. Dauguma nusikaltimų planuojami, paaugliai jiems ruošiasi iš anksto, kartais pasitelkia technines priemones.

³³ Пирожков, В. Ф. Криминальная психология. – Москва: „Ос – 89“, с.63,102

³⁴ *Namų advokatas*. Sudarytojas J. Prapiestis. Vilnius, Teisinės informacijos centras, 2002, p. 295

³⁵ Justickis, V. *Nepilnamečių teisės pažeidėjų charakterio nukrypimai*. Kaunas, 1984, p. 14-15

³⁶ Drakšienė, A., Michailovič, I. *Kriminologijos žinybas*. Vilnius, Eugrimas, 2008, p. 61

³⁷ *Kriminologija*. Atsakingasis redaktorius prof. J. Bluvšteinas. Vilnius, Pradai, 1994, p. 211

Savavališko paauglių užvaldymo daiktai – dažniausiai įvairios techninės priemonės (video-, audio aparatūra, fotoaparatai, motociklai, automobiliai ir t.t.) madingi darbužiai, brangių metalų dirbiniai, kosmetikos priemonės, maisto produktai. Smurtiniai paauglių nusikaltimai išsiskiria ypatingu žiaurumu ir cinizmu.

Pasak G. Babachinaitės, išžagimus dažniausiai daro grupėmis (84,9 % visų tirtų išžagimų). Dauguma atvejų tai 2 – 4 asmenų grupės. Grupėje jaunuoliai padaro dvigubai daugiau smurtinių nusikaltimų.³⁸

Pavyzdžiui, amerikiečių tyrinėtojas T.P. Thornberry's, atlikęs apklausą nustatė, kad trečdalis Niujorko nepilnamečių prisipažino priklausą kokiai nors grupei. Šis trečdalis padarė 90% visų rimtų nusikaltimų, iš jų 80% buvo smurtiniai nusikaltimai.³⁹

Grupiniai nusikaltimai dažniausiai būna vandališki, iš pažiūros – tai beprasmiški veiksmai. Neretai šios grupės būna pastovios, jų kai kurie nariai įsilieja į mafijines struktūras. Kas antrai trečiai grupei vadovauja anksčiau jau vykdę nusikaltimus, 19-20 metų amžiaus asmenys. Beveik visose grupėse būna merginų, bet jos palyginti retai dalyvauja nusikaltimuose, nors yra buvę atvejų, kai veikė stabilios vien „moteriškos“ grupės, vykdžiusios vagystes ir plėšimus.⁴⁰

³⁸ Babachinaitė, G. Nepilnamečių smurtas Lietuvoje: raiška, priežastys, prevencija. *Jurisprudencija*, 2002, t. 27 (19).
<http://www.jurisprudencija.lt>

³⁹ Thornberry, Terence P. Forthcoming groups and serious, chronic and violent offenders. Draft. In Rolf Lober and David P. Farrington, Eds., Report of the study group on serious, violent, chronic juvenile offenders. – Washington, DC: OJJDP, 1995

⁴⁰ Leliūgienė, I. *Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinytas*. Kaunas, Technologija, 2003, p. 131

2. Nepilnamečių grupinių nusikalstamų veikų paplitimas

Nusikaltimai padaro didžiulę žalą kiekvienai visuomenei. Nusikaltimai kenkia ne tik nusikalstamos veikos aukai, bet ir pačiam kaltininkui (socialiniu, psichologiniu ir fiziniu požiūriais). Politiškai nusikalstamumo lygis paprastai yra įvertinamas kaip visuomenės saugumas, toks pats reikšmingas kaip ir išorinis valstybės saugumas, todėl visuomenė visada siekia jį sumažinti. Sutikčiau su A.Dapšio nuomone, kuris šį reiškinį bando pagrįsti ekonomine depresijos teorija, jo manymu, šalyje esant stabiliai padėčiai nusikalstamumo lygis taip pat stabilus.⁴¹ Socialinių krizių, radikalių permainų laikotarpiais nusikalstamumas paprastai didėja. Tačiau nors ir veikiama įvairiausių visuomenės gyvenimo dėsningumų bei aplinkybių, žmogaus sąmonė kaskart savaip reaguoja į situaciją. Tai ypatingai svarbu vertinant nepilnamečių elgesį, nes kiekvieno jų sąmonė yra unikali. Nepilnamečio sąmonė formuojasi veikiama tos socialinės aplinkos, kurioje asmuo gyvena, todėl jo elgesys priklauso nuo gebėjimo įsisąmoninti ir suvokti bei įvertinti įvairius reiškinius.

Per visą mokslo istoriją buvo suformuluota daugybė nusikalstamumo apibrėžimų. Lenkų kriminologas J.Bafija nurodo, kad nusikalstamumas yra visuomeninis reiškinys, tikrovėje pasireiškiantis per atskirus nusikalstamo elgesio aktus, atitolinančius asmenį nuo socializacijos proceso.⁴² Yra ir autorių, nusikalstamumą apibrėžiančių keliais žodžiais: nusikalstamumas – tai šalutinis civilizacijos produktas (amerikietis V.Fox)⁴³, negatyvus socialinis reiškinys (japonas K.Ueda)⁴⁴ ir pan. Jų formuluojami apibrėžimai yra pernelyg abstraktūs, kad iš jų būtų galima suvokti, kaip autoriai supranta nusikalstamumo reiškinį ir kokius esminius šio reiškinio požymius išskiria.

Tuo tarpu kiti kriminologai nusikalstamumą apibūdina, nurodydami įvairius požymius bei rodiklius. Jie nusikalstamumą supranta kaip istoriškai kintantį, socialinį ir baudžiamąjį teisinį reiškinį, susidedantį iš nusikaltimų visumos (sistemos), taip pat kaip visuomenei pavojingą, socialinį – teisinį reiškinį, kurį sąlygoja bendro gyvenimo sąlygos, tačiau kuris tapo santykinai savarankiškas, galintis plisti, o tai reikalauja nuolatinės kovos su juo.⁴⁵

A.Čepas nusikalstamumą apibrėžia kaip masiškai paplitusį, istoriškai kintantį socialinį reiškinį, turintį analogistinį, teisinį, kriminalinę pobūdį ir susidarantį iš nusikaltimų, matomų tam tikrose valstybėse ar jų dalyse, padarytų per tam tikrą laiką, visumos. Apibūdinant nusikalstamumo sampratą

⁴¹ Dapšys A. *Nusikalstamumo tendencijos ir jo prevencijos perspektyvos Lietuvoje*. <http://www.nplc.lt>

⁴² Бaфия Ею Проблемы криминологиию Диалектика криминогенной ситуации. Москва, 1983, с.25

⁴³ Фокс В. Введение в криминологию. Москва, 1985, с. 19

⁴⁴ Узда К. Преступность и криминология в современной Японии. Москва, 1989, с. 10

⁴⁵ Хохреков Г. Криминология .Москва, 2000, с. 29

reikia imti keletą pagrindinių požymių, kuriais būtų galima atriboti nusikalstamumą nuo kitų, analogiškų reiškinių.⁴⁶

Kiti Lietuvos autoriai (pvz., J. Bluvšteinas) nusikalstamumą laiko tiesiog procesu, kurį sudaro visuma įstatymo baudžiamų veikų, padarytų tam tikroje valstybėje ar regione per tam tikrą laikotarpį.⁴⁷

Įvertinus įvairių autorių formuluojamas nusikalstamumo sąvokas, nepilnamečių nusikalstamumą galima būtų apibūdinti, kaip visumą tam tikroje teritorijoje per tam tikrą laikotarpį 14-17 amžiaus asmenų padarytų nusikalstamų veikų.⁴⁸

14 – 17 metų amžiaus nepilnamečiai sudaro tik apie 6 % visų Lietuvos gyventojų, tačiau tarp asmenų, kaltinamų padarius nusikaltimus, jie sudaro apie 13 – 14 %, o išaiškinti jų padaryti nusikaltimai – 15 – 19 %.⁴⁹ A. Dapšio teigimu, nepilnamečių nusikalstamumas – tai savotiška bendro nusikalstamumo pradžia, jo potencialus rezervas ir kartu prognozės modelis ateičiai, taigi manytina, jog kuo ankstesniame amžiuje bus užkirstas kelias nepilnamečių nusikaltimams, tuo didesnė bus tikimybė sumažinti nusikalstamumą apskritai. Taip pat reikėtų atkreipti dėmesį į nusikalstamumo perimamumą iš kartos į kartą problemą. Buvę nepilnamečiai teisės pažeidėjai dažnai sukuria nedarnias šeimas, o jų vaikai perima tėvų tradicijas, gyvenimo būdą.⁵⁰

Vaikų nusikaltimai didelį nerimą kelia ne vien Lietuvos, bet ir visos Europos gyventojams. Pastebėta, kad vaikų ir jaunimo nusikalstamumas tolydžiai didėja netgi tose šalyse, kuriose bendras nusikalstamumo lygis mažėja. Statistika rodo, kad jaunimo nusikalstamumas didėja visame pasaulyje – tiek Rytų, tiek Vidurio, tiek Vakarų Europoje (gal tik išskyrus Daniją) ir kitose ekonomiškai išsivysčiusiose pasaulio šalyse (ypač JAV). Šį jaunimo nusikalstamumo kilimą, kuris prasidėjo 20 a. šeštųjų dešimtmetį, iš dalies galima paaiškinti šalių industrijos plėtra ir tos plėtros daromu šalutiniu poveikiu: tam tikrų gyventojų sluoksnių socialinės problemos, socialinė atskirtis, susivienijimas, narkotikai, vartojimo visuomenės formavimasis, bedarbystė, vaikų prostitucija ir pan. Jaunimo padarytų nusikaltimų ypač padaugėja pereinamuoju šalies raidos laikotarpiu. Jaunimas yra gyventojų grupė, kuri jautriausiai reaguoja į socialinius ir ekonominius pasikeitimus.⁵¹

Didžiausia dalis nepilnamečių teisėtvarkos pažeidėjų- 16-17 metų paaugliai; daugelis jų dar iki baudžiamosios atsakomybės amžiaus (14m.) buvo padarė teisėtvarkos pažeidimų. Paauglių narkomanų tikrasis skaičius kelis kartus didesnis už oficialius duomenis, skelbiamus teisėtvarkos ir visuomenės sveikatos priežiūros įstaigų. Dažniausiai paauglius į nusikaltimą pastūmėja nedarnios šeimos aplinka,

⁴⁶ Čepas A. *Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos bruožai*. Vilnius, 1986, p. 6-7

⁴⁷ *Kriminologija*. Atsakingasis redaktorius prof. J. Bluvšteinas. Vilnius, Pradai, 1994, p. 37

⁴⁸ *Namų advokatas*. Sudarytojas J. Prapiestis. Vilnius, Teisinės informacijos centras, 2002, p. 578

⁴⁹ Drakšienė A., Drakšas R. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė*. Vilnius, 2007, p. 82-84

⁵⁰ Dapšys A. Nepilnamečių nusikalstamumas: situacija ir prevencijos aktualijos. *Teisės problemos*, 1993, Nr. 1, p. 43

⁵¹ Sakalauskas G. Nusikalstamumas // Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje. Vilnius, 1999, p. 145

jie kai praranda dvasinį ryšį su tėvais, susvetimėja. Tai sąlygoja vaiko nesaugumo pojūtį, nuolatinį nerimą, kartais net mirties baimę. Nusikaltėlio asmenybę gali formuoti ir derami emociniai ryšiai su tėvais, demonstruojančiais savo vaikams neteisėtą elgesį visuomenėje. Tokį požiūrį, tokią nuostatą vaikai lengvai pasisavina.

Nepilnamečių nusikalstamumą skatina: nepalanki šeimos socialinė padėtis, mokslo ir išsilavinimo prestižo nuosmukis bei tradicinės vertybinės orientacijos kaita, nepilnamečių neužimtumas, girtavimas, narkomanija, taip pat paauglių laisvalaikio neužimtumas.

a) nepilnamečių grupinių nusikalstamų veikų būklė

Lietuvoje turimi duomenys apie bendrąjį nusikalstamumą už gana ilgą istorinį laikotarpį – nuo 1961 iki 2008 metų. Šis laikotarpis tai – didelių socialinių, politinių, ekonominių permainų laikotarpis. Periodo pradžia – „išsivystęs“ socializmas ir totalitarinė ideologija, pabaiga – nepriklausomybė, rinkos ekonominiai santykiai, demokratinės valstybės kūrimo procesas, įstojimas į Europos Sąjungą ir kt. Per minėtą laikotarpį tiek baudžiamoji teisė, tiek kriminalinė justicija išgyveno daug stambesnių ir smulkesnių reformų, ryškiai kito ir pats nusikalstamumas, jo kiekybiniai ir kokybiniai rodikliai.

1990-2008 m. nusikalstamumas Lietuvoje iš esmės skiriasi nuo nusikalstamumo sovietinėje Lietuvoje. Per visą šį laiką nusikalstamumo rodiklius veikė daugybė veiksnių bei šalyje minimu laikotarpiu vykę socialiniai, politiniai ir ekonominiai procesai.⁵²

Duomenys apie nepilnamečių nusikalstamumo pokyčius 2000 – 2008m. rodo, kad nepilnamečių nusikalstamumas mažėja, tačiau 2008 m. nepilnamečių nusikalstamumas ūgtelėjo 6,8 proc. palyginti su 2007 m.⁵³

1 lentelė

Nusikalstamos veikos, kurias padarė nepilnamečiai

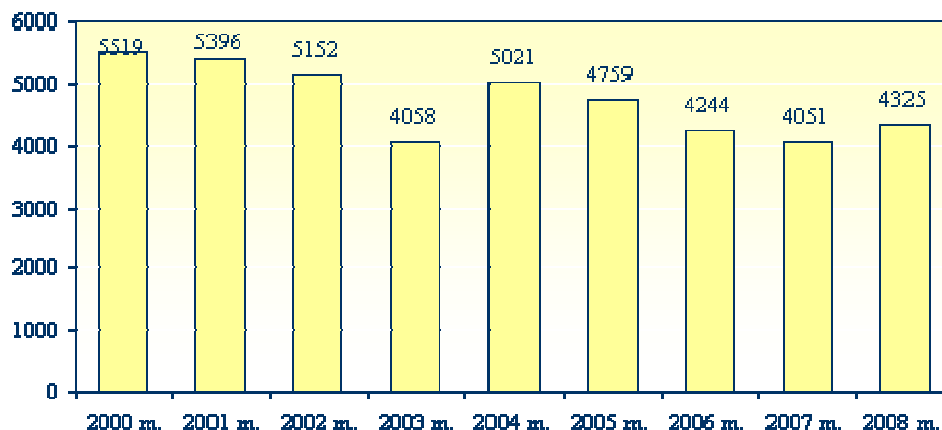
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Iširta nusikalstamų veikų	5519	5396	5152	4058	5021	4759	4244	4051	4325
Nusikalstamų veikų skaičiaus pakitimo tempai (lyginant su praeitais metais) (%)	8.9	-2.2	-4.5	-21.2	23.7	-5.2	-10.8	-4.5	6.8
Lyginamoji dalis visų iširtų nusikalstamų veikų atžvilgiu (%)	16.7	15.1	14.7	12.7	13.1	12.7	11.7	12.3	12.7
Nusikalstamų veikų skaičius, tenkantis 100 000 gyventojų	158	155	149	117	144.2	138.9	124.7	119.7	127.8

2 lentelė

⁵² Drakšas R. Svarbesni nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimai. Vilnius, Eugrimas, 2005, p. 9

⁵³ Analizei panaudojami Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos ir generalinės prokuratūros statistinės apskaitos duomenys. <http://www.vrm.lt>; <http://www.prokuraturos.lt>

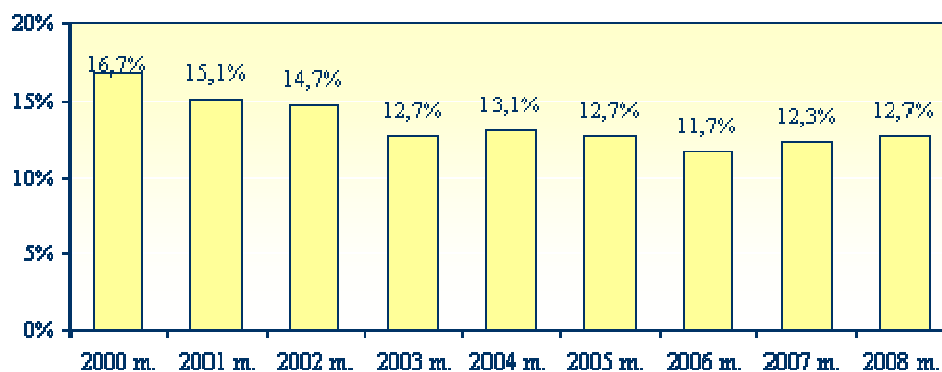
Nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų skaičius 2000–2008 m.

Per pastaruosius devynerius metus užregistruotų nepilnamečių nusikalstamų veikų skaičius tai mažėjo – 2002 m. ištirta nusikalstamų veikų 5152, o 2003 m.– jau 4058, matyti, jog ištirtų nusikalstamų veikų sumažėjo 21,2 %; tai didėjo –2003 m. ištirta 4058 nusikalstamos veikos, o 2004 m. – jau 23,7 % daugiau (5021). Tačiau reikia turėti omenyje, jog statistiniai nusikalstamumo rodikliai neatspindi latentinės šio reiškinių dalies.

3 lentelė

Nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų lyginamoji dalis tarp visų nusikalstamų veikų

Palyginus nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų skaičių su Lietuvoje nuo 2000 m. padarytų visų nusikalstamų veikų skaičiumi, darytina išvada, kad nepilnamečių nusikalstamumo kitimo būklė ir tempai yra visiškai adekvatūs bendrai nusikalstamumo būklei. Tai vertintina kaip neigiama tendencija, nes Nepilnamečių justicijos programos taikomos priemonės nepilnamečių nusikalstamumui riboti per 5 metus nedavė ryškaus teigiamo poslinkio.

Kaip jau buvo minėta, nepilnamečiai dažniausiai nusikalstamas veikas daro grupėse. Nepilnamečių padarytų grupinių nusikaltimų skaičius nuo 2000 m. beveik visą laiką mažėjo, tačiau

2007 m. ir 2008 m. jis pradėjo augti. Jei 2006 m. nepilnamečių skaičius grupiniuose nusikaltimuose sudarė 53,5 % visų nepilnamečių įtariamų padariusių nusikalstamas veikas, tai 2007 m. – 55,5%, o 2008 m. – 55,7 %

4 lentelė

Nepilnamečiai įtariamai (kaltinami) padarę nusikalstamas veikas grupėse⁵⁴

	Nepilnamečiai įtariamai (kaltinami) padarę nusikalstamas veikas	Nepilnamečiai įtariamai (kaltinami) padarę nusikalstamas veikas grupėse	%	Tik nepilnamečių grupės		Mišrios grupės	
				skaičius	%	skaičius	%
2000	3578	2236	62.5	1258	56.2	978	43.8
2001	3668	2201	60.0	1156	52.5	1045	47.5
2002	3522	2023	47.4	1127	55.7	896	44.3
2003	3037	-	-	-	-	-	-
2004	4232	2480	58.6	1361	54.9	1119	45.1
2005	4135	2299	55.6	1231	57.1	986	42.9
2006	3583	1918	53.5	1101	57.4	817	42.6
2007	3413	1896	55.5	1154	60.9	742	39.1
2008	3627	2021	55.7	1270	62.9	751	37.1

Kaip matyti iš 4 lentelės, nepilnamečiai grupinius nusikaltimus įvykdo veikdami ne tik nepilnamečių, bet ir mišriose (kartu su suaugusiais) grupėse. Aukščiausia riba, lyginamuoju laikotarpiu, buvo pasiekta 2001 m. ir 2004 m., atitinkamai 47,5 % ir 45,1%. Tačiau nuo 2005 m. mišrioje grupėje nusikaltusių nepilnamečių skaičius pradėjo mažėti ir 2008 m. buvo 37,1%. Remiantis pastarųjų metų statistiniais duomenimis (žr. 4 lentelę), daugiau nusikalstama veikiant tik nepilnamečių grupėse, o ne mišriose.⁵⁵

Tiksliai nustatyti grupės tipą pagal jos narių amžių kriminologams ir praktiniams darbuotojams yra sudėtinga, kadangi nepilnamečiai nėra linkę pasakoti apie grupės sudėtį, ir ypač suaugusius jos narius (tai griežtai draudžia nusikalstamos subkultūros normos), o suaugusieji, siekdami išsaugoti nusikalstamą grupę ir vengdami baudžiamosios atsakomybės už nepilnamečių įtraukimą į nusikalstamą veiką, juo labiau slepia ryšius su ja.

Priežastys, dėl kurių suaugęs asmuo dalyvauja nepilnamečių grupėje, yra įvairios: dažnai toks asmuo sulaukia pilnametystės jau būdamas grupės nariu ir toliau lieka joje; pilnametis pats sukuria

⁵⁴ 2003 m. duomenys nėra tikslūs, todėl nebuvo naudojami, kadangi 2003 m. gegužės 1 d. galima įvertinti kaip trūkio tašką nusikalstamumo analizėje. Mokslo bendruomenėje vyrauja požiūris, jog išgaliojus naujesiems Lietuvos Respublikos baudžiamajam, baudžiamojo proceso ir bausmių vykdymo kodeksams bei pasikeitus nusikalstamų veikų registravimo ir apskaitos tvarkai nusikalstamumo raidos analizė, apimanti šių pokyčių laikotarpį, yra metodologiškai nepagrįsta. Kiškis A. Nusikalstamumas Lietuvoje: ką pakeitė teisės reforma? Jurisprudencija, 2006, Nr. 3(81), p. 32

⁵⁵ Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus nepilnamečius, įtariamus (kaltinamus) nusikalstamų veikų padarymu. <http://www.vrm.lt/>

nusikalstamą grupę iš nepilnamečių, kurioje tampa lyderiu ir nusikaltimų organizatoriumi. Suaugusiems neretai yra paranku, kad grupėje dalyvautų nepilnamečiai, nes juos galima aktyviai išnaudoti darant nusikaltimus, nesibaiminant būti griežtai nubaustiems, išaiškinus padarytą nusikaltimą. Dėl jauno amžiaus nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė yra švelnesnė. Kartu paminėtina, kad teisėsaugos institucijų buvo nustatyta, jog 2008 m. nebuvo užfiksuotas nei vienas pilnametis dalyvavęs nusikalstamo susivienijimo veikloje (BK 249 str.).⁵⁶

Dažnai grupė, kuriai priklauso vaikai, turi labai didelę įtaką nepilnamečio elgesiui. Paaugliai sieja priklausymą tam tikrai grupei/grupuotei su galimybe turėti draugų, pasiekti pripažinimą, sulaukti palaikymo ir pan. Mišriomis grupėmis nepilnamečiai grupinius nusikaltimus padaro kartu su nedaug už save vyresniais pilnamečiais.⁵⁷

Pagal Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros pateiktą 2008 m. ataskaitą, nepilnamečiai 3,1 proc. daugiau nusikalstamų veikų padarė gatvėse, 4,1 proc. – veikdami grupėje, 1,2 proc. – būdami neblaivūs, 14 proc. – apsvaigę nuo narkotinių ar psichotropinių medžiagų. Nesimokančių nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų padaugėjo net 5,2 proc. Iš visų 2008 m. nusikaltusių asmenų, nepilnamečiai sudarė 15,6 proc., iš jų: 3357 berniukai; 270 mergaičių, 1147 vaikai 14-15 metų amžiaus; 2480 – 16-17 metų amžiaus.

2008 m. prokurorai vadovavo 4325 ikiteisminiams tyrimams dėl nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų.⁵⁸

5 lentelė

Metai	Tyrimai	Į teismą	Nutraukta
2008 m.	4325	3577	757
2007 m.	4051	3301	1324
Skirtumas	+274	+276	-567
Procentai	+6,7 proc.	+8,3 proc.	-42 proc.

Prokurorai pagrindiniais nepilnamečių nusikalstamumą lemiančiais veiksniais laiko:

- Šeimą – auklėjimo klaidos, emocinių ryšių stoka, kontrolės trūkumas ir prieštaringi reikalavimai, lemiantys nepilnamečio polinkį į nusikalstamumą;
- Mokyklą – nepakankamas žinių ir įgūdžių suteikimas nepilnamečiams, įsitikinimų, kurie nukreiptų vaiką visuomenei priimtina linkme, nesuformavimas;

⁵⁶ Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita. Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus nepilnamečius įtariamus (kaltinamus) nusikalstamų veikų padarymu. <http://www.vrm.lt>

⁵⁷ Jatkevičius A. *Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2003.

⁵⁸ Duomenys pateikiami tik už 2007 m. ir 2008 m. Prokuratūros veikla 2008 metais: nepilnamečių nusikalstamumas. <http://www.prokuraturos.lt>

- Neužimtumą – neturėjimas galimybių, noro išreikšti save kokioje nors veikloje, turėjimas daug laisvo laiko;
- Bendraamžių įtaką – įvairių elgesio modelių vaikai išmoksta bendraudami su kitais vaikais;
- Žiniasklaidą – pasaulio sampratos, ydingo požiūrio į elgesio normas, vertybių sistemą formavimas.⁵⁹

Taigi 2000 m. – 2008 m. statistiniai duomenys rodo, kad nepilnamečių nusikalstamumas mažėja, tačiau jau 2008 m. nepilnamečių nusikalstamumas ūgtelėjo 6,8 proc. palyginti su 2007 m. Per paskutiniuosius metus išaugęs nusikalstamumas verčia susirūpinti visas šalies vaikų auklėjimu užsiimančias įstaigas. Nepaisant bauginančių nusikalstamumo tendencijų, griežtinti mažųjų atžalų atsakomybės neskubama. Manychiau, jog tai yra gerai, nes valstybės nusikalstamumo kontrolės politikos kryptis turi būti, ne tolesnis įstatymų ir bausmių griežtinimas, bet socialinių nusikalstamumo priežasčių ir sąlygų kompleksinis šalinimas, t.y. nusikaltimų prevencija.

Taip pat teigtina, jog mažinant nepilnamečių nusikalstamumą, turi būti didinama tėvų atsakomybė dėl jų atžalų padarytų nusikaltimų, reikėtų kūrybiškiau žvelgti į šį socialinį procesą. Net su beviltiškomis šeimomis galima užmegzti ryšį. Šiuo metu, ne visose šeimose skiriamas pakankamas dėmesys vaikui, jo elgesiui. Ypač tokios neigiamos tendencijos pastebimos socialinės rizikos šeimose ir tose, kur tėvai yra per daug užsiėmę darbu, kita veikla. Taip pat reiktų atkreipti dėmesį, jog nepakanka dirbti tik su šeimomis, nes asmenybės formavimuisi didelę įtaką daro švietimo įstaigos. Tėvai turi gauti informaciją apie vaikų nepagarbų elgesį, smurtą, rūkymą ar kitokią žalingą veiklą. Į auklėjimo procesą turėtų būti įtraukti pedagogai. Nerimą kelia tai, kad tarp nepilnamečių padaugėjo vagystės ir narkotikų vartojimas.

Manytina, jog nusikalstamumas sumažės tik tada, kai pagalba vaikui bus suteikiama laiku, t.y. reiktų imtis priemonių užkirsti kelią nusikaltimui, o ne tik šalinti jo padarinius.

⁵⁹ Prokuratūros veikla 2008 metais: nepilnamečių nusikalstamumas. <http://www.prokuraturos.lt>

b) nepilnamečių grupinių nusikalstamų veikų struktūra

Grupinių nusikaltimų struktūra atitinka bendrą nepilnamečių nusikalstamumo struktūrą. Grupėse dažniausiai daromi tokie nusikaltimai kaip vagystės, plėšimai.⁶⁰ Ji išreiškiama atskirų nusikaltimų rūšių, grupių, skirstomų pagal pobūdį, pavojingumo visuomenei laipsnį, kaltės formą, subjektą ir kt. santykį bendroje nusikaltimų visumoje. Vienas svarbiausių rodiklių, atspindinčių kokybinę nusikaltimo charakteristiką – santykis tarp sunkių ir tokiems nepriskiriamų nusikaltimų, taip pat svarbus ir santykis tarp įvairių nusikaltimų rūšių. Pagal kaltės formą ir veiklos kryptingumą: tyčiniai ir neatsargūs, savanaudiški ir smurtiniai. Be to iš visų nusikaltimų išskiriami grupiniai, recidyviniai, turintys mažiausią latentįškumą.

Pažymėtina, jog nėra statistikos, kuri būtų išskiriama pagal grupinių nusikaltimų struktūrą, todėl konkrečiai pateikti duomenis apie grupinius nusikaltimus pagal atskiras nusikaltimų rūšis negalima. Remiantis rusų kriminologų teiginiais, manytina jog didžiausia nepilnamečių įvykdytų grupinių nusikaltimų dalis tenka vagystėms, plėšimams, išprievartavimams. Žymiai mažiau nepilnamečiai grupėmis įvykdo nužudymų ir sunkių sveikatos sutrikdymų.⁶¹

Teigtina, jog nepilnamečių nusikaltimams būdingas grupiškumas, didžiausią dalį nepilnamečių grupinių nusikaltimų, sudaro turtiniai, tačiau gan dažnai yra padaromi ir smurtiniai nusikaltimai. Mokslininkų atlikti tyrimai rodo, jog sunkėja nepilnamečių padarytų nusikaltimų pobūdis.⁶²

Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos duomenimis 2008 m. 14-17 metų nepilnamečiai padarė 4325 nusikalstamas veikas (tarp jų 414 baudžiamųjų nusižengimų), 2007 m. ištirtos 405 nusikalstamos veikos (3673 nusikaltimai ir 378 baudžiamieji nusižengimai), padarytos nepilnamečių ar jiems dalyvaujant, tai 274 atvejais arba 6,8%, daugiau negu 2007 m. Analizuojamu laikotarpiu padidėjo nepilnamečių nusikalstamumo lygis: 2007 m. 100 tūkst. šalies gyventojų teko 119,7 nusikalstamų veikų, padarytų nepilnamečių ar jiems dalyvaujant, pernai – 127,8.

Akivaizdi problema yra ta, jog nepilnamečiai padaro vis sunkesnius nusikaltimus ir vis dažniau – sunkius smurtinius. Pagal prokuratūros pateiktą ataskaitą – 2008 m. nepilnamečiai padarė 23 nužudymus (2007 m. – 21), 31 sunkų sveikatos sutrikdymą (2007 m. – 30), 20 išžaginimų (2007 m. – 16), 32 seksualinius prievartavimus (2007 m. – 19); taip pat 35 veikas dėl neteisėtos narkotikų apyvartos (2007 m. – 20), 360 viešosios tvarkos pažeidimų (2007 m. – 397), 2116 vagysčių (2007 m. – 1967), 620 plėšimų (2007 m. – 683), 55 turto prievartavimus (2007 m. – 36). 2008 m. padaugėjo

⁶⁰ Kurapka E.; et al. *Mokslo programos „Nusikalstamumo Lietuvoje dinamika, prognozė, kontrolės kryptys ir šiuolaikinė kriminalistikos koncepcija“ baigiamoji ataskaita*. Lietuvos teisės universitetas, Vilniaus universitetas, Teisės institutas, Matematikos ir informatikos institutas, Lietuvos teismo ekspertizės centras. Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondas. 1 Knyga, Vilnius, 2004, p. 124

⁶¹ *Курс советской криминологии*. Под ред. В. Н. Кудрявцева et.al. Москва, 1986, с. 245

⁶² Drakšas R. *Svarbesni nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimai*. Vilnius, Eugrimas, 2005, p. 12

nusikalstamų veikų, nepilnamečių padaromų vagiant iš parduotuvių ir kitų prekybos vietų 224, (2007 m. – 169) ir vagiant transporto priemones 337, (2007 m. – 300).

Teigiamomis tendencijomis laikytina tai kad, seksualinius nusikaltimus padariusių nepilnamečių asmenų skaičius, palyginti su 2007 m., žymiai sumažėjo: 45 proc. – išžaginimų: 43 proc. – dėl seksualinio prievartavimo; taip pat sumažėjo nusikalstamas veikas padariusių vaikų, neturinčių atsakomybės amžiaus, skaičius: 851, 2007 m. – 901; mažiau nepilnamečių nukentėjo nuo nusikalstamų veikų: 3720 nepilnamečių (2505 berniukai ir 1215 mergaičių), 2007 m. – 4571 nepilnametis (2982 berniukai ir 1589 mergaitės).⁶³

6 lentelė

Dažniausiai daromos nepilnamečių nusikalstamos veikos⁶⁴

	Nužudymai	Sunkūs sveikatos sutrikdymai	Išžaginimai	Turto prievartavimai	Plėšimai	Vagystės	Neteisėtas disponavimas narkotinėmis medžiagomis
2000	23	17	27	-	363	3869	-
2001	29	33	26	-	398	3704	-
2002	27	28	30	-	585	3260	-
2003	-	-	-	-	-	-	-
2004	20	41	24	-	745	2773	49
2005	21	31	16	80	801	2593	18
2006	27	28	20	33	681	2008	24
2007	21	30	16	36	683	1967	20
2008	23	31	20	55	620	2116	35

Nusikaltimų struktūroje, visais metais, vyrauja turtiniai nepilnamečių nusikaltimai. Tarp nepilnamečių padaromų turtinių nusikaltimų vyrauja vagystės ir plėšimai. Būtent šis nusikaltimų veikų spartus daugėjimas arba mažėjimas dažnai lemia pagrindinę nepilnamečių nusikalstamumo dinamikos tendenciją. Kadangi turtiniai nusikaltimai priklauso labiausiai latentiškiems nusikaltimams, manytina, kad realiai nepilnamečių padaromų šių nusikaltimų skaičius smarkiai viršija oficialiosios statistikos rodiklius.⁶⁵

Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos duomenimis, 2008 m. daugiau nei dvigubai sumažėjo vagysčių iš transporto priemonių (nuo 56 iki 26), padaugėjo (nuo 163 iki 177) – vagysčių, padarytų įsibraunant į patalpas, sumažėjo transporto priemonių vagysčių (nuo 89 iki 81).⁶⁶

⁶³ Prokuratūros veikla 2008 metais: nepilnamečių nusikalstamumas. <http://www.prokuraturos.lt>

⁶⁴ 2003 m. duomenys nėra tikslūs, todėl nebuvo naudojami, taip pat nėra duomenų apie 2000 m. -2002 m. turto prievartavimo ir neteisėto disponavimo narkotinėmis medžiagomis atvejus. Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus nepilnamečius, įtariamus (kaltinamus) nusikalstamų veikų padarymu. <http://www.vrm.lt>

⁶⁵ Drakšienė A., Drakšas R. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė*. Vilnius, Eugrimas, 2007, p. 85

⁶⁶ Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita. Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus nepilnamečius, įtariamus (kaltinamus) nusikalstamų veikų padarymu. <http://www.vrm.lt>

Statistiniai duomenys rodo, kad išžaginius dažniausiai daro jauni žmonės, ir lyginant su 2007 m. auga lytinių nusikaltimų skaičius. Pasak G. Babachinaitės, išžaginius nepilnamečiai dažniausiai daro grupėms (84,9% visų tirų išžaginių). Dauguma atvejų tai 2–4 asmenų grupės. Grupėje jaunuoliai padaro dvigubai daugiau smurtinių nusikaltimų.⁶⁷ Kriminologų nuomone, nepilnamečių dalyvavimas grupėje padidina jų aktyvumą, mažina kaltės jausmą.

Vaikų ir jaunimo padaromų nusikaltimų struktūra visose šalyse dažniausiai yra beveik identiška – jiems būdingas grupiškumas.⁶⁸ Ištirtų viešose vietose⁶⁹ nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų skaičius 2008m. –1551, o tai sudaro 35,9% nuo visų ištirtų nusikalstamų veikų (2007 m.– 38,4%). Šių nusikalstamų veikų skaičius sumažėjo nežymiai nuo 1556 – 2007m. iki 1551 –2008 m.

Lietuvos Aukščiausiojo teismo nuomone (baudžiamoji byla Nr. 2K – 67/2002), negalima sutapatinti viešosios tvarkos ir viešosios vietos. Viešąją tvarką galima pažeisti ir veikiant privačioje aplinkoje (bute), kurioje nėra pašalinių asmenų. Viešoji tvarka yra pažeidžiama, jei veiksmai, padaryti privačioje aplinkoje, sudaro nepatogumų, sudirgina, sutrikdo asmenis, esančius kitoje vietoje, arba suardo jų normalią įprastą gyvenimą, taigi pažeidžia jų teisę į normalią ir ramią aplinką. Nepilnamečiai 2007 m. padarė 397 viešosios tvarkos pažeidimus (BK 284 str.), o 2008 – 360, tai sudaro atitinkamai 2007 m. 25,5% visų viešose vietose padarytų nepilnamečių nusikalstamų veikų. o 2008 m.– 23,2%.

Pažymėtina, kad nepilnamečiai pradėjo daryti tokias nusikalstamas veikas, kurios prieš 10 – 15 metų jiems nebuvo būdingos. 2008 m. nepilnamečiai buvo patraukti baudžiamajon atsakomybėn už netikrų pinigų ar vertybinių popierių pagaminimą laikymą arba realizavimą (BK 213 str.), tokių nusikalstamų veikų buvo 7, (2007 m. – 18).

Šiuo metu skaudi problema yra vaikų ir jaunimo padaromi nusikaltimai, susiję su narkotikais. 2007 m. nepilnamečiai padarė 20 tokių nusikaltimų (BK 260str.), tačiau palyginus su 2008 m. tokių nusikaltimų skaičius padaugėjo iki 35.

Teigtina, kad nepilnamečių nusikalstamumo lygis didėja, ir akivaizdi yra grupinio nusikalstamumo problema, kadangi nepilnamečiai vis daugiau nusikalsta grupėse, ypač auga turtinių ir smurtinių nusikaltimų padarytų grupėse skaičius. Vis dažniau, nepilnamečiai yra įtraukiami į nusikalstamą veiklą, dažnai jie net neturi 14 metų (mažamečiai). Todėl prevencinis darbas, likviduojant nepilnamečių grupes, yra būtinas norint sumažinti nusikalstamumo augimą.

⁶⁷ Babachinaitė. Nepilnamečių smurtas Lietuvoje: raiška, priežastys, prevencija // *Jurisprudencija*. 2002,t.27(19).

⁶⁸ Sakalauskas G. *Nusikalstamumas* //Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje. –Vilnius, 1999.P.147

⁶⁹ Viešoji vieta yra tokia vieta, kurioje nusikalstamos veikos padarymo metu yra ar turi teisę lankytis kiti asmenys. Veika laikoma padaryta viešoje vietoje nepriklausomai nuo to, ar nusikaltimo darymo metu toje vietoje kas nors buvo, ar ne. Svarbu, kad laisvo priėjimo prie tokios vietos joje bet kuriuo momentu gali atsirasti kiti asmenys, kurie dėl kaltininko veiksmų patirs nepatogumų. Dėl to įstatymai ir numato, kad asmenys viešoje vietoje turi elgtis taip, kad nesudarytų nepatogumų kitiems žmonėms, netrikdytų įprasto jiems gyvenimo būdo. LAT nutartis baudžiamoji byla Nr. 2K–670/2002

3. Nepilnamečio, darančio grupinius nusikaltimus, asmenybės bruožai

Žmogaus asmenybės formavimasis prasideda nuo pirmųjų kūdikio gyvenimo akimirų. Tai socializacijos procesas, kurio metu perimama vertybių sistema, socialinė patirtis. Šiame procese asmenybė patiria ne tik tikslingus, bet ir sunkiai reguliuojamus bei prognozuojamus aplinkos poveikius.

Bendrais bruožais kiekvieno žmogaus asmenybę pirmiausiai apibūdina tokie požymiai kaip lytis, amžius, šeimyninė padėtis, išsimokslinimas, užsiėmimo rūšis, gyvenamoji vieta ir pan. Šie požymiai rodo ir asmenybės socialinių pozicijų (socialinių vaidmenų) ypatumus, ir jos socialinių sąlygų (aplinkos), kuriose formuojasi bei reiškiasi tie ypatumai, tam tikrus skirtumus.⁷⁰

Apibūdinant nepilnamečio teisės pažeidėjo asmenybę svarbu išskirti jos struktūrą. Lietuvos kriminologai (J. Bluvšteinas ir V. Justickis) nusikaltėlio asmenybės struktūrą pateikia, kaip tam tikrą sistemą, susidedančią iš:

- 1) teisinių požymių (padarytų nusikaltimų skaičiaus, kiekvieno jų teisinio įvertinimo, nusikaltimų padarymo laiko, vietos, būdo, konkrečios asmens bendrininkavimo formos grupiniuose nusikaltimuose ir t.t.);
- 2) demografinių požymių (lyties, amžiaus, šeimyninės padėties, gyvenamosios vietos ir t.t.);
- 3) socialinių, kultūrinių požymių (dvasinių poreikių, išsilavinimo);
- 4) ekonominių požymių (būdų, kuriais asmuo užsidirba lėšų pragyvenimui ir jo materialinės padėties);
- 5) santykio su socialinėmis institucijomis (partnerystės santykis, išlaikytinio santykis arba priešiškus socialinėms institucijoms, siekis dezorganizuoti jų veiklą);
- 6) požiūrio į socialines bendrijas;
- 7) požiūrio į socialines formas;
- 8) socialinių vaidmenų.⁷¹

Teigtina, jog egzistuoja tam tikri asmenybės struktūros elementai, kuriuos akcentuoja dauguma kriminologų, t.y. socialinės, demografinės ir teisinės nusikaltusiems asmenims būdingos savybės. Tokios savybės išskiriamos ir grupinius nusikaltimus darančių nepilnamečių ar nepilnamečių nusikaltėlių asmenybės struktūrose.

⁷⁰ Dapšys A. *Socialiniai – demografiniai nepilnamečių teisės pažeidėjų asmenybės aspektai* // Aut. Babachinaitė G., Čepas A., Dapšys A., Drakšienė A. ir kt. *Nepilnamečių asmenybė ir nusikalstamumas*. Vilnius, Mintis, 1984, p.24

⁷¹ *Kriminologija*. Atsakingasis redaktorius prof. J. Bluvšteinas. Vilnius, Pradai, 1994, p. 84-89

A.Čepas teigia, kad nepilnamečio nusikaltėlio asmenybei būdingi:

- socialiniai – demografiniai;
- teisiniai – doroviniai;
- socialiniai – psichologiniai bruožai.⁷²

A.Kiškio manymu, būtų galima išskirti ir tokią nusikaltėlio asmenybės struktūrą:

1) socialinis – demografinis savybių kompleksas – lytis, amžius, išsilavinimas, užsiėmimo rūšis, socialinis statusas, socialinė-turtinė padėtis. Kaip pakompleksi galima išskirti asmenybės ryšius: giminystės, pažinčių, darbinius, laisvalaikio ir pan.;

2) socialinis – funkcinis kompleksas (socialinių vaidmenų) – šeimos vaidmenys: tėvas, motina, vaikas, brolis, sesuo, vyras, žmona ir kt.; hierarchiniai vaidmenys: vadovas, pavaldinys, partneris, laisvasis ekspertas; finansiniai: išlaikytinis, išlaikantysis, savarankiškas; veiklos sritys: intelektualas, gamintojas, prekybininkas, socialinės gerovės vartotojas, valdininkas ir pan.;

3) teisinis kompleksas – teisinio išprusimo ir sąmoningumo lygis, tiesinių santykių sudėtingumas, kokybė ir apimtys, ankstesnė susidūrimų su teisės institucijomis patirtis, pasikliovimas teisiniais mechanizmais, teisės pažeidimų patirtis, ankstesni baustumas (už ką ir kokį poveikį patyrė), specialusis subjektiškumas, turimi įgaliojimai ir pan.;

4) psichologinis kompleksas – charakterio savybės; asmeninės patirties, asociacijų kompleksas; intelektualumo ir emocionalumo lygiai ir tarpusavio santykiai; psichinės ligos, sutrikimai, sindromai, deviacijos, psichologinės traumos; socializacijos defektai – traumos; asmens santykių, ryšių kokybė ir artumas, intymumas, atvirumas ir pan.; pasitenkinimas esama situacija ir polinkis mobilumui; mokėjimai spręsti asmenines ir artimųjų asmenų problemas; asmens atsakingumas, autoritetingumas, priklausomybės, įtaigumas ir pasidavimas įtaigai, prietaringumas; elgesio automatizmas ar novatoriškumas; asmenybės progresavimas ar degradavimas ir t.t.;

5) moralinis – vertybinis kompleksas – vertybių, poreikių sistemos turinys, išvystymas ir turtinumas; vertybinis aiškumas ir stabilumas; religingumas; moralinė asmenybės formavimosi aplinka; socializacijos defektai – amoralumo perėmimas, moralinis dezorientuotumas ir pan.⁷³

Skirtingoje literatūroje yra daug platesnių ir siauresnių nusikaltėlio asmenybės struktūrų.

Taigi nepilnamečio nusikaltėlio asmenybės struktūrą, vadovaujantis nusikaltėlio asmenybės struktūra, būtų galima apibrėžti taip – tai nusikaltėlio asmenybės esminių savybių sugrupavimas į grupes, kompleksus pagal asmenybės savybių požymius ar vidinius šių savybių ryšius.

⁷² Čepas A. *Nepilnamečių nusikalstamumas ir jo priežastys*. Vilnius, 1982, p.78

⁷³ Kiškis A. *Nusikaltėliai. Nusikalstamumo elgesio mechanizmas*. 2009. www.mruni.lt

Nepilnamečio sampratą galima apibūdinti dviem kriterijais – amžiaus ir socialinės brandos. Teisiškai reglamentuojant nepilnamečio teises ir pareigas paprastai vadovaujamosi formaliu amžiaus kriterijumi. Tačiau amžius visada suponuoja ir tam tikrą socialinį žmogaus brandumą, jo socialinį statusą, išsimokslinimą, darbinį, civilinį, pilietinį veiksnumą. Tai priklauso ir nuo šalies tradicijų, papročių. Paprotinės normos gali turėti įtakos nustatant patraukimo baudžiamojon atsakomybėn, privalomo mokslo amžių, minimalų amžių santuokai sudaryti ir kt. Taigi sprendžiant nepilnamečio sampratos ir jo teisinio statuso klausimus vadovaujamosi ne vien biologiniu (amžiumi), bet ir socialiniais kriterijais.⁷⁴

Tarptautiniuose teisės aktuose vartojamos kelios sąvokos, kuriomis apibūdinamas asmuo, nesulaukęs pilnametystės. Lietuvoje nepilnamečio sąvoka įvairiuose įstatymuose traktuojama nevienodai. 1995 m. liepos 7d. Lietuva ratifikavo 1989 metais Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos priimtą Vaiko teisių konvenciją,⁷⁵ kurios 1 straipsnis numato, kad „vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18 metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažįstama anksčiau“. 1996 m. liepos 7d. Lietuvoje buvo priimtas Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (Nr. I- 1234)⁷⁶, kurio 2 straipsnis atitinka konvencijos 1 straipsnį ir teigia: „Vaikas yra žmogus, neturintis 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymai nenumato kitaip“.

Lietuvos Respublikos pataisos darbų kodekse asmenimis iki 18 metų amžiaus įvardinti visais atvejais vartojamas terminas „nepilnametis“ (18 str. 2 d., 37 str., 77 str., 4d.). „Nepilnamečiai“, remiantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 11 straipsniu, yra asmenys nuo 14 iki 18 metų. Baudžiamosios teisės prasme asmenys iki 14 metų vadinami „mažamečiais“ (41 str. 1d. 5p., 118 str. 4d.).⁷⁷

Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas skiria dvi nepilnamečių, padariusių administracinės teisės pažeidimus, grupes: asmenims nuo 14 iki 16 metų amžiaus apibūdinti naudojamas terminas „paauglys“ (175 str., 183 str., 3d.), „vaiko“ sąvoka naudojama apibrėžiant asmenis nuo 5 ar 7 metų iki 16 metų (138 str., 142 str.), „nepilnamečiais“ laikomi asmenys nuo 16 iki 18 metų (13str.).⁷⁸

Baudžiamojoje teisėje „nepilnamečio“ sąvoka apima asmenis, nesulaukusius pilnametystės, bet sulaukusius baudžiamosios atsakomybės amžiaus – 16 metų arba nustatytais atvejais 14 metų (BK

⁷⁴ Nepilnamečių justicija Lietuvoje. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. Vilnius, 1998, p. 6

⁷⁵ 1989 metais Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos priimta Vaiko teisių konvencija. Valstybės Žinios, 1995 07 21. Nr. 60-1501

⁷⁶ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, Valstybės Žinios, 1996 04 12. Nr. 33-807

⁷⁷ Misiūnas J. Baudžiamoji atsakomybė už nusikaltimus nepilnamečiams. *Teisės problemos*. 2001, Nr. 1, p. 54

⁷⁸ Lietuvos respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas. Valstybės žinios, 2003, Nr. 74-3421

13str. 2d.). Taigi baudžiamasis kodeksas nustato dvi amžiaus ribas, nuo kurių galima asmens baudžiamoji atsakomybė. Asmenims, kuriems iki BK numatytos veikos padarymo nebuvo suėję 14 metų, Lietuvos Respublikos įstatymo nustatyta tvarka gali būti taikomos auklėjamojo poveikio ar kitos priemonės. Be to, kalbant apie vaikus, BK naudojama ir sąvoka „mažametis“ (BK 35str., 129 str.). Ši sąvoka neturi konkrečiai apibrėžtų ribų, tačiau teismų praktikoje laikoma, kad tai nepilnamečiai iki 14 metų.

Taigi, kiekvienoje teisės sistemoje, kaip ir atskirose teisės šakose, nepilnamečio asmens samprata skiriasi, tačiau daugeliu atvejų nepilnamečiu pripažįstamas asmuo, nesulaukęs 18 metų. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad seniau Lietuvoje nepilnametystės amžius buvo apibrėžiamas kiek kitaip. Pagal antrąjį Lietuvos Statutą, nepilnamečiais buvo laikomi berniukai iki 18 metų, o mergaitės iki 15 metų, pagal trečiąjį Lietuvos Statutą – berniukai iki 18 metų, o mergaitės iki 13 metų amžiaus. Tarpukario Lietuvoje galiojęs 1903 m. Baudžiamasis Statutas asmenis nuo 10 iki 21 vadino nepilnamečiais ir skirstė į kelis amžiaus tarpsnius. Amžius nuo 10 iki 17 metų buvo santykinio pakaltinamumo amžius. Tai yra teismas, prieš sprendamas bylą, visada turėdavo išspręsti tokio nepilnamečio pakaltinamumo klausimą.⁷⁹

Didžiausią įtaka nusikalstamumui turi socialinė aplinka. Tačiau nelogiška būtų nagrinėti nusikalstamą veiką atskirai nuo jos subjekto – žmogaus. Nusikalstamas elgesys negali būti paaiškinamas vien išorinėmis sąlygomis, kurios susiklostė prieš padarant nusikalstamą veiką. Visada lieka pasirinkimo galimybė. Elgesio varianto pasirinkimas priklauso ir nuo individo gyvenimo patirties, vertybinių orientacijų ir kitų savybių. Analogiškose situacijose vieni žmonės padaro nusikalstamas veikas, kiti ne.

Žinodami, kokios savybės būdingos nusikaltėliams, galėtume:

- prognozuoti konkrečių asmenų elgesį;
- taikyti nusikaltimų prevencijos priemones:
 - atitinkamų savybių susiformavimo stabdymas;
 - asmenybės korekcijos priemonės;
 - kitų prevencijos priemonių taikymas potencialiems nusikaltėliams.

Asmenybė – tai įvairiausių žmogaus savybių visuma, pasižyminti labai sudėtingais vidiniais ryšiais, tarpusavio sąveika ir kilme. Teoriškai nagrinėjant žmogaus asmenybę šios savybės dažnai yra atskiriamos viena nuo kitos, išryškunami tik patys svarbiausi jos bruožai. Todėl kartais atrodo, kad

⁷⁹ *Nepilnamečių justicija Lietuvoje.*//Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. Vilnius, 1998. P.11

žmogaus asmenybė – tai padrikas mažai susijusių savybių, bruožų rinkinys. Realiai įvairiose situacijose, skirtingais žmogaus gyvenimo etapais šios savybės turi nevienodą įtaką žmogaus elgesiui.⁸⁰

Asmenybė kaip vientisas darinys išreiškia žmogaus socialinę kokybę, tai – socialinis žmogaus veidas. Asmenybe tampama, o ne gimstama. Ji formuojasi visuomeninių santykių procese, t.y. esti žmogaus socializacijos produktas, taigi ir visi asmenybės bruožai, tarp jų ir kriminogeniškai reikšmingi, susiformuoja veikiami socializacijos proceso.⁸¹

Nusikaltėlio asmenybę trumpai galima būtų apibrėžti taip: tai kriminologiškai reikšmingų nepilnamečio bruožų, nulėmusių nusikaltimo padarymą.⁸² Teigtina, jog kalbėdami apie nepilnamečio nusikaltėlio asmenybės formavimąsi, iš esmės mes turime omenyje kriminologiškai reikšmingų nepilnamečio bruožų, nulėmusių nusikaltimo padarymą, tam tikros visumos susiformavimą. Apie nusikaltėlio asmenybę galima kalbėti tik tada, kai asmuo padaro nusikaltimą. O jeigu jis ir pasižymi kokiais nors neigiamais bruožais, tačiau nepadarė nusikaltimo, nėra jokio pagrindo šnekėti apie nusikaltėlio asmenybę. Tokiu atveju galima tik tikėtis, kad šis asmuo padarys nusikaltimą, tačiau jokiū būdu neturime sakyti, kad šis nusikaltimas yra neišvengiamas.

A. Dapšio nuomone, nepilnamečio teisės pažeidėjo (nusikaltėlio) asmenybė – tai nepilnamečio, padariusio teisės pažeidimą (nusikaltimą) asmenybė su visais jai būdingais bendrais bruožais, ypatumais bei prieštaravimais.⁸³

Norėčiau sutikti su nuomone, jog „nepilnamečio teisės pažeidėjo asmenybe“ reikėtų laikyti kiekvieną nepilnametį, padariusį priešingą teisei veiką, ar tik tokį, kurio padaryta tokia veika atspindi tam tikrus specifinius bruožus, kurių negali turėti paklusnus įstatymams nepilnametis. Tačiau manytina, jog dalį nepilnamečio daromų teisės pažeidimų labiau lemia susiklosčiusios išorinės aplinkybės, o ne pažeidėjo asmeninės savybės.

Pastarųjų metų mokslinėje literatūroje dažnai kalbant apie nepilnamečius, vartojama sąvoka „rizikos grupės vaikai“. Rizikos grupė – tai grupė, susidariusi pagal tam tikrą požymį, kuris vienija žmones į tam tikrą grupę (rizikingas elgesys, normų laužymas ir pan.) Svarbu su tokiom grupėm dirbti integruoti į visuomenę. Rizikos grupės vaikams galima priskirti beglobius (gatvės) vaikus, asocialiose, nedarniose arba nepilnose šeimose gyvenančius vaikus, kurie nuolatos patiria psichologinę, fizinę arba seksualinę prievartą, tai pat agresyvius ir bendraamžių atstumtus vaikus bei vaikus, kurie jau yra padarę smulkių prasižengimų arba nusikaltimų.

⁸⁰ Kiškis A. *Nusikaltėliai. Nusikalstamo elgesio mechanizmas*. 2009. <http://www.mruni.lt>

⁸¹ Криминология: / под. ред. Сальниковой В. П., Степашиной С. В., 1999, с. 163

⁸² Иншаков С. М. Криминология. Москва, 2000, с.38

⁸³ Nepilnamečio asmenybė ir nusikalstamumas. Vilnius, 1984, p.163

Rizikos grupės vaikams būdingi bruožai:

- Šie vaikai dažniausiai būna nedrausmingi, nemandagūs, įžūlūs su suaugusiais, nes namuose nėra išmokę deramai elgtis;
- Vaikams būdingas nepasitikėjimas savimi, dėl to jie labai greitai išsikeičia;
- Šie vaikai dažnai jaučia baimę, nerimą, yra nervingi;
- Vaikų kalba dažniausiai primityvi, žodynas skurdus;
- Šie vaikai turi įvairių mokymosi sunkumų;
- Šie vaikai linkę meluoti, apgaudinėti;
- Jie gana greitai orientuojasi įvairiose socialinėse situacijose;
- Šiems vaikams būdingas interesų siaurumas;
- Vaikai yra nestabilios psichikos, nesugeba valdyti savo emocijų.⁸⁴

Vienas svarbiausių vaikų ir jaunimo socializacijos veiksnių yra bendraamžių grupė. Patekęs į asocialią grupę, veikiamas jos normų ir vertybių, jaunuolis savo poelgiais gali peržengti ne tik moralės, bet ir teisės normas. Kuo ilgiau vaikas būna ištrūkęs iš normalios aplinkos į asocialią, tuo ilgiau asocialios grupės vertybės jam itin aktualios ir svarbios. Dauguma teisėtvarkos pažeidėjų yra buvę „sunkūs“ vaikai, asocialios grupės nariai. Taigi vaiko socialinei raidai labai svarbi bendraamžių grupės vertybinė orientacija.

Pasak R. Žukauskienės⁸⁵, kalbant apie santykius su vienmečiais, vaikystėje dažniausiai apsiribojama bendravimu su kaimynų vaikais ir bendraklasiais, o paauglystėje pažinčių ratas padidėja.

Galima išskirti tris paauglių bendravimo grupes:⁸⁶

- didelė bendruomenė - dažniausiai suburiama bendrų interesų ar bendrų socialinių renginių (pavyzdžiui, diskotekų);
- nedidelė grupė – tam tikra „bandymų aikštelė“ paauglio socialinėms pažiūroms ir asmeniniams vertinimams plėtoti;
- maža grupė – ją sudaro artimiausi draugai; tai itin svarbi, terapinį poveikį turinti grupė; joje paauglys išsivaduoja iš pykčio ir nerimo, jaučiasi saugus, įgauna pasitikėjimo savimi.

⁸⁴ Žukauskienė R. *Raidos psichologija*. Vilnius, 1998, p.80-82

⁸⁵ Žukauskienė R. *Raidos psichologija*. Vilnius, 1998, p. 98

⁸⁶ Želvys R. *Bendravimo psichologija*. Vilnius, 1995, p.56

Draugais dažniausiai pasirenkami to paties amžiaus ir brandumo asmenys. Kuo sudėtingesnė paauglio asmenybė, tuo jam sunkiau rasti draugų. Lygindamas save su draugais, paauglys pasitikrina savo gebėjimus, sužino, kas jam geriau, o kas blogiau sekasi.

Priklausydami nedidelėms neformalioms (stichinėms) grupėms, paaugliai papildo, pagilina tai, ką jie įgijo šeimoje, mokymo įstaigoje. Arba atvirkščiai – visa tai naikina. Tokioje grupėje jie sužino tai, ko negauna iš kitų šaltinių.

Izoliuoti, atstumti, menkai save vertinantys, tėvų dėmesio stokojantys paaugliai linkę burtis į asocialias grupes.⁸⁷ Izoliuotiems ir atstumtiems jaunuoliams asocialios bendraamžių grupės tampa svarbiausia ir dažnai vienintele aplinka, kurioje jie gali patenkinti daugelį svarbių poreikių – savęs įtvirtinimo, priklausymo bendruomenei, pripažinimo bei pritarimo, naujų išpūdžių, globos bei paramos, saugumo. Būtent asocialioje subkultūroje jie kompensuoja socialioje aplinkoje patiriamas nesėkmes ir užsitikrina minimalų psichologinį komfortą. Asociali grupė jaunuoliams įgyja referentinės grupės statusą ir kartu turi didžiausią įtaką jų asmenybės formavimuisi. Tokia grupė atstumtiesiems gali pakeisti net šeimą. Tačiau jai priklausantys jaunuoliai dažniai būna išūlesni, lengvai peržengia netik moralės, bet ir teisėtvarkos normas. Tokios grupės narių draugystė retai būna tokia pat tvirta, geranoriška ir ilgalaikė, kaip kitų grupių, jiems būdinga agresija, nepasitikėjimo atmosfera, valdžios siekimo poreikis, griežtos tarpusavio santykių taisyklės.

Taigi nesėkmingai besiklostantys santykiai su bendraamžiais tampa jau rimta problema.

Kriminologijos mokslas stengiasi išskirti asmeninių savybių visumą, būdingą tik nepilnamečiams teisės pažeidėjams, kuri leistų atskirti juos nuo nepilnamečių, kurie laikosi teisės reikalavimų. Taigi teisės pažeidėjo asmenybės sąvoka prasminga tik tuomet, kai asmens savybės nulemia priešingą teisei veiką ar bent jau turi reikšmės jai formuojantis.

Ši ryši rodo dvi aplinkybės:⁸⁸

- nuolatinis negatyvus nepilnamečio elgesys (nepilnametis ir anksčiau ne kartą pažeidinėjo teisės reikalavimus);
- susiklosčiusios situacijos ir nepilnamečio asmenybės savybių sąveika (pats nusikaltėlis prisideda prie tokios situacijos formavimo).

Taigi pačio teisės pažeidimo padarymo fakto nereikėtų laikyti būtinu ir pakankamu skirtumu tarp nepilnamečio teisės pažeidėjo asmenybės ir teisės reikalavimų besilaikančio paauglio asmenybės.

Kriminologiją ypač domina asmens moralinės savybės, vertybinės orientacijos ir pan., taip kaip ir psichologinės savybės. Tai nereiškia, kad ignoruojami kiti pogrupiai. Atvirkščiai, reikia žinoti ir

⁸⁷ Valickas G. *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. Vilnius, 1997, p.264

⁸⁸ Блувштейн Д., Яковлев А. М. Введение в курс криминологии. Минск, 1983, p. 61-62

atsižvelgti į visas nusikaltėlio asmenybės savybes, kadangi jos daro įtaką individualiam elgesiui. Todėl galima kalbėti apie antivisuomeninį pažiūrą, interesų, poreikių, polinkių kryptingumą, kuris yra konkretaus nusikaltimo padarymo priežastis.

Asmenybės elgesio antivisuomeninis kryptingumas formuojasi ne dėl pačių nepilnamečio nusikaltėlio amžiaus ypatybių, bet dėl nepilnamečių auklėjimo spragų, trūkumų, taip pat dėl to, kad pavėluotai imtasi „kriminogeniškai rizikingiems“ prieštaravimams ir analogiškoms situacijoms pašalinti.

Taigi apibendrinant visų kriminologų nuomones, būtų galima išskirti nepilnamečių, darančių grupinius nusikaltimus, asmenybės bruožus: socialiniai – demografiniai, psichologiniai – doroviniai ir teisiniai bruožai.

Socialiniai – demografiniai

Šie asmenybės bruožai rodo asmenybės socialinių vaidmenų ypatumus bei socialinės aplinkos, kurioje formuojasi ir reiškiasi tie ypatumai, tam tikrus skirtumus. Tai asmenų padariusių teisės pažeidimą bruožai, kurie atspindi kokybinę ir kiekybinę asmenybės charakteristiką. Minėti požymiai yra iš esmės susiję su žmogaus formavimusi, turi reikšmės interesų bei poreikių pasirinkimui. Šių požymių grupę sudaro: lytis, amžius, užimtumas, išsilavinimas, gyvenamoji vieta, šeimyninė padėtis, socialinis vaidmuo.⁸⁹

Nepilnamečių berniukų ir mergaičių nusikalstamumo ypatumai susiję su tam tikrais jų socialinių pozicijų, auklėjimo bei elgesio apskritai skirtumais. Iš visų 2008 m. nusikaltusių asmenų, nepilnamečiai sudarė 15,6 proc., iš jų: 3357 berniukai; 270 mergaičių; 1147 vaikai 14-15 metų amžiaus, 2480-16-17 metų amžiaus. Kriminologijoje teigiama, kad nusikaltimus, ypatingai grupinius, dažniausiai daro vyriškos lyties asmenys, jiems būdingas agresyvumas. V. Justickio teigimu, agresyvumas neretai laikomas vyriškumo požymiu. Visai kitaip žiūrima į moters agresyvumą. Tai prieštarauja visuomenėje vyraujančiam moters įvaizdžiui. Jeigu moteris agresyvi, vadinasi, ji „vyriško charakterio“.⁹⁰ Taigi galima daryti išvadą, kad nepilnamečių nusikalstamume merginos yra mažiau aktyvios, tačiau gali būti, kad merginių padaromi grupiniai nusikaltimai yra daugiau latentiniai.

Reikėtų pažymėti, jog kuo jaunesnis asmuo padaro teisės pažeidimą, tuo didesnė tikimybė, kad ateityje jis vėl nusikals, tai yra sieks „nusikaltėlio karjeros“. Tačiau reikia turėti omenyje, kad pagal Lietuvos Respublikos įstatymus asmenys, sulaukę 14-15 metų, baudžiami tik už sunkiausius nusikaltimus.

⁸⁹ Dašys A., Babachinaitė G. *Socialiniai – demografiniai nepilnamečių teisės pažeidėjų asmenybės aspektai* // Nepilnamečių asmenybė ir nusikalstamumas. Vilnius, Mintis, 1984, p.24-25

⁹⁰ Justickis V. *Kriminologija I.* – Vilnius, 2001, p. 424

A. Jatkevičiaus pastebėjimu, nėra statistinių duomenų apie tai, kiek konkrečiai klasių nusikaltimų padarymo metu buvo baigę nepilnamečiai.⁹¹ Didelę įtaką nepilnamečio elgesiui turi mokymo įstaigos veikla ir paties vaiko požiūris į mokymąsi. Paprastai teisės pažeidėjai blogai mokosi, dažnai po kelis kartus lieka toje pačioje klasėje. Nepilnamečiams teisės pažeidėjams būdingas ne tik menkas išsilavinimas, bet ir intereso mokytis, įgyti žinių neturėjimas. Prastai mokomasi ne tiek dėl menkų protinių sugebėjimų, bet dažnai dėl neigiamo požiūrio į mokyklą bei mokymąsi, kaip į pagrindinį užsiėmimą.⁹² Nesėkmės mokykloje, nesugebėjimas atlikti mokyklos keliamus reikalavimus, pedagogų spaudimas, bendraklasių neigiamas požiūris į prasčiau besimokantį vaiką ir to sąlygotas savęs nuvertinimas sukelia gynybinę reakciją, kuomet vaikas ima priešintis mokyklai, mokytojams, auklėtojams, pažeidinėti nustatytas drausmės taisykles, nepripažįsta jam keliamų reikalavimų, smerkia gerą mokymąsi ir panašiai.⁹³ Pažymėtina, kad 2008 metais 1861 nepilnametis turėjo tik pradinį išsilavinimą (2007 metais – 1699 nepilnamečiai), 1653 vaikai - pagrindinį (2007 m. – 1607 vaikai), 63 nepilnamečiai - vidurinį (2007 m. – 56), 41 neturėjo jokio išsilavinimo (2007 m. – 36). Pastaraisiais metais nusikaltusių bendrojo lavinimo mokyklų mokinių skaičius nemažėja ir išlaiko tendenciją didėti (2001m. – 1471, 2002 m. – 1655, 2004 m. – 2395, 2005 m. – 2339, 2006 m. – 1968, 2007m. – 1850, 2008 m. – 1932).⁹⁴

Didelę reikšmę nepilnamečių nusikalstamumui turi jų užimtumas. Šis požymis apibūdina asmens, padariusio teisės pažeidimą, socialinį vaidmenį, parodo jo požiūrį į pagrindinę veiklos sritį (darbą ir mokslą). Nepilnamečiui nedirbant ir nesimokant, didelės įtakos turi neigiami mikroaplinkos veiksniai, jis neretai ištraukia į tam tikrą asmenų ratą, renkasi draugus, kurie socialiniu požiūriu dažnai yra blogesni už besimokančius, dirbančius, ir tai skatina nepilnametį daryti teisės pažeidimus. Pagal statistinius duomenis, 2007 m. 836 įtariamais (kaltinamais) nedirbantys ir nesimokantys nepilnamečiai padarė 1826 nusikalstamas veikas, vidutiniškai vienam teko po 2,1. 2008 metais 876 įtariamais (kaltinamais) nedirbantys ir nesimokantys nepilnamečiai padarė - 1719 nusikalstamų veikų, vidutiniškai vienam teko po 1,96. Tai rodo nepilnamečių neužimtumo lygio mažėjimą. 2008 metais prasikalto nesimokantys 752 nepilnamečiai, o 2007 metais – 459 nepilnamečiai, tai beveik dvigubai daugiau

⁹¹ Jatkevičius A. *Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija*. Daktaro disertacija.-Vilnius, 2003, p.10. <http://www.nplc.lt>

⁹² *Nepilnamečių asmenybė ir nusikalstamumas*. Vilnius, Mintis, 1984, p.37

⁹³ *Kriminologija*. Atsakingasis redaktorius prof. J. Bluvšteinas. Vilnius, Pradai, 1994, p.209

⁹⁴ Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita. Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus nepilnamečius, įtariamus (kaltinamus) nusikalstamų veikų padarymu. <http://www.vrm.lt>

nesimokančių nepilnamečių padarė nusikalstamas veikas, tačiau sumažėjo nedarbingų nusikaltusių nepilnamečių skaičius.⁹⁵

Labai svarbų vaidmenį asmenybės formavimuisi turi šeima. Iš šeimos nepilnametis perima teigiamas ir neigiamas savybes, šeima netiesiogiai įtakoja asmenybę. Lietuvos kriminologų pastebėjimu, daugelis nepilnamečių teisės pažeidėjų kilę iš problemišku šeimų, jose nėra garantuojamos vaikų teisės į normalų fizinį, dvasinį, moralinį, socialinį asmenybės vystymąsi. Šiuo laikotarpiu sunkėjant materialinei padėčiai, tokių šeimų skaičius gali didėti. Šeimoje atsirandantys materialiniai sunkumai skatina konfliktus, sukelia kitų šeimą ardančių problemų. Todėl norėčiau sutikti su nuomone, jog esminis vaikų bei paauglių teisių apsaugos šeimose pagerinimas – vienas iš strateginės bei prioritinės reikšmės uždavinių sprendžiant nusikalstamumo prevencijos problemą Lietuvoje.

Didelį vaidmenį nepilnamečio asmenybės formavimuisi turi tėvų išsimokslinimas, profesiniai įgūdžiai, darbo pobūdis. Žemo tėvų išsimokslinimo šeimose mažiau dėmesio kreipiama į vaikų mokslą, interesų ir gabumų ugdymą. I. Michailovič atlikti tyrimai parodė, jog nepilnamečių tėvų išsimokslinimo lygis nebuvo aukštas, panašiai kaip ir tirtų šeimų profesiniai įgūdžiai ir padėtis visuomenėje.⁹⁶

Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad vaikų teisių problema yra ne tik šeimoje, bet ir mokyklose, darbe, specializuotose vaikų globos bei pataisos įstaigose. Mokymo įstaigos šalina nepažangius, linkusius į teisės pažeidimus moksleivius, o įmonės dabartinės ekonominės krizės sąlygomis atsisako priimti nepilnamečius į darbą tokiu būdu „gatvėse“ atsiduria vis daugiau neužimtų, socialiniai ir pedagogiškai apleistų įvairaus amžiaus nepilnamečių. Todėl šiuo, sunkiu ekonominės krizės metu, turėtų būti ypatingai svarbu spręsti vaikų ir paauglių užimtumo problemą.

Statistiniai duomenys rodo, kad dažniausiai grupinius nusikaltimus darančio nepilnamečio teisės pažeidėjo asmenybė formuojasi vienoje teritorijoje, o teisės pažeidimai padaromi kitoje.⁹⁷

Taigi apibendrinant, galima teigti, jog daugiau nusikalsta vyriškos lyties atstovai, merginos šiuo atžvilgiu yra pasyvesnės. Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, jog dauguma nepilnamečių nusikaltimo metu nedirbo ir nesimokė. Manytina, jog vis didėja skaičius nepilnamečių nusikaltėlių, kuriems baudžiamoji atsakomybė neiškyla, nes nėra sulaukę tam tikro amžiaus. Taigi vaikų ir paauglių neužimtumas ir tėvų nepriežiūra yra vieni iš esminių priežasčių, įtakančių nepilnamečių

⁹⁵ Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita. Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus nepilnamečius įtarimus (kaltinamus) nusikalstamų veikų padarymų. <http://www.vrm.lt>

⁹⁶ Michailovič I. *Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas*. Daktaro disertacija. – Vilnius, 2001, p. 20-21

⁹⁷ Dapšys A., Babachinaitė G. *Socialiniai – demografiniai nepilnamečių teisės pažeidėjų asmenybės aspektai* // Nepilnamečių asmenybė ir nusikalstamumas. Vilnius, Mintis, 1984, p.32

nusikalstamumą, elgesį. Nepilnametis, turėdamas daug laisvo laiko ir nesant tėvų kontrolės dažnai pasiduoda bendraamžių įtakai ir kartais elgiasi nusikalstamai.

Psichologiniai – doroviniai bruožai

Psichologiniai – doroviniai bruožai, tai ankstesni nusižengimai teisei, dorovei ar moralei, antivisuomeniško elgesio vieta bendrojo elgesio sistemoje, pažiūros, vertybės, ateities planai, interesai, potraukiai, kultūra, dvasiniai ir materialiniai poreikiai, girtavimas, polinkis vartoti narkotikus ir t.t.⁹⁸

Psichologinius – dorovinius teisės pažeidėjo bruožus galima būtų apibrėžti kaip visumą santykinai stabilų individo bruožų, kurie lemia tipines reagavimo į aplinką formas, savęs vertinimą, elgesio mechanizmą, tarpasmeninius santykius. Jie parodo nekintamą, pastovią, nepakartojamą individo vidinę struktūrą. Šiuos bruožus galima suskirstyti į tokias grupes:

1) bruožai, atskleidžiantys poreikių ir motyvų sferą (poreikiai, interesai, elgesio motyvacija, emocijos);

2) bruožai, atskleidžiantys vertybines orientacijas (įsitikinimai, pažiūros, įpročiai). JAV psichologas A. H. Maslow skiria 5 asmenybės poreikių lygmenis:

1) tai poreikiai, kurių patenkinimas yra būtinas gyvybei palaikyti;

2) saugumo poreikiai, stipriausiai pasireiškiantys ankstyvojoje vaikystėje;

3) meilės ir emocinių ryšių poreikiai, kuriuos nepilnametis tenkina bendraudamas su kitais, priklausydamas įvairioms grupėms, organizacijoms, kolektyvams;

4) savigarbos ir pagarbos poreikiai;

5) savirealizacijos poreikis.⁹⁹

Taigi nepilnamečio asmenybės poreikiai gali būti apibūdinami, kaip objektyviai sąlygoti vidiniai siekiai, reikalingi jo socialiniam, materialiniam, dvasiniam egzistavimui. Paauglių grupėje nepilnametis tenkina įvairius savo poreikius. Tai priklauso dar ir nuo to, kuo ta grupė užsiima, ir kokią vietą jos veikloje užima nepilnametis. Tam tikra grupės gyvenimo dalis skirta aktyvumo, veiklos poreikiams tenkinti, kita – savitarpio prisirišimo, simpatijos, poreikio, trečia – savęs vertinimo poreikio tenkinimui, jeigu šių poreikių jie nepatenkina, tai išgyvena nuolatinę įtampą ir nepasitenkinimą.¹⁰⁰

Yra nustatyta, kad jaunuoliams tenkinant svarbius bendravimo ir pripažinimo poreikius kartu formuojasi jų požiūris į daugelį gyvenimo klausimų, elgesio normas ir pavyzdžius, jis mokosi reaguoti į

⁹⁸ Jatkevičius A. *Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2003, p.8-10

⁹⁹ *Psichologijos žodynas*. Vilnius, 1993, p. 215-216

¹⁰⁰ Suslavičius A., Valickas G. *Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams*. Vilnius, 1999, p.245

įvairias gyvenimo situacijas, daroma įtaka savimonės formavimuisi, elgesio motyvacijai, kaupiama individuali socialinė patirtis.¹⁰¹

Motyvai¹⁰² taip pat turi įtakos nepilnamečio asmenybei. Psichologijoje išskiriami dvejopi pobūdžio motyvai: pamatiniai ir būties. Pamatiniai veikia pusiausvyros principu, teoriškai jie gali būti patenkinti, o būties motyvai iki galo nėra patenkinami.¹⁰³ Grupiniai nepilnamečių nusikaltimai dažnai pateisinami draugiškumu, vyriškumu ir panašiais tokiose situacijose klaidingais motyvais. Nepilnamečiai savo grupinius nusikaltimus taip pat motyvuoja pagalba draugams, siekiu įsitvirtinti neformalioje draugų aplinkoje, išdykavimu, drąsos demonstravimu ir pan.¹⁰⁴

Emocijos skatina atitinkamą nepilnamečio veiklą. Teisei priešingą jo elgesį gali lemti išgyvenimai, simpatijos, antipatijos, malonumas, nemalonumas, pyktis, pavydas, aistra. Manytina, jog nepilnamečių nusikalsti skatina kerštas, drąsa, ištikimybė, pyktis, o sulaikančios nuo teisės pažeidimo padarymo emocijos – gėda, baimė dėl nubaudo ir kt. Tačiau, darydami nusikaltimus su grupe, nepilnamečiai tikisi likti nenubausti, išvengti bausmės, sumažėja kaltės jausmas.

Grupės nusikalstamo elgesio kryptingumas priklauso nuo atskirų grupės narių ir visos grupės vertybinių orientacijų. Vertybinės orientacijos – tai tam tikros veiklos, kuria siekiama patenkinti socialinius poreikius, kryptys. Vertybinės orientacijos formuojasi paauglystėje ir yra viena iš svarbiausių asmenybės elgesio prognozavimo elementų.¹⁰⁵ Šeima yra tas šaltinis, iš kurio augdamas vaikas perima vertybes. Manytina, jog asmuo įsilieja į grupę, kuri tenkina jo poreikius. Pagrindinis poreikis, kurį siekia patenkinti nepilnamečiai, tai bendravimas. Bet koks nukrypimas nuo nusistovėjusių vertybių, sukelia asmeniui nepatogumą, nesaugumo, gėdos jausmą. Teigtina, jog bet koks nukrypimas nuo nusistovėjusių vertybių, sukelia pyktį, keršto jausmą, skatina elgtis nusikalstamai.

Teisiniai bruožai

Teisiniai bruožai tai: teisinio išprusimo ir sąmoningumo lygis, teisinių santykių sudėtingumas, kokybė ir apimtys, ankstesnė susidūrimų su teisės institucijomis patirtis, pasikliovimas teisiniais mechanizmais, teisės pažeidimų patirtis, ankstesnis baustumas (už ką ir kokį poveikį patyrė), specialusis subjektiškumas, turimi įgaliojimai ir pan. Teisiniai nepilnamečio asmenybės bruožai padeda atskleisti asmens požiūrį į teisę, teisės taikymą, teisėsaugos institucijų veiklą bei teisės pažeidimą. Teisės pažeidimo padarymas – nepagarbos įstatymui rezultatas, kaltininko įsitikinimų

¹⁰¹ Barkauskaitė M. *Mokinių tarpusavio santykiai*. Kaunas, 1979, p.31

¹⁰² Nusikaltimo padarimo motyvas – tai suvoktos vidinės paskatos, kurios nulemia asmens pasiryžimą padaryti nusikaltimą. *Baudžiamoji teisė*. Bendroji dalis. Sudarytojas V. Pavilionis. Vilnius, Eugrimas, 2003, p. 214

¹⁰³ Suslavičius A., Valickas G. *Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams*. – Vilnius, 1999, p. 20-21

¹⁰⁴ Jatkevičius A. *Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2003.

¹⁰⁵ Švedas G. *Nusikalstamos nepilnamečių grupės ir jų vertybinės orientacijos*. LR baudžiamųjų įstatymų reforma. Vilnius, 1990, p.47

neatitikimas, teisės normų reikalavimas, teisės normų nežinojimas. Nepilnamečiams teisės pažeidėjams, būdingas niekinis, negatyvus reikalavimų, draudžiančių tam tikras veikas, vertinimas.

A.Jatkevičius akcentuoja pagrindinius momentus, susijusius su teisiniais asmenybės bruožais, tai teisės pažeidimo recidyvas ir teisės pažeidimo padarymas esant neblaiviam ar apsvaigusiam nuo narkotinių ar psichotropinių medžiagų.

Teisės pažeidimo recidyvas – tai atvejai, kai asmuo anksčiau teistas nebuvo, yra teisiamas už daugiau nei vieno nusikaltimo padarymą. Kriminologijai aktualus faktinis recidyvas – visuma nusikaltimų, padarytų anksčiau teistų asmenų, nepriklausomai nuo teistumo išnykimo ir panaikinimo.¹⁰⁶ Pažymėtina, jog 2007 metais padarė tos pačios rūšies nusikalstamą veiką 90 nepilnamečių, o 2008 metais – 78 nepilnamečiai.¹⁰⁷ Pastebimas nepilnamečių, darančių tos pačios rūšies nusikalstamas veikas, skaičiaus mažėjimas. Kartotinumumu pasižymi nepilnamečių padaromi tyčiniai sunkūs ir nesunkūs sveikatos sutrikdymai, fizinio skausmo sukėlimai ar nežymūs sveikatos sutrikdymai, plėšimai, turto prievartavimai, vagystės.¹⁰⁸

BK numato, kad asmuo, kuris nusikalstamą veiką padarė apsvaigęs nuo alkoholio, narkotinių, psichotropinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų, nuo baudžiamosios atsakomybės neatleidžiamas. Statistika rodo, kad daugiau nei pusę visų teisės pažeidimų padaro nuo alkoholio ar narkotinių arba psichotropinių medžiagų apsvaigę asmenys. Būtinybė patenkinti poreikį apsvaigti nuo narkotikų ar alkoholio nesant tam pakankamai lėšų, skatina nepilnamečius ieškoti kitų, dažnai neteisėtų, pajamų šaltinių. Alkoholio ir kitų narkotinių medžiagų vartojimo profilaktikos problemoms spręsti organizuojama daugybė renginių, nes ši problema yra beveik visose šalyse¹⁰⁹ ir viena pagrindinių sąlygų, skatinančių nusikalstamumą. Remiantis statistiniais duomenimis matyti, jog 2007 metais nepilnamečių padarytų nusikaltimų, susijusių su narkotinėmis medžiagomis, jų disponavimu, buvo 49, o 2008 m. – 76. Taigi matomas akivaizdus tokio pobūdžio nusikaltimų padidėjimas. 2008 metais 719 nepilnamečių nusikalstamas veikas padarė būdami neblaivūs, apsvaigę nuo narkotikų – 15 nepilnamečių. Daugiau nei pusė (51%) nusikalsta grupėje.¹¹⁰

Rūpinantis tokių grupių nusikalstamumo prevencija, pirmiausia reikia stiprinti nepilnamečių alkoholinių gėrimų vartojimo kontrolę. Paauglystėje alkoholizmas plėtojasi labai sparčiai ir piktybiškai. Vis daugiau jaunuolių suserga alkoholizmu, kadangi piktnaudžiauti svaigalais pradeda vis jaunesnio

¹⁰⁶ Jatkevičius A. *Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija*. Daktaro disertacija. – Vilnius, 2003.

¹⁰⁷ Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita. Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus nepilnamečius, įtariamus(kaltinamus) nusikalstamų veikų padarymu. <http://www.vrm.lt>

¹⁰⁸ Jatkevičius A. *Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija*. Daktaro disertacija.-Vilnius, 2003

¹⁰⁹ Goštautas A., Gustaitienė L., Pilkauskienė I. *Svaigalų profilaktikos programa „Sniego gniūžtė“*. Mokykla ir nusikalstamumo prevencija. Vilnius, 1996, p.119

¹¹⁰ Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita. Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus nepilnamečius, įtariamus(kaltinamus) nusikalstamų veikų padarymu. <http://www.vrm.lt>

amžiaus. Paaugliai greičiau apsvaigsta nuo mažesnio alkoholio kiekio, ir jis greičiau pakenkia jų organizmui. Jaunuolių psichopatiniai sindromai – liguistas potraukis į alkoholį, abstinencijos sindromas, pakantumas ir nepakantumas alkoholiui, girtavimas iki sąmonės praradimo ir kt. – susiformuoja kur kas sparčiau nei suaugusiųjų.¹¹¹

Didelis apsvaigusiujų procentas gali liudyti ir tai, kad dalis asmenų, padariusių nusikaltimą, turi sąžinės neutralizmo problemų. Alkoholis „išlaisvina impulsus, kurie žmogui esant blaiviam nuslopunami dorovinių motyvų, baimės ir pan.“.¹¹²

Būtina stiprinti pačių paauglių sugebėjimą atsispirti grupės spaudimui: dažnai nemaža grupės dalyvių dalis neturi tikro potraukio girtuokliauti, tačiau nesugeba pasipriešinti.

Dažnas nepilnamečių tarpe ir narkotikų vartojimas. Moksliniai tyrimai rodo, kad narkomanija dažnai atsiranda dėl jaunuolių smalsumo, siekio būti pripažintam neformalioje grupėje, noro būti nepriklausomam nuo aplinkinių ar priešiško jiemis, patirti malonumą, pavojų. Į narkomaniją paprastai būna linkę irzlūs, be dvasinės pusiausvyros jaunuoliai. Jie dažnai lengvai pasiduoda kitų įtakai, neturi aiškių gyvenimo tikslų. Daugėja narkomanų daromų nusikaltimų skaičius, kadangi nusikalstama veikla tampa pagrindiniu lėšų, reikalingų tiek kasdieninei dozei, tiek pragyvenimui, šaltiniu.¹¹³ Kriminologų teigimu, narkotikų vartojimas dažnai būna paskata daryti tokius nusikaltimus kaip vagystės, plėšimai, nužudymai, sužalojimai ir t.t.

Taigi apibendrinant, galima teigti, kad nepilnamečiai nusikaltėliai yra atskira nusikaltėlių kategorija, kuriai taikomos kitokios baudžiamosios, auklėjamosios, prevencinės priemonės negu suaugusiems asmenims. Manoma, kad nepilnamečių teisės pažeidėjų asmenybę yra lengviau koreguoti negu suaugusiųjų. Vykdam teisingumą daugelyje pasaulio šalių pozityviai paveikti nepilnamečio nusikaltėlio asmenybę, pakeisti jo elgesio motyvaciją, o ne bausti.

¹¹¹ Drakšienė A. *Pakaltinamumas kaip nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės prielaida*// Teisė. Nr.58, 2006, p.63

¹¹² Justickis V. *Kriminologija I*. – Vilnius, 2001, p.424

¹¹³ *Namų advokatas*. Sudarytojas J. Prapiestis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002, p.531

4. Aplinkybės, sąlygojančios nepilnamečių grupines nusikalstamas veikas

Kriminologinėje literatūroje pabrėžiamos aplinkybės, labiausiai įtakojančios nepilnamečių, padariusių grupinius nusikaltimus, asmenybės formavimąsi ir pačius nepilnamečių grupinius nusikaltimus yra šios: neigiama šeimos įtaka, neužimtumas, alkoholio ar narkotinių medžiagų vartojimas, neigiama mokymo įstaigų įtaka, neigiama žiniasklaidos įtaka ir kt.

Šeima formuoja paauglio pasaulėžiūrą, charakterį, perduoda tam tikras moralines nuostatas, vertybes. Vėliau vaiko asmenybės formavimuisi didelę įtaką daro mokykla, kurios pagrindinė funkcija ir yra auklėjamoji: ji moko doros, moralės, stengiasi įskiepyti vaikui pareigą gerbti visuomenės normas, ir jų laikytis. Nuo to, kaip mokykla realizuoja savo funkcijas, labai priklauso požiūris į gyvenimą, vertybes. Paauglio pasaulėžiūra dar nėra visiškai susiformavusi. Tai daro paauglį ypač jautrų aplinkinių žmonių įtakai. Nepilnametis jautresnis kriminalinės aplinkos poveikiui, lengviau už subrendusį žmogų priima nusikalstamo pasaulio požiūrį į nusikaltimą ir įstatymą. Tačiau paauglys blogiau už suaugusįjį sugeba valdyti savo emocijas ir jausmus. Jaunesniojo paauglystės amžiaus vaikai ypač jautrūs visoms kriminogeninėms situacijoms. Jos sukelia didelius emocinius išgyvenimus arba susilpnina sugebėjimą kontroliuoti save. Tai grupinio spaudimo, susijaudinimo, alkoholinio apsvaigimo situacijos. Paauglys lengviau už suaugusįjį sutrinka, yra dezorientuojamas sudėtingose situacijose, ypač jeigu jų visuomeninis įvertinimas yra prieštaringas, pavyzdžiui, tam tikras poelgis įstatymo ir šeimos vertinimas neigiamai, o neformalios paauglių grupės – teigiamai.¹¹⁴

Nepilnamečio nusikalstamą elgesį sąlygoja visa eilė tam tikrų aplinkybių ir situacijų, kurių nebuvimas nepilnametį galėtų „išgelbėti“ nuo nusikalstamo elgesio pasireiškimo. Tačiau, nepilnamečio poreikis bendrauti, poreikis įgyvendinti savo interesus atveda į tokią aplinką, kaip grupė, kurioje ir gali atsirasti tokios aplinkybės, susidaryti tokios sąlygos, kurios gali nulemti nepilnamečio neigiamų savybių pasireiškimą, o tuo pačiu ir nepilnamečio neteisėtą elgesį.

Remiantis atliktais tyrimais Lietuvoje¹¹⁵, vertinant nepilnamečių nusikaltimų priežastis, gyventojai ir pareigūnai pirmoje vietoje nurodė blogą auklėjimą šeimoje, antroje – neigiamą kiemo, gatvės įtaką, trečioje – neužimtą laisvalaikį, ketvirtoje – nepilnamečio asmens savybes. Minėtu

¹¹⁴ *Kriminologija*. Atsakingasis redaktorius prof. J. Bluvšteinas. Vilnius, Pradai, 1994, p. 245

¹¹⁵ Siekiant ištirti nepilnamečių teisės pažeidėjų ir kriminalinės justicijos atstovų tarpusavio santykius, įvardinti pagrindines problemas, kylančias kriminalinės justicijos pareigūnams bei nustatyti Lietuvos nepilnamečių justicijos trūkumus, buvo atliktas kompleksinis sociologinis tyrimas.

Vidaus reikalų ministerijos užsakymu įgyvendinant Jungtinių Tautų vystymosi programos projektą „Parama įgyvendinant veiksmingą nepilnamečių justicijos sistemą Lietuvoje“ 2005m. gruodžio – 2006 m. sausio mėn. buvo organizuoti keturi reprezentatyvūs sociologiniai tyrimai: Lietuvos gyventojų, kriminalinės justicijos pareigūnų, dirbančių su nepilnamečiais teisės pažeidėjais (policijos pareigūnų, prokurorų, teisėjų, įkalinimo įstaigų ir pataisos inspekcijų pareigūnų), rizikos grupei priskirtų vaikų ir nepilnamečių, atliekančių laisvės atėmimo bausmę Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriuje – pataisos namuose.

klausimu smarkiai skyrėsi laisvės atėmimo bausmę atliekančių nepilnamečių vertinimai. Įvardinami svarbiausi nepilnamečių nusikaltimų priežastis nuteistieji buvo savikritiški: pirmoje vietoje nurodė neigiamas nepilnamečio savybes, antroje vietoje – neigiamą kiemo ar gatvės įtaką. Skirtingai nei kitos tirtos grupės, nuteistieji turėjo priekaištų dėl teisėsaugos institucijų darbo, kuris buvo minimas trečioje vietoje. Ketvirtoje vietoje buvo neužimtas laisvalaikis, penktoje – blogas auklėjimas šeimoje, šeštoje – nepakankama mokyklos, kitų auklėjimo įstaigų kontrolė, po to – sunki šalies socialinė bei ekonominė padėtis.¹¹⁶

a) Šeimos įtaka

Kriminologų ir psichologų yra nustatyta, jog šeima yra vienas svarbiausių veiksnių, lemiančių asmenybės formavimąsi. Būtent tėvai perduoda socialines vertybes, moko dorovės, moralės normų bei saugo vaiką nuo nepalankios įtakos. Šeima daro didžiausią poveikį individui pirmaisiais gyvenimo metais, kai jis jautriausias auklėjimui. Ji yra unikalus vienokius ar kitokius asmenybės bruožus formuojantis pradas.¹¹⁷

Reikšmingi praėjusio pokyčiai valstybės ir tarptautinėje teisėje nulėmė tai, jog vaikai tapo savarankiškais teisės subjektais, turinčiais lygiavertes teises kaip ir kiti visuomenės nariai. Jau seniai buvo pagrįsta tai, kad šeima yra pagrindinis veiksnys, nulemiantis vaiko socializaciją. Nepaisant to, jog atsižvelgiant į socialines, ekonomines, kultūrinės tradicijas bei daugelį kitų veiksnių, šeimos sąvoka skirtingose šalyse aiškinama nevienodai, vaiko teisę į šeimos globą ir priežiūrą bei šeimos ryšius galima laikyti viena iš plačiausiai tarptautinės bendrijos mastu pripažįstamų vaiko teisių. 1959 m. Vaiko teisių deklaracijoje teigiama, jog vaikas turi, jei tai įmanoma, augti jausdamas tėvų globą ir priežiūrą.¹¹⁸

Šeima yra visuomenės ląstelė, kurioje pradeda formotis sąmoningas žmogus, vaikai ir paaugliai joje pradeda suvokti gyvenimą, įgyja supratimą apie visuomenę, čia susiformuoja jų pažiūros, požiūris į darbą, į žmones, čia ugdoma jų valia ir charakteris. Šeimoje vaikai ima suprasti, kas gera ir kas bloga, stengiasi mokytis iš vyresniųjų – tėvo. Motinos, brolių, seserų ir kitų šeimoje esančių suaugusiųjų.

Vaiko teisių deklaracijoje, kurią Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinė Asamblėja priėmė ir paskelbė dar 1959 lapkričio 20d., pažymėta, kad žmonija privalo vaikui duoti visa, ką ji turi geriausia. Vaikui, - skelbia Deklaracijos 2 principas, - turi būti garantuota ypatinga apsauga ir suteikta galimybė

¹¹⁶ VIDAUS REIKALŲ MINISTERIJA. <http://www.vrm.lt/index.php?id=1&back>

¹¹⁷ *Kriminologija*. Atsakingasis redaktorius prof. J. Bluvšteinas. Vilnius, Pradai, 1994.P. 206

¹¹⁸ Vaiko teisių deklaracija. Europos Tarybos Informacijos ir dokumentacijos centras.-Vilnius,1995

sveikai ir normaliai fiziškai, protiškai, doroviškai, dvasiškai vystytis ir dalyvauti visuomenės gyvenime.

Vaikystė – tai intensyvaus emocinio brandimo, būsimo intelekto, įgūdžių, įpročių formavimosi periodas. Tuo metu atsiranda ir pirmieji estetiškumo, etiškumo vaizdiniai, jų pagrindu vėliau formuojasi grožio, gėrio, teisingumo supratimas. Iki penkerių metų vaikai labai betarpiškai suvokia aplinką, nekritiškai mėgdžiodami vyresniuosius šeimos narius, ypač tėvus. Dėl šių priežasčių vaikystė yra itin svarbus periodas būsimosios asmenybės formavimesi.¹¹⁹

Kriminologinių tyrimų duomenys rodo, kad jeigu ankstyvosios vaikystės amžiaus tarpsnyje nepilnametis neturėjo tinkamų sąlygų savo asmenybei vystytis, tai tas faktas padidina tikimybę nusikalsti ar tapti teisės pažeidėju daugiau kaip dešimt kartų, palyginus su tuo, kai netinkamos nepilnamečio asmenybei vystytis aplinkybės atsiranda vėliau, maždaug nuo 11 metų, kai jis jau yra ankstyvosios paauglystės amžiuje ir vyresnis.¹²⁰

Šeimos svarbą nepilnamečių teisės pažeidėjų asmenybės formavimuisi sąlygoja labai tamprus ryšys tarp auklėjimo stilių šeimoje ir paauglių nusikalstamumo. Nustatyta, kad du auklėjimo būdai šeimoje – kontrolė (globos ir savo vaiko išmanymo laipsnis) ir nuoseklumas (reikalavimų ir disciplinos poveikio metodų pastovumas) susiję su vaiko patekimo į policijos akiratį dažnumu ir su jo asmeniniu savo gyvenimo būdo vertinimu pagal socialines normas. Tėvų, kurie nekontroliuoja vaikų elgesio ir nuosekliai taiko bausmes, vaikai paprastai elgiasi asocialiai.

Demoralizacija ir nusikalstamumas nėra tik vaikų ir asocialių šeimų, kuriose dominuoja smurtas, agresija ir alkoholizmas, nelaimė. Vis dažniau tokių vaikų pasitaiko darniose šeimose, kuriose tėvai yra išsilavinę, veiklūs ir siekia pažangos. Dažnai pastebima, kad tose šeimose trūksta emocinių ryšių, tėvai neturi laiko bendrauti su vaikais ir dalyvauti kasdieniniuose sprendimuose. Natūralu, kad jis stengiasi priklausyti kokiam nors visuomeninei saugumo teikiančiai grupei, kurioje su juo būtų elgiamasi draugiškai ir jis būtų pripažįstamas. Bendraamžių grupėje vaikas patenkina bendravimo poreikius, bręsta jo asmenybė, formuojasi elgesio ir vertybių normos.¹²¹

Vienas iš veiksnių, lemiančių nepageidaujamo elgesio atsiradimą, yra auklėjimo trūkumai šeimoje. Reikia pastebėti, kad šeimoje nebūtinai turi būti aiškiai išreikštas asocialus kryptingumas, kai vaikas patiria tiesioginius desocializuojančius poveikius. Tai gali būti išoriškai normali šeima, kurioje nedemonstruojami asocialaus elgesio pavyzdžiai ir nepripažįstamos nepriimtino elgesio normos. Šiuo

¹¹⁹ Titarenka V. *Šeima ir asmenybė*. Vilnius, 1980, p. 18

¹²⁰ Babachinaitė G. *Dabartinė šeimos situacija*. Lietuvos šeima. Vilnius, 1994-1995, p.61

¹²¹ *Kas gresia tavo vaikui*. – Dvasinės paramos namai.- Vilnius, 2000.P.20

atveju gali pasireikšti netiesioginiai desocializuojantys veiksniai, kuriuos galėtume įvardyti kaip auklėjimo klaidas.¹²²

Taigi kriminologiniai tyrimai leidžia daryti išvadą, kad viena iš pagrindinių aplinkybių, darančių didelę įtaką nepilnamečio teisės pažeidėjo asmenybei, yra jų nepriežiūra šeimoje. Visais atvejais, kai šeimoje nėra priežiūros ir kontrolės, tikėtina, jog vaikai ir paaugliai neišmoks kontroliuoti nepriimtinių savo impulsų, pateks į asocialių asmenų ar grupių zoną ir perims asocialias vertybes bei elgesio normas.¹²³

Kriminologų teigimu, labai svarbų vaidmenį nepilnamečio teisės pažeidėjo asmenybės formavimesi vaidina šeimos struktūra. Kiek nepilnamečio asmenybę įtakotų tam tikras auklėjimo stilius, jis gali įgyti labai skirtingą poveikį kai bus taikoma nepilnoje, darnioje ar asocialioje šeimoje. Tradiciškai nepilnamečių teisės pažeidėjų šeimas galima suskirstyti į tokias grupes:

- 1) Formali darni šeima;
- 2) Nepilna šeima;
- 3) Asociali šeima.

Kriminologinėje literatūroje pabrėžiama, kad tradicine (formaliai darnia) šeima laikoma šeima, kurioje yra abu tėvai, vienas du vaikai ir kuri pagal tai iš esmės nesiskiria nuo kitų (kaimynų, pažįstamų) šeimų.¹²⁴ Tokioje šeimoje tvyro ramesnis namų psichologinis klimatas. Mat abu tėvai kooperuodami ir koordinuodami savo veiksmus sumaniau ir geriau atlieka pareigas.

M.Sniečkutė pamini, jog nepilnamečių berniukų ir mergaičių nusikalstamumas yra didesnis iš nelaimingų (48 %), tačiau pilna šeimų, palyginus su nepilnamečiais iš nepilnų šeimų (36 %).¹²⁵

Būdingiausios tipinės auklėjimo klaidos šeimoje yra:

- 1) Nenuoseklūs ir nesuderinti tarp tėvų auklėjimo veiksmai;
- 2) Nesąmoningas vaiko auklėjimas nuo mažens ir neapgalvotų auklėjimo priemonių panaudojimas, siekiant pakeisti auklėjimo kryptingumą, kai vaikas tampa paaugliu;
- 3) Visiškos laisvės, kuriai dar nėra pasiruošę, vaikams iš pat mažens suteikimas;
- 4) Nepakankamas paauglių auklėjimas ar kraštutinio auklėjimo stiliaus pasirinkimas.¹²⁶

Skyrybų atveju, vaiko atskyrimas nuo šeimos, kartu motiniškos globos bei meilės stoka sukelia rimtas bei ilgalaikes pasekmes: gali paskatinti prieštarų jausmų formavimąsi, t.y. nesaugų prierašumą arba agresyvų savarankiškumą. Tokių reakcijų formavimąsi skatina išsiskyrimo baimė,

¹²² *Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija*. Nusikalstamumo prevencijos centras. Vilnius, 2000, p. 131
<http://www.nplc.lt>

¹²³ Valickas G. *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. Vilnius, 1997, p. 24

¹²⁴ *Nepilnamečių asmenybė ir nusikalstamumas*. Vilnius, Mintis, 1984, p. 29

¹²⁵ Sniečkutė M. *Nepilnamečių nusikalstamumas ir šeima*. 2000 [http://www.sociumas.lt/Lit?Nr16/nepilnameciai .asp](http://www.sociumas.lt/Lit?Nr16/nepilnameciai.asp)

¹²⁶ Babachinaitė G. et al. *Nepilnamečio asmenybė ir nusikaltamumas*. Vilnius, 1984, p. 29

atskyrimas arba tėvų grasinimas palikti vaiką, išsiųsti jį į ligoninę, pataisos namus. Atskyrimas labiausiai sukrečia 13 metų amžiaus vaikus. Paauglystėje deprivaciją (atskyrimą) patyręs vaikas gali neišgyventi bendrumo ir susietumo su kitais žmonėmis, gali suvokti aplinkinius, kaip keliančius grėsmę, dėl to gali padidėti priešiško bei agresyvių reakcijų tikimybė. Anglų psichiatras Dž. Baulbis stebėjo iširusių šeimų vaikus, vaikus, augančius be motinos. Stebėdamas jų elgesį jis priėjo išvados, kad jei kūdikystėje vaikas neturėjo motinos, jis tampa impulsyviai agresyvus, praranda kaltės jausmą – nei bausmė, nei atsakomybė jo nejaudina, jis gyvena izoliuotame pasaulyje, į žmones nekreipia jokio dėmesio.¹²⁷

Taip pat viena iš nepalankių nepilnamečio asmenybei sąlygų – alkoholio ir narkotikų vartojimas šeimoje. Neretai tai „verčia“ ieškoti panašių problemų turinčio jaunimo grupių pripažinimo. Šios grupės dažnai turi savo vertybių, kurios gerokai skiriasi nuo visuomenės pripažintų normų, sistemą. Bendravimas su tokių grupių nariais palengvina priimti kraštutinius sprendimus, suteikia jėgų, nebaudžiamumo, leidžia manyti savo nuostatas esant tinkamas. Todėl negatyvus elgesys ir normos, priimtos asocialios šeimos aplinkoje, gali sustiprėti.¹²⁸

Lietuvoje, statistikos duomenimis dauguma nepilnamečių teisės pažeidėjų kilę iš šeimų, kurios neužtikrina vaiko teisės į normalų fizinį, dvasinį, moralinį, socialinį asmenybės vystymąsi. Literatūroje išsakyta, kad augusių asocialiose šeimose paauglių kriminalinis pavojus išauga 4-5 kartus, palyginus su bendraamžiu, kurie augo šeimose, kuriose nėra kasdienio antisuomeninio elgesio pavyzdžių.¹²⁹ Nuolat konfliktuojančioje šeimoje augančių vaikų padidėja agresyvumas ir emocinė įtampa, nepatenkinami emociniai poreikiai. Dar blogesni rezultatai, kai vaikas įtraukiamas į tėvų tarpusavio kovą ir tampa jos įrankiu.¹³⁰ Todėl nepilnamečiai jungiasi į grupes, dažniausiai nusikalstamas, nes nenori būti namie. Taigi konfliktinėje šeimoje vaikai auga neatsparūs, kartais ir patys nesugeba elgtis nekonfliktiškai. Tačiau dažniausiai nepilnametis konfliktą išgyvena savyje, t.y. jo išgyvenamas vidinis konfliktas išoriškai beveik nepasireiškia, o išėitęs iš padėties jis neranda, todėl chroniškos konfliktinės situacijos ūmaus paastrėjimo metu, atrodytu, dėl menkos dingsties įvyksta nusikaltimas.¹³¹

Kai kuriems paaugliams asociali grupė tam tikra prasme pakeičia šeimą – jie šioje grupėje praleidžia daug daugiau laiko, suranda čia supratimą, bendravimą, apsaugą, pagalbą ištikus bėdai ir net

¹²⁷ Aleksaitė I. *Vaikai nusikaltėliai*. Taifūnas, 1997, p. 23

¹²⁸ Michailovič I. *Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2001, p. 22

¹²⁹ *Šeimos ir vaikai Lietuvoje*. Vilnius, 1995, p. 54

¹³⁰ *Kriminologija*. Atsakingasis redaktorius prof. J. Bluvšteinas. Vilnius, Pradai, 1994, p. 207-208

¹³¹ Babachinaitė G. *Nepilnamečių smurtas Lietuvoje: raiška, priežastys ir prevencija*. *Jurisprudencija*, 2002 t. 27(19), p. 112

finansinę paramą. Taigi narystė, asocialioje grupėje skatina asmenybės atitolimą nuo vieno iš pačių svarbiausių socialinių institutų – šeimos.¹³²

Socialinių tyrimų duomenys rodo, kad smurtas, prievarta prasideda būtent šeimoje, ar jiems artimoje aplinkoje, tik vienu atveju iš dešimties vaikai nepažįsta smurtautojo. Smurtą patyrę vaikai prasčiau suvokia kitų žmonių emocinius išgyvenimus, agresyviai elgiasi su bendraamžiais, jiems būdinga prasta savikontrolė (staigūs pykčio, susierzinimo priepuoliai) bei neigiami emociniai išgyvenimai. Be to, gyvenime fizinis smurtas paprastai pasireiškia kartu su psichologine prievarta (pvz. vaiko ignoravimu, izoliacija, pažeminimu ar niekinimu). Toks derinys yra daug pavojingesnis negu vien tik fizinė prievarta. Kai kurie duomenys netgi leidžia kalbėti apie tai, kad minėtame derinyje svarbesnį vaidmenį atlieka ne fizinės, bet psichologinės prievartos komponentas. Fizinį ir psichologinį smurtą patyrusių vaikų agresyvus elgesys rodo, jog sąveikaudama su aplinkiniais asmenybė tarytum atgamina ankstesniųjų santykių šeimoje patirtį.¹³³

Labai dažnai nustatomi atvejai, kai tėvai ar kiti suaugusieji, vartodami fizinę prievartą, atlieka seksualinius veiksmus vaikų atžvilgiu ar bando tai daryti, vaikystėje patirta psichologinė trauma lieka visam gyvenimui ir sąlygoja asmenybės raidos sutrikimus, o tai irgi tampa viena iš nepilnamečių nusikalstamumo priežasčių.¹³⁴ Seksualinę prievartą vaikai dažniausiai patiria iš šeimos narių ar jam pažįstamų žmonių. 70-80 % seksualinio smurto aukų pažinojo prievartautojus. Prievarta paveikia vaiko dvasinį gyvenimą, jo elgesį, santykius su kitais žmonėmis. Esant ilgalaikiai prievartai, vaikai pradeda savęs nevertinti, laikyti blogais, nevykusiais, niekam nereikalingais. Dėl to sunkiau bendrauti su kitais vaikais, dalyvauti bet kokioje veikloje. Dažnai šis nevertinimas kompensuojamas agresyviu ir įžūliu elgesiu. Skriaudžiami vaikai dažnai patys tampa negailestingi kitiems. Pabrėžtina, kad smurto šeimoje (ir seksualinės prievartos) problema Lietuvoje nėra išspręsta. Dažniausiai apie smurtą šeimoje niekas nesužino, o patys vaikai nuo to apsiginti negali.

Taigi suaugusieji šeimos nariai primeta savo požiūrį į problemas vaikui, manydami, kad gina jo interesus, tačiau iš tiesų, nesuprasdami tikrųjų vaiko interesų, vaiką naudoja kaip įrankį savo problemoms spręsti ir perkelia savo atsakomybę ant vaiko pečių. Vaikas tokioje situacijoje dažnai jaučiasi kaltas dėl to, jog pykstasi jo tėvai, neturi darbo, yra nevertinami bendruomenėje ir pan. Tėvų ir vaikų emocinių ryšių nebuvimas, vaiko nepriežiūra, auklėjimo klaidos turi nemažą įtaką nepilnamečių polinkiui burtis į nusikalstamas grupuotes, kuriose jie randa tai ko labiausiai trūksta – supratimą, globą

¹³² Suslavičius A., Valickas G. *Socialinė pedagogika teisėtvarkos darbuotojams*. Vilnius, 1999, p. 246

¹³³ Valickas G. *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. Vilnius, 1997, p. 20

¹³⁴ Jūrienė L. *Nepilnamečių nusikalstamumo būklė, jos priežastys ir aplinkybės*. Mokykla ir nusikalstamumo prevencija. Vilnius, 1996, p. 107

ir pan. Todėl norėdami išugdyti visavertę asmenybę, privalome išugdyti vaikuose pozityvų aplinkos suvokimą, visą valstybės pajėgumą orientuoti į brandžios, savimi pasitikinčios asmenybės formavimą.

b) Bendraamžių įtaka

Ankstyvoje paauglystėje vaikai turi sukaupę nevienodą bendravimo su draugais patirtį. Vieni bendravimui skiria daug laiko, kiti bendrauja tik mokykloje. Ilgainiui su klasės draugais vis dažniau susitinkama ne mokykloje ir ne mokymosi reikalais, atsiranda naujų interesų, veiklos. Bendravimas su draugais tampa savarankiška ir labai svarbia paauglio gyvenimo sritimi, didele vertybe. Ji kartais būna tokia patraukli ir reikšminga, kad mokymosi reikalai nustumiami į antrą vietą, o bendravimas su tėvu ir motina nebėra labai svarbūs. Paauglys nutolsta nuo tėvų, gyvena savo gyvenimą, nenoriai pasakoja apie save, veržiasi iš namų pas draugus.

Su draugais susitikimų metu dalijamasi išgyvenimais, kuriuose ne visada gali atskleisti tėvams, jei santykiai šeimoje pernelyg konfliktiški. Svarbiais draugystės elementais tampa pasitikėjimas, ištikimybė, interesų bei pomėgių bendrumas. Tarp vaikinų draugystės pamatas dažniausiai yra bendri užsiėmimai (automobilių priežiūra, sportas ir kt.), bendra veikla, o merginų – emocinis santykis, abipusis artumas.

Nusikaltusių nepilnamečių netinkamai pasirinktos laisvalaikio praleidimo formos dažnai juos skatina nusikalstamai elgtis. Neatskiriama nepilnamečių laisvalaikio dalimi yra buvimas ir bendravimas su bendraamžiais. Nesugebėjimas dėl nepatyrimo tinkamai pasirinkti draugų, neretai tampa nepilnamečių nusikalstamumo priežastimi. Todėl tėvai ir kiti vaiko artimieji dažniau turėtų pasidomėti, su kuo bendrauja jų vaikai, pasirūpinti tinkamomis vaiko laisvalaikio praleidimo formomis. Paprastai, jei šeimoje nepakankamai rūpinamasi nepilnamečio užimtumu, pats vaikas nemoka tvarkyti savo laisvalaikio, todėl ima dykinėti, jungtis į įvairias įtartinas grupes ir pan.¹³⁵

Dažniausiai paaugliai į nusikalstamas grupes įsitraukia neturėdami kito pasirinkimo kur praleisti laisvalaikį. Daugeliui iš jų tai galimybė „nesitrinti namuose“, o pirmieji padaryti nusikaltimai atrodo kaip išdaigos ir pakvailiojimai, tik laikui bėgant asocialūs poelgiai tampa vis sunkesni, žiauresni.¹³⁶

Dėmesio bei supratimo vaikai bei paaugliai gali siekti junkdamiesi į neformalias bendraamžių grupes, paprastai sudaromas panašių, likimo nuskriaustų, vaikų. Nerimas ir įtampa slopinami rūkymu alkoholio ir kvaišalų vartojimu, kompiuteriniais žaidimais, neatsakingu televizoriaus žiūrėjimu ir t.t.. Pyktį dėl šeimos situacijos ir nepatenkintų poreikių į mokyklą ar į gatvę išeinantys vaikai ir paaugliai

¹³⁵ Bašinskienė G. Nepilnamečių laisvalaikis ir teisės pažeidimai. Vilnius, 1971, p. 7

¹³⁶ Motiejūnas V. Nepilnamečių nusikaltimų socialiniai veiksniai . <http://www.sociumas.lt/lit/nr22/nepilnameciai.asp>

paprastai lengviau išprovokuojami. Todėl dažniau įsitraukia į didesnius ar mažesnius konfliktus su vaikais ar suaugusiais.

Rusų kriminologas V.Kudriavcevas sako, jog yra tam tikras dėsningumas: vienas net ir pats aršiausias chuliganas, aplinkiniais nekelia jokio pavojaus, bet jeigu jis patenka į savo bendraamžių grupę, dėl mažiausios priežasties, o kartais visai be jokios priežasties, jam kyla nemotyvuotos agresijos protrūkis.¹³⁷

Analizuojant nusikalstamumo statistiką matyti, jog nepilnamečiai linkę nusikalstamas veikas daryti grupėse, o ne pavieniui. Todėl manytina, jog nepilnamečio dalyvavimas grupėje daro didelę įtaką nepilnamečio elgesiui bei apsisprendimui ir pasiryžimui daryti nusikalstamą veiką ar ne. Lietuvoje atliktais tyrimais, nustatyta, jog tik penktadalis nepilnamečių nusikalsta vieni. Dauguma nepilnamečių teisės pažeidimus padarė su bendraamžiais, ketvirtadalis su vyresniais nei 18 metų, o dešimtadalis – su jaunesniais vaikais.¹³⁸

7 lentelė

Bendraamžių padaryti grupiniai nusikaltimai

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Nepilnamečiai įtariamai (kaltinami) padarę nusikalstamas veikas grupėse	2236	2201	2023	-	2480	2299	1918	1896	2021
Tik nepilnamečių grupės	1258	1156	1127	-	1361	1231	1101	1154	1270
%	56.2	52.5	55.7	-	54.9	57.1	57.4	60.9	62.9

Daugiau nei pusę nepilnamečių grupinių nusikaltimų padaro grupės, kurias sudaro vien bendraamžiai (žr. 7 lentelę).

Rusų kriminologas V. Pirožkovas pastebėjo, jog grupės neteisėtas, agresyvus elgesys negali būti suprantamas tik kaip atskirų individų neteisėto, agresyvaus elgesio visuma. Kiekvienu konkrečiu atveju, reikia nustatyti nusikalstamos grupės daromą įtaką asmeniui bei analizuoti kiekvieno nario įeinančio į grupės sudėtį asmenybę. Nusikalstama grupė iš esmės pakeičia asmenybę bei ją sudarančias savybes: bailų padaro drąsiu, drąsų – atsargiu, gerą – žiauriu, neryžtingą – ryžtingu ir pan. Pastebima, jog daug kas priklauso nuo grupės lyderio, kuris yra kaip ir visos nusikalstamos grupės „veidas“, pati grupė nustato ne tik lyderiavimo standartus bei tipą, bet ir savus įstatymus.¹³⁹

¹³⁷ Криминология. Под. ред. В. Н. Кудрявцева и В. Е. Эминова. Москва: Юристъ, 2005, с 475

¹³⁸ Kriminologinis tyrimas. Rizikos grupės vaikų tyrimo analizė. <http://www.nplc.lt>

¹³⁹ Пирожков, В. Ф. Криминальная психология. – Москва:, Ос – 89 ,1998, с.253-254

Manytina, jog viena iš priežasčių lemianti nepilnamečių grupinį nusikalstamumą yra artimiausių draugų neteisėta veikla. Taip pat apibendrinant prieš tai išsakytus teiginius, teigtina, jog nepilnamečio nusikalstamą elgesį nulemia mažos pajamos, skurdas, gyvenimas „blogame“ miesto rajone, žemas intelektas, blogi mokymosi rezultatai, netinkama tėvų priežiūra, tėvų tarpusavio konfliktai, šeimų iširimasis, neteisėtai besielgiantys bendraamžiai ar suaugusieji.

c) Mokymo įstaigų įtaka

Vaiko teisių konvencijoje priimtoje Generalinės Asamblėjos 1989 metais nustatyta,¹⁴⁰ kad valstybės dalyvės pripažįsta vaiko teisę mokytis. Valstybės dalyvės imasi reikiamų priemonių, kad drausmė mokyklose būtų palaikoma metodais, atspindinčiais pagarbą vaiko orumui pagal šios Konvencijos reikalavimus.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 41 straipsnyje įtvirtinta nuostata „Asmenims iki 16 metų mokslas privalomas“. 1991 m. Birželio 25 d. Priimto Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymo¹⁴¹ 3 str. numato, kad ikimokyklinio amžiaus vaikai, jeigu tėvai (ar globėjai) pageidauja, ugdomi lopšeliuose, darželiuose ir darželiuose – mokyklose. Pasiekę mokyklinį amžių, vaikai privalo mokykloje praleisti nemažą dalį savo laiko. Vadinasi, mokykla užima reikšmingą vietą mokinių gyvenime, joje vykstantys įvykiai ir gaunamos žinios įtakoja asmenybės raidą ir pasaulėvaizdį.

Mokymo įstaigos ruošia vaiką gyvenimui, suteikdamos reikalingų žinių, įgūdžių, formuodamos įsitikinimus. Vaikai į mokyklą ateina iš skirtingų šeimų, skirtingai pasirengę, taip pat ir jų gabumai yra nevienodi, todėl natūralu, kad vieniems iš jų mokytis sekasi puikiai, o kitiems – sunkiau. Dažnai klasėje atsiranda keletas vaikų, kurie mokosi prasčiau nei kiti, iš mokytojų ir klasės draugų pusės formuojasi neigiamas požiūris į juos, kiti vaikai nenori su jais bendrauti, jie tarsi laikomi prastesniais, vyksta vadinamas „etikečių klįjavimo“ procesas. Laikui bėgant ir patys prasčiau besimokantys vaikai ima save laikyti kitokiais, blogesniais nei kiti, pradeda elgtis taip, kad pateisintų jiems primestą „blogiukų“ įvaizdį. Negalėdami patenkinti saviraiškos, bendravimo, pripažinimo poreikių mokymosi srityje, šie vaikai bando tą patį padaryti kitais būdais. Jie atsiriboja nuo kitų bendramokslių, ima bendrauti tarpusavyje, mokytojų ir klasės draugų vertinami dalykai jiems tampa nesvarbūs, vietoje to formuojasi tam tikra antivertybių sistema. Taigi mokykloje susiklosto palankios sąlygos tam tikrai vaikų grupei nukrypti nuo pozityvios socializacijos modelio ir vystytis nepalankia linkme. Teigtina, jog mokykloje tęsiasi šeimoje prasidėjęs asocialios asmenybės formavimosi procesas. Nepritapę mokykloje

¹⁴⁰ *Vaiko teisių konvencija*. Vilnius: Vaikų teisių informacijos ir konsultavimo centras.// Vilnius 1996, p. 16, 28 str.

¹⁴¹ Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas. Valstybės žinios.//Vilnius 1991-08-20, Nr. 23

vaikai ieško kitų veiklos sričių, jie palieka mokyklą, buriasi į grupes, kurios neretai skatina elgtis nusikalstamai.¹⁴²

Manoma, jog siekiant mokslo įsivaizduojamų tikslų ir realių pasiekimų neatitikimas, nepilnamečiui sukelia nepasitenkinimą mokykla bei pasitikėjimo stoką. Atsiliekantys moksle nepilnamečiai kiekvieną dieną gauna neigiamą krūvį dėl mokytojų ir bendraamžių nepalankių vertinimų, nedraugiškumo, nepalankumo ir pan.¹⁴³

Kuo anksčiau prasideda vaiko atstūmimas klasėje (grupėje) ir kuo ilgiau jis tęsiasi, tuo didesnė įvairių elgesio nukrypimų tikimybė. Kaip liudija daugelio autorių tyrimų rezultatai, bendraamžių atstūmimas vaikystėje yra reikšmingas veiksnys, leidžiantis prognozuoti vėlesnes adaptacijos problemas mokykloje bei asocialių paauglių elgesį. Izoliuoti bei atstumti savo klasėse asocialūs paaugliai sudaro mažas grupes su savomis elgesio normomis, vertybių sistema ir interesais arba patenka į jau egzistuojančias asocialaus kryptingumo grupes. Visa tai ir skatina tolesnę asmenybės desocializaciją. Ši atstumtųjų paauglių persiorientavimą į asocialias bendraamžių grupes galima vertinti kaip prisitaikymo prie susiklosčiusių sąlygų procesą.¹⁴⁴

Mokykla ne tik švietimo įstaiga, tai ir visapusišką vaikų ugdymą atliekanti institucija. Dažnai būtent mokykloje pasireiškia vaiko charakterio bruožai, kuriuos suformuoja netinkama šeimos auklėjimo pozicija. Turėtų būti sutelkiamas dėmesys į tai, jog nesimokantys vaikai būtų sugražinami į mokyklas, būtų sudarytos sąlygos mokytis specialiųjų poreikių vaikams, būtų tobulinama pedagogų kvalifikacija, taip pat kuriama po pamokinės veiklos ir užsiėmimo vasaros metu įvairovė, tenkinanti vaikų poreikius. Mokykla turėtų palaikyti glaudžius santykius su tėvais, kad pastebėjusi netinkamą nepilnamečio elgesį, galėtų kartu su šeima kompleksiskai teigiamai jį paveikti. Antra vertus, neesant tėvų reakcijos, mokykla dažnai yra bejėgė pakeisti tai, kas diena iš dienos formuojama šeimoje. Žinoma, nereikėtų pamiršti ir pedagogų nesugebėjimo, o dažnai ir nenoro pažvelgti į kiekvieną mokinį kaip į individualią asmenybę.

Suaugęs žmogus gali įtakoti nepilnametį tik tada, kai pastarasis jį gerbia ir pripažįsta jo autoritetą. Baimė prarasti susiklosčiusius tarpusavio pasitikėjimo santykius, kuriuos nepilnametis paprastai idealizuoja, tiesiogiai veikia jo elgesį. Tyrimai rodo, kad teisės pažeidimai dažniausiai padaromi išnykus psichologiniam kontaktui tarp suaugusiųjų (tėvų ar mokytojų) ir nepilnamečių. Mokytojo autoritetas pradinukų akyse yra labai didelis. Todėl kai mokytojas neigiamai įvertina

¹⁴² *Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija*. Situacijos analizė ir metodinės rekomendacijos. Grupės vadovas G. Sakalauskas. Nusikalstamumo prevencijos centras Lietuvoje, p. 51-53

¹⁴³ Vaitikonienė, V. *Vaikų agresyvaus delinkventinio elgesio psichologinės priežastys. Ryšys tarp delinkventinio elgesio ir šeimos įtakos. Delinkventinio elgesio prevencijos principai*. Nepilnamečių kriminalinės justicija. Vilnius, 2002, p. 31

¹⁴⁴ *Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija*. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. Vilnius, 2000, p.31

nepilnamečio mokyklinę veiklą ar elgesį, jis pats ir jo bendraklasiai suvokia tai kaip visos asmenybės įvertinimą. Dėl to nepilnametis giliai pergyvena, jam netgi gali kilti afektinė būklė, galinti sąlygoti nevalyvvų elgesį.¹⁴⁵

V. Justickio teigimu, tokie mokiniai susiburia į grupę, kurios vertybinės orientacijos yra priešingos tomis kurias skelbia mokykla ir kurios turėtų vyrauti klasėje. Mokykloje reikalaujama mokymosi, pagarbos visuomenei ir jos įstatymams bei autoritetams. Tuo tarpu, tokių grupių požiūris visai priešingas. Grupės neigiama orientacija vis labiau tvirtėja nuolatinės kovos su mokyklos administracija ir paklusniaja mokinių dalimi atmosferoje.¹⁴⁶

Švietimo ir mokslo ministerijos sukauptais duomenimis¹⁴⁷, mokyklos nelankymo priežastys yra įvairios: 41,8% vaikų nenori mokytis, 14,8% neleidžia mokytis tėvai, 10,8% nesimoko dėl materialinių sunkumų, 5,7% gyvena asocialiose šeimose, 2,7% vaikatauja, likusieji nesimoko dėl įvairiausių kitų priežasčių. Taigi galima daryti išvadą, kad didžiausią mokyklos nelankančių procentą sudaro nenorintys mokytis.

Įgyvendinant Lietuvos švietimo koncepcijos nuostatą, kad mokykla kuriama kaip šeimai ir visuomenei atviras kultūros židinys, ji turėtų užimti deramą vietą ir neformalaus ugdymo sistemoje. Laisvu nuo pamokų metu mokykla turėtų tapti neformalių susitikimų vieta bendruomenės nariams. Čia visada galėtų būti laukiami apylinkės gyventojai: mokiniai, jų tėvai, seneliai, broliai, seserys ir kt.

Mokykla turi orientuoti jauną asmenybę į teigiamą elgesį, visuomenės gerbimą, stengtis sumažinti neigiamą aplinkos įtaką. Tai gali būti padaryta ne tik kuriant įvairias programas, bet jas įgyvendinant. Mokykloje būtina kurti kuo saugesnę, draugiškesnę atmosferą, t.y. turi būti užtikrinta pagarba ir dėmesys kiekvieno vaiko asmenybei ir jo poreikių tenkinimui ir užkertamas kelias negatyviems saugumą ir pasitikėjimą žalojantiems reiškiniams.

Manytina, jog svarbu daugiau orientuotis į tą patį vaiką – į jo unikalios būties pažinimą, supratimą, saviraišką. Svarbu tenkinti jo poreikius, kryptingai plėtoti jo dvasines ir fizines galias, sudaryti sąlygas prasmingai leisti laisvalaikį, pozityviai gyventi.

d) Visuomenės informavimo priemonių įtaka

Visuomenės informavimo priemonių įtaka vaiko asmenybės formavimuisi daro didelę įtaką. Daugelis vertybių, normų, nuostatų, elgesio pavyzdžių bei kitų socializacijos veiksnių yra perduodami ne tėvų, bet neretai žiniasklaidos priemonių. Būtent žiniasklaidos priemonės tampa viena iš pagrindinių

¹⁴⁵ Славина Л.С. *Дети с аффективным поведением*. Москва, 1996, с. 139-149

¹⁴⁶ *Kriminologija*. Red. J. Bluvšteinas Vilnius: Pradai, 1994, p.209

¹⁴⁷ *Mokykla ir nusikalstamumo prevencija*. Vilnius, 1996, p. 6-7

užimtumo formų.¹⁴⁸ Jungtinių Tautų Vaikų teisių konvencijoje buvo pripažinta visuomenės informavimo priemonių svarba bei nustatytas įpareigojimas rūpintis, kad vaikas galėtų naudotis įvairių nacionalinių ir tarptautinių šaltinių informacija, ypač tokia, kuri prisideda prie vaiko socialinės, dvasinės ir dorovinės gerovės, skatina jo fizinį bei psichinį vystymąsi.

Šiame informacijos amžiuje visuomenė reikalauja, kad informacijos būtų pateikiama kuo daugiau ir kuo greičiau, todėl neretai vyksta konkurencinė kova, siekiant būti pirmam pritraukiant vartotoją ir dažnai pamirštama, jog panašios informacijos pateikimas neigiamai veikia jautriausią, imliausią visuomenės dalį – nepilnamečius. Nepilnametis labiau pažeidžiamas nei suaugęs žmogus, jam trūksta gebėjimo kritiškai įvertinti informacijos turinį, visuomenės informavimo priemonių aplinkoje jie patiria daug pavojų.¹⁴⁹ Kita vertus, pasak L. Meškauskaitės, nors iš esmės nepilnamečių apsauga nuo jiems žalingos informacijos visuomenės informavimo srityje pagrindiniuose Lietuvos įstatymuose deklaruojama tinkamai, bei atsižvelgiant į tarptautinių normų reikalavimus, tačiau kol kas nėra sukurti teisinės apsaugos mechanizmai, todėl negalima kalbėti apie realiai funkcionuojančią teisinę nepilnamečių apsaugą, o geriausiu atveju tik apie norą tą daryti.¹⁵⁰

Tradicinės žiniasklaidos formos yra spauda (žurnalai, laikraščiai), radijas ir televizija, taip pat internetas. Daugelis nepilnamečių turi savo kambarį, televizorių, kompiuterį ir kitų priemonių. Šiomis priemonėmis gali disponuoti savarankiškai, būti jų veikiami, nepriklausomai nuo tėvų ar kitų suaugusiųjų. Žiniasklaidos pagalba vaikai apie savo bendraamžių ir suaugusiųjų gyvenimą sužino gerokai daugiau nei ankstesnės kartos, suaugusiųjų pasaulį pažįsta greičiau ir anksčiau, nei atsiranda galimybė jį patirti pačiam. Dėl to keičiasi ir tėvų bei švietimo įstaigų autoriteto vaidmuo, silpnėja jų galimybė iš esmės daryti įtaką vaiko socializacijos procesui.¹⁵¹

A. Dobryninas atlikęs tyrimą pastebėjo¹⁵², kad specialių laidų metu rodomas smurtas ir žiaurumas kriminaliniuose siužetuose, gali turėti neigiamą psichologinį poveikį nepilnamečiams. Tai pat mokslininkas pažymėjo, kad akcentuojami smurtiniai įvykiai ir vengiama rimtos kriminalinės justicijos problemų aptarimo bei analizės, o nepilnamečių justicija faktiškai ignoruojama.

Nepilnamečiai labiau pasiduoda žiniasklaidos įtaigai, poveikiui, nes dar neturi stabilios vertybių sistemos, sunkiai skiria demonstruojamą fantazijų pasaulį nuo realybės, galima teigti, jog žiniasklaida tikrai turi nemažą įtaką nepilnamečio elgesio formavimuisi. Antai, kaip rodo daugelio tyrimų

¹⁴⁸ *Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija*. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. Vilnius, 2000, p.171

¹⁴⁹ Žiobienė, E. Nepilnamečių interesų apsauga nuo neigiamo žiniasklaidos poveikio. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 9 (87) p.31

¹⁵⁰ Meškauskaitė, L. *Žiniasklaidos teisė*. Vilnius, Teisinės informacijos centras, 2004, p.75

¹⁵¹ *Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija*. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. Vilnius, 2000, p.172

¹⁵² Dobryninas A. *Nepilnamečių justicija Lietuvos žiniasklaidoje*. Vilnius, Lietuvos žmogaus teisių centras, 2000, p. 24-26

duomenys, agresyvaus turinio filmų žiūrėjimas (ypač pakartotinis) skatina nepilnamečio agresyvumo didėjimą. Jis labiau linkęs naudoti agresiją sprenddamas konfliktus ir vertina ją kaip veiksmingą priemonę. Be to, demonstruojama prievarta gali sumažinti žmogaus jautrumą smurtui realiomis sąlygomis. Toks jautrumo sumažėjimas gali pasireikšti, tiek nepilnamečiui, tiek suaugusiam. Minėtina tai, kad toks jautrumo sumažėjimas nėra ilgalaikis, vis dėl to, kai kuriais atvejais smurtinio pobūdžio informacija gali sukelti ir ilgalaikius efektus.¹⁵³

Atliktų tyrimų metu paaiškėjo¹⁵⁴, jog transliuojamų per Lietuvos televizijos kanalus smurtinio pobūdžio siužetai pateko į labiausiai žiūrimus laiko intervalus. Tai potencialiai gali neigiamai įtakoti nepilnamečius, nes jie yra nuolatiniai televizijos filmų žiūrovai ir jų socializacijos įgūdžiai dar tik formuojasi.

Vis labiau plinta interneto vartojimas, didėja jo reikšmė ir poveikis nepilnamečiams. Reiktų sutikti su nuomone, jog internetas teikia naudos, t.y. vaikai nuo mažens tampa aktyviais informacijos ieškotojais, nesišlaisčio gatvėmis. Tačiau naudojantis internetu vaikų tyko pavojai, kadangi internete lengvai pasiekiami netinkamo turinio puslapiai, pilni pornografijos, smurto. Tai labai iškreipia asmenybę jauname amžiuje ir gali būti viena iš padidėjusio vaikų nusikalstamumo priežasčių. Pokalbių svetainėse vaikai gali susirasti naujų draugų, kurie iš tikrųjų gali būti ne tokie jau geri.

Vienareikšmiškai atsakyti į klausimą, kokį poveikį žiniasklaida daro į nepilnamečio elgesiui, yra ganėtinai sunku, nes tai priklauso tiek nuo pateiktos konkrečios informacijos pobūdžio, tiek nuo vaiko susiformavimo lygio. Kai kurie kriminologai teigia, jog šis poveikis minimalus arba jo nėra visai.¹⁵⁵ Mano nuomone žiniasklaida gali daryti neigiamą poveikį nepilnamečio sąmonei, tuo pačiu pastūmėti jį į nusikalstamą kelią. Teigtina, jog visuomenės informavimo priemonių suformuota pasaulėžiūra, gali būti realizuota susibūrusioje nepilnamečių grupėje.

¹⁵³ Vaitikonienė, V. *Vaikų agresyvaus delinkventinio elgesio psichologinės priežastys. Ryšys tarp delinkventinio elgesio ir šeimos įtakos. Delinkventinio elgesio prevencijos principai*. Nepilnamečių kriminalinė justicija. Vilnius, 2002, p.32

¹⁵⁴ Dobryninas A. *Nepilnamečių justicija Lietuvos žiniasklaidoje*. Vilnius, Lietuvos žmogaus teisių centras, 2000, p. 30

¹⁵⁵ Kiškis, A. Neigiamas smurto televizijoje poveikis nepilnamečiams ir jo prevencija. *Jurisprudencija*, 2004, 59(51)

5. Nepilnamečių grupinių nusikaltimų prevencijos problemos:

Nusikalstamumas kelia pavojų ne tik konkrečiam asmeniui, bet kenkia visos šalies socialinei, ekonominei, teisinei raidai, paneigia svarbiausius bendruomeninius santykius. Todėl demokratinėje teisinėje valstybėje veiksmingai nusikaltimų prevencijai ir kontrolei turi būti skiriamas nuolatinis dėmesys. Vienas svarbiausių požymių, pagal kuriuos galima spręsti apie valstybės brandą yra tai, kad aktyviai ieškoma šios problemos sprendimo būdų, kaip užtikrinamas asmens ir visuomenės saugumas.

a) nepilnamečių grupinių nusikaltimų prevencijos samprata ir sistema

Nepilnamečių prevencija, kaip pabrėžia Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairių (Rijado gairių) 1 punktą yra esminė nusikaltimų prevencijos visuomenėje dalis.¹⁵⁶ Šiame dokumente pagrindinis dėmesys skiriamas bendrajai prevencijai, kuri yra viena iš pagrindinių sąlygų, užkertanti kelią nepilnamečių grupiniams nusikaltimams. Remiantis šiuo aktu galima teigti, jog nepilnamečių nusikalstamumo prevencija yra esminė nusikaltimų prevencijos visuomenėje dalis; sėkmingai nepilnamečių grupinio nusikalstamumo prevencijai reikia visos visuomenės pastangų; turėtų būti pripažinta pažangių nusikalstamumo prevencijos koncepcijų, sisteminių tyrimų ir nuodugnaus priemonių rengimo poreikis ir svarba; nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos tikslais plėtotinos visuomeninio pobūdžio tarnybos ir programos, ypač ten, kur jų dar nėra; išsamūs prevencijos planai turi būti pradėti kurti visais vyriausybiniais lygmenimis; išskirtinis dėmesys skirtinas visapusiškoms jaunų asmenų piktnaudžiavimo alkoholiu, narkotikais ir kitomis medžiagomis prevencijos koncepcijoms ir strategijoms; nusikalstamumo prevencijos programos planuotinos ir plėtotinos remiantis patikimais moksliniais tyrimais ir periodiškai kontroliuojamos, vertinamos ir atitinkamai keistinos ir pan.¹⁵⁷

Nepilnamečių nusikaltimo prevencijos samprata Lietuvos kriminologijos, sociologijos literatūroje nebuvo apibrėžta.¹⁵⁸ Įvairioje Lietuvos ir užsienio literatūroje nagrinėjamos skirtingos

¹⁵⁶ <http://www.un.org/documents/resga.htm>

¹⁵⁷ Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo gairės (Rijado gairės) <http://www.nplc.lt>

¹⁵⁸ Nusikaltimų prevencijos teorija ir prevencinių priemonių praktinis taikymas remiasi prielaida, kad vaikų ir jaunimo nusikalstamas elgesys yra dėsningas reiškinys, kuriam daro įtaką tam tikros socialinės bei individualios aplinkybės. Žodis „prevencija“ (iš lot. k. *praeventio*) reiškia kelio užkirtimą tam tikram reiškiniai. Todėl organizuojant prevencines priemones, dera žinoti šio reiškinio paplitimą, jo kilmę ir prevencijos galimybes, kitaip tariant nusikalstamumą aiškinančias teorines konstrukcijas. Deja, apie nusikalstamo elgesio kilmę nėra lengva kalbėti – teorijų yra daug ir nė viena iš jų negali pretenduoti į absoliučią tiesą. Jos tik papildo viena kitą. Pasak žymaus austrų psichiatro ir psichoterapeuto V. E. Franklino, „nusikaltimo priežasčių iki galo neįmanoma išaiškinti, kadangi jos negali būti kildinamos vien iš biologinių, psichologinių ir (arba) sociologinių veiksmų. Visiškai paaiškinti kieno nors nusikaltimą būtų tolygu pateisinti jo ar jos kaltę ir regėti jame ar joje ne laisvą ir atsakingą žmogų, bet taisytiną mašiną“. Tačiau kriminologijos mokslas, pripažindamas kiekvienos teorijos reliatyvumą, vis dėlto teigia, kad jau šimtametę istoriją turinčios psichologų, sociologų, kriminologų ir kitų sričių specialistų

sąvokos: nusikalstamumo arba nusikaltimų prevencija, kontrolė, profilaktika, kelio užkirtimas nusikalstamumui (nusikaltimams), kova su nusikalstamumu ar nusikaltimais ir kt.

Tarybinėje kriminologijoje nusikalstamumo prevencija buvo suprantama siaurąja ir plačiąja prasme. Siaurąja prasme – kaip veikla, nukreipta į nusikalstamumą kaip vieningą socialinį reiškinį, o plačiąja – apėmė ir kelio užkirtimą konkreitiems nusikaltimams.¹⁵⁹ Taigi, pagal tai, nepilnamečių nusikalstamumo prevencija turėtų būti suprantama kaip veikla, skirta išaiškinti ir šalinti nepilnamečių nusikalstamumą (plačiąja prasme) arba atskirus nepilnamečių nusikaltimus (siaurąja prasme) sąlygojančias priežastis ir sąlygas. Nusikalstamumo prevencija būdavo apibrėžiama ir kaip platus tarpusavyje susijusių priemonių, vykdomų valstybinių institucijų ir visuomenės, siekiant pašalinti nusikalstamumą ir jį sukeliančias priežastis, kompleksas.

Pedagoginėje literatūroje nusikaltimų prevencija – tai specialiosios programos ir strategijos, kurios padeda nusikaltusį vaiką grąžinti į šeimą, į ugdymo institucijas, siekia sugrąžinti pasitikėjimą suaugusiais, kitas pozityvias vertybes vaikui, kad šis galėtų tęsti pilnavertį gyvenimą.¹⁶⁰

Prevencijos tikslas – užtikrinti svarbiausių socialinių vertybių apsaugą. Jos esmė – nusikaltimų priežasčių ir sąlygų atskleidimas ir šalinimas sudarant atitinkamų priemonių sistemą, taip pat poveikis asmenims, linkusiems daryti nusikaltimus. Nusikaltimų prevencija siekiama apsaugoti tokias svarbias socialines vertybes, kaip valstybės, visuomenės ir piliečių interesai. Šis tikslas pasiekiamas šalinant veiksnius, kurie skatina kėsintis į šias vertybes, arba šalinant pasikėsinimus lemiančias priežastis.¹⁶¹

Lietuvos kriminologas J. Bluvšteinas pastebėjo, kad kai kurie autoriai nusikaltimų prevenciją traktuoja plačiąja prasme, ir, pasak jų, nusikaltimų prevencija – tai visa, kas padeda palaikyti teisėtvarką. Tačiau minėtasis autorius nusikaltimų prevenciją suprato siaurąja prasme ir prevencinėms pripažino tik tas priemones, kurios užkerta kelią nusikaltimams, o nusikaltimų prevenciją laikė ypatinga valdymo rūšimi, kurios tikslas – užtikrinti svarbiausių socialinių vertybių apsaugą, o esmė – nusikaltimų priežasčių ir sąlygų išaiškinimas bei šalinimas, sudarant atitinkamų priemonių sistemą, taip pat poveikis asmenims, linkusiems daryti nusikaltimus.¹⁶² Taigi nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją galima apibrėžti kaip priemonių, skirtų išaiškinti ir apriboti, neutralizuoti arba šalinti aplinkybes, sąlygojančias nepilnamečių nusikaltimus bei juos darančių nepilnamečių asmenybių formavimąsi, visumą. Šiame apibrėžime apibendrinti Lietuvos ir užsienio kriminologų teoriniai

ižvalgos nusikalstamumo tematika turi savyje dalį tiesos, pagrįstos ir empiriniais tyrinėjimais. Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. Vilnius, 2000, p. 59-60.
<http://www.nplc.lt>

¹⁵⁹ Долтова А., Коробейников Б., Кудрявцев В., Панкратов В., *Понятия советской криминологии*. Методическое пособие. Москва. 1985, с. 74

¹⁶⁰ Kviessienė G., *Socializacijos pedagogika*. Vilnius, 2000, p. 63

¹⁶¹ *Namų advokatas*. Sudarytojas J. Prapiestis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002, p.696

¹⁶² *Kriminologija*. Atsakingasis redaktorius prof. J. Bluvšteinas. Vilnius, Pradai, 1994, p. 151-154

nusikalstamumo prevencijos teiginiai. Siekiant užkirsti kelią nepilnamečių nusikalstamumui, pirmiausiai būtina išsiaiškinti atskirų, pavienių nepilnamečių nusikaltimų priežastis, taip pat atitinkamoms šių nusikaltimų grupėms priskirtinų nepilnamečių nusikaltimų faktorius bei nusikaltimus darančių nepilnamečių asmenybių formavimąsi sąlygojančias aplinkybes. Tik išsiaiškinus priežastis, galima jas riboti (jeigu neįmanoma jų pašalinti), neutralizuoti (nepašalinant pačių determinantų, neutralizuoti jų veikimą linkusiems daryti nusikaltimus nepilnamečiams) arba, jei tai įmanoma, išvis pašalinti tokius faktorius.

Grupinio nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai taikomos tos pačios priemonės, kaip ir visai nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai.

Grupinio nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai būdinga sudėtinga sistema, kuri susideda iš prevencijos priemonių ir prevencijos subjektų, įgyvendinančių šias priemones. Pagal priemonių pobūdį skiriama bendroji ir individualioji nusikaltimų prevencija. Bendrosios prevencijos tikslas – nustatyti ir pašalinti nusikaltimų priežastis bei sąlygas. Ji neturi konkretaus adresato, o domisi objektyviais veiksniais, bet ne individualiųjų savybių turinčiu žmogumi. Individualioji prevencija siekia paveikti asmenis, linkusius daryti nusikaltimus, jos domėjimosi objektas – konkretus žmogus.¹⁶³

Remiantis lietuvių kriminologais, teigtina, jog nepilnamečių grupinio nusikalstamumo prevencijos esmė būtų nepilnamečių nusikaltimų priežasčių ir sąlygų išaiškinimas bei šalinimas, taip pat poveikis linkusiems daryti grupinius nusikaltimus nepilnamečiams.¹⁶⁴

Lietuvos kriminologas A. Čepas, Pagal prevencijos taikymo momentą, nepilnamečių nusikalstamumo specialiąsias prevencijos priemones skirsto į dvi dalis, t.y. ankstyvąją ir tiesioginę. Ankstyvoji nepilnamečių nusikalstamumo prevencija prasideda atsiradus pirmiesiems vaikų ir paauglių auklėjimo nepalankių sąlygų požymiams, darantiems ar galintiems daryti įtaką nusikaltėlio asmenybės formavimuisi, ir tęsiasi iki to momento, kai iš paauglio elgesio galima realiai numatyti, kad jis padarys nusikaltimą. Šios stadijos tikslas – pasiekti, kad laiku būtų išsiaiškinti pirmieji nepilnamečių nepalankių auklėjimo sąlygų ir nepageidaujamo jų asmenybės vystymosi požymiai ir imtis atitinkamų poveikio priemonių, taip pat, šioje stadijoje naudojama daug įvairių nusikalstamumo prevencijos priemonių.¹⁶⁵ Kai nusikaltimas jau padarytas, prasideda tiesioginė prevencija, kuria siekiama sulaikyti paauglį nuo naujo nusikaltimo (užkirsti kelią recidyviniam nepilnamečių nusikalstamumui) ir užtikrinti, kad būtų pašalinta nepilnamečio asmenybės kriminogeninė deformacija (pašalinti priežastis ir sąlygas, padėjusias ir galinčias padėti padaryti naujus nusikaltimus). Atsižvelgiant į paauglio asmenybės

¹⁶³ Sakalauskas G. *Jaunuomenės nusikaltimų priežastys*. Švietimo naujovės. Nr.7, 1998, p.78

¹⁶⁴ Jatkevičius, A. *Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija*. Daktaro disertacija. VU. Vilnius, 2003.

¹⁶⁵ Babachinaitė, G; et al. *Nepilnamečio asmenybė ir nusikalstamumas*. Vilnius, 1984, p. 63

neigiamo formavimosi intensyvumą, yra intensyvinamos ir prevencinės priemonės: pirmiausia siekiama pristabdyti šį neigiamą asmenybės formavimąsi, o tada keisti paauglio asmenybės vystymosi kryptį, šalinant žalingas ankstesnio vystymosi pasekmes.

Manyta, jog vykdant nepilnamečių nusikalstamumo kontrolę, prioritetas turėtų būti teikiamas būtent ankstyvajai prevencijai, t.y. pačioje teisės pažeidimų užuomazgoje užkirsti jam kelią.¹⁶⁶

Kai nusikaltimas jau padarytas, prasideda tiesioginė prevencija, kuria siekiama, pirmiausia, sulaikyti nepilnamečių nuo naujo nusikaltimo, ir antra, užtikrinti, kad būtų pašalinta nepilnamečio asmenybės kriminogeninė deformacija. Tiesioginės, nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonių, studijos metu (po padaryto nusikaltimo) siekiama:

- a) užkirsti kelią recidyviniam nusikalstamumui;
- b) sulaikyti nuo nusikaltimo kitus nepastovaus elgesio asmenis;
- c) pašalinti priežastis ir sąlygas padėjusias ir galinčias padėti padaryti naujus nusikaltimus.¹⁶⁷

Grupinio nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai būtina organizuoti grupių prevencinį darbą, atsižvelgiant į mišrių grupių specifiką, užkertant kelią įtraukti nepilnamečius į nusikalstamą veiklą. Atskirai turi būti numatytas prevencinis darbas su grupėmis, kuriuose darant nusikaltimus dalyvauja mažamečiai.¹⁶⁸

Pagrindinė kovos su nepilnamečių nusikalstamumo kryptis – visapusiškas jos prevencijos veiksmingumo didinimas. Ši sistema – tai visa įvairių valstybės ir visuomenės grandžių veikla. Rengiant ir įgyvendinant priemones, šalinančias nepilnamečių nusikaltimų padarymo galimybes, jų nusikalstamumo priežastis ir sąlygas.¹⁶⁹

Pagal pobūdį (turinį) nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonių sistemas galima skirstyti į¹⁷⁰:

- 1) ekonomines,
- 2) socialines-organizacines,
- 3) ideologines,
- 4) kultūrinės – auklėjamosias,
- 5) organizacines-valdymo,
- 6) visuomenines-pedagogines,
- 7) administracines- teisinės,

¹⁶⁶ Kuklianskis, S. *Nusikalstamumo kontrolės Lietuvoje mokslinė koncepcija*. Vilnius, 1995, p.25

¹⁶⁷ Babachinaitė, G; et al. *Nepilnamečio asmenybė ir nusikalstamumas*. Vilnius, 1984, p. 63

¹⁶⁸ Michailovič I. *Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas*. Daktaro disertacija.-Vilnius,2001, p.16

¹⁶⁹ Babachinaitė G. *Nepilnamečio asmenybė ir nusikalstamumas*. Vilnius. 1984, p.183

¹⁷⁰ Leliūgienė I. *Socialinė pedagogika*. Kaunas. Technologija,2002, p.184

8) kriminalines-teisines,

9) kriminalines- technines ir kt.

A. Čepas nuomone, nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonių sistemą galima suskirstyti į keturias pagrindines grupes:

- priemonės, kuriamos, įgyvendinamos visos valstybės ir visuomenės mastu;
- priemonės, kuriamos, įgyvendinamos tam tikrose visuomenės gyvenimo srityse;
- priemonės, kuriamos, įgyvendinamos mikrosocialinėse grupėse;
- priemonės, kuriamos, įgyvendinamos tam tikrų žmonių atžvilgiu.¹⁷¹

Kuriant nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos sistemą, iš esmės tikslinga remtis dviem nusikalstamumo prevencijos rūšių išskirstymo pagrindais: nusikalstamumo prevencijos „adresatais ” – asmenimis ar jų grupėmis, kuriems taikytinos nusikalstamumo prevencijos priemonės, ir nusikalstamumo prevencijos taikymo laiku. Kadangi abu šie pagrindai negali nepersipinti, siūlytina tokia nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos sistema:

1. Ankstyvoji nepilnamečių nusikalstamumo prevencija. Ankstyvoji nepilnamečių nusikalstamumo prevencija skirta „pavojingos būsenos” ar įvairioms rizikos grupėms priklausantiems nepilnamečiams. Šie asmenys priklauso kriminogeniškam vaikų kontingentui, auga kriminogeniniu požiūriu nepalankiomis aplinkybėmis, dažnai jau yra padarę smurtinių teisės pažeidimų, nors dar nėra nusikalte. Ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonės taikomos ikikriminalinėje nepilnamečių justicijoje. A.Čepas ir V. Pavilonis ankstyvąją nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją laikė įvairių valstybinių institucijų ir visuomeninių organizacijų veiklą, kuria siekiama iš anksto užkirsti kelią nepilnamečių nusikaltimams ir kietiems teisės pažeidimams, kol jų psichikoje dar nėra susiformavęs vidinis pasiruošimas daryti nusikaltimus. Tai visuma priemonių, padedančių atskleisti ir pašalinti objektyvias sąlygas, kuriomis gali neteislingai formotis paauglio asmenybė, ir sulaikančių nuo teisės pažeidimų paauglius, gyvenančius nepalankiomis sąlygomis, arba tuos, kurių elgesyje jau pastebimi pirmieji netinkami poelgiai.¹⁷² Teigtina, jog nepilnamečių nusikaltimai paprastai išsivysto iš kitų, ne tokių pavojingų teisės pažeidimų arba tiesiog iš netinkamų poelgių, kurie ypač toleruojami nepilnamečių grupėse. Todėl ankstyvoji nepilnamečių nusikalstamumo prevencija prasideda nuo to, kad užkertamas kelias įvairiems antisuomeniniams poelgiams, dar netapusiems nusikaltimais. Todėl vykdant prevencinę veiklą turi būti įvertinti visi grupiniai nepilnamečių teisės pažeidimai, nes šie pažeidimai dažnai perauga į nusikaltimus. Ankstyvoji

¹⁷¹ Čepas A. *Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos bruožai*. Vilnius, 1986, p. 132

¹⁷² Čepas A. *Ankstyvoji nepilnamečių nusikalstamumo prevencija*. Vilnius, 1973, p. 14-15

prevencija yra reikšminga tuo, jog ji sudaro kliūtis paaugliams tapti nusikaltėliais, ji pašalina neigiamą poveikį nepilnamečiams ir koreguoja jų asmenybės formavimąsi.

2. Nepilnamečių nusikalstamumo recidyvo prevencija. Ji taikytina nepilnamečiams, kurie jau yra padarę vieną ar daugiau grupinių nusikalstamų veikų. Recidyvo prevenciją reglamentuoja baudžiamosios, baudžiamojo proceso ir bausmių vykdymo teisės normos.

3. Nepilnamečių, padariusių nusikaltimus, resocializacija. Paskutinioji nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos grandis, kaip iš šios nusikalstamumo rūšies recidyvo prevencija, priklauso vadinamajai vėlyvajai nusikalstamumo prevencijai ir yra skirta tiems nepilnamečiams, kuriems nepavyko išvengti grupinio nusikaltimo padarymo. Tačiau į atskirą grupę jie išsiskiria pagal prevencijos priemonių taikymo laiką ir kiek siauresnį „adresatų“ ratą. Jeigu, nagrinėjant recidyvo prevenciją, analizuojamas visų kriminalinių bausmių ar auklėjamojo poveikių priemonių parinkimas, skyrimo procesas ir vykdymas nepilnamečiams, padariusiems grupinius nusikaltimus, tai, nagrinėjant resocializaciją, akcentuojamas laikas po laivės atėmimo bausmės atlikimo.

Suprantama, kad grupinius nusikaltimus padariusių nepilnamečių resocializacija turi prasidėti kuo anksčiau, nuo pat laisvės atėmimo bausmės vykdymo pradžios ar net teisme parenkant jiems poveikio priemones, o galbūt net iki nusikaltimo padarymo, pastebėjus pirmąsias nesocializuoto elgesio apraiškas.

Taigi, teisingumo vykdymo nepilnamečiams sistemos pertvarkymo politikos strateginė kryptis turi būti ne tolesnis bausmių įstatymuose ir teismų praktikoje nepilnamečiams griežtinimas, bet jų nusikalstamumo bei jį sąlygojančių aplinkybių prevencijos nacionalinės sistemos sukūrimas.¹⁷³ Šios sistemos ideologiniai pagrindai turi būti grindžiami pagalbos ir paramos jaunam žmogui, jo supratimo ir auklėjimo principais. Teisės aktuose pasigendama tiesioginio akcentavimo, kad nepilnamečiai nusikaltimus, kitus teisės pažeidimus dažniausiai padaro veikdami būtent grupėse, ir šios problemos sprendimo galimybių. Be abejonės, jog visos numatytos prevencinės priemonės vaidina didžiulį vaidmenį nepilnamečių, tame tarpe ir grupinio nusikalstamumo mažinimo srityje. Tačiau, vykdant viso nepilnamečių nusikalstamumo prevencinę veiklą, manytina tikslinga numatyti intensyvesnę prevencinį darbą su neformaliomis nepilnamečių grupėmis bei jų nariais, išsiaiškinant tokių grupių kryptingumą, nepilnamečių polinkį daryti teisės pažeidimus grupėse ir pan. Reiktų numatyti priemones plačiau

¹⁷³ Šiuo metu šalyje vykdomos programos, pavyzdžiui, „Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinė programa“, „Nacionalinė programa prieš vaikų komercinį seksualinį išnaudojimą ir seksualinę prievartą“, „Nacionalinė narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos programa“, „Nacionalinė nusikaltimų kontrolės ir prevencijos programa“, „Vaikų ir jaunimo socializacijos programa“, „Nepilnamečių justicijos 2004-2008 m. programa“ ir kt. <http://www.nplc.lt>

supažindinančias pedagogus, socialinius darbuotojus, visuomenės narius su šia problema ir jos sprendimo būdais, nes teisės aktuose praktiškai tai neminima.¹⁷⁴

V. Justickio manymu, vienas iš kovos su nepilnamečių grupuotėmis būdų, tai prevencinis darbas su pavieniais grupės nariais. Bendruomenės narys ar visuomeninės organizacijos aktyvistas bendrauja su grupuote, duoda jos nariams patarimus, padeda spręsti asmenines problemas, siekia atitraukti nuo dalyvavimo grupuotėje. Svarbu ir tai, kad organizuojant prevencinį darbą bendradarbiaujant su bendruomene su nepilnamečiu dirbantis asmuo daugiau žino apie jį, apie jo šeimą, mokyklą, bendraamžius. Tai leidžia prevencijos darbuotojui veikti efektyviau ir drąsiau, jis lengviau susiorientuoja, kaip reikia veikti.¹⁷⁵

Svarbus ne tik prevencinis darbas su pavieniais grupės nariais, bet ir kryptingas prevencinis darbas su nusikalstamomis grupuotėmis. Prevencijos darbuotojas susitinka su grupuote, netgi prisijungia prie jos, susipažįsta, susidraugauja su grupės nariais, stengiasi paveikti jų gyvenimą, sprendimus. Dirbantys tokį prevencinį darbą darbuotojai labai įvairūs, jų veiklos pobūdis irgi skirtingas. Organizuojama klubinė veikla, išvykos į sporto renginius. Prevencinio darbo esmė – nukreipti grupuotės narius teigiamai, paskatinti juos palikti nusikalstamą grupuotę. Tačiau šis darbas duoda priešinga efektą – padidina nusikalstamumą, kadangi daugelis nepilnamečių grupuočių yra labai nepastovios struktūros, susirenka stichiškai, dauguma nusikaltimų daro spontaniškai. Prevencijos darbuotojo prisijungimas paskatina jų vienybę.¹⁷⁶

Dažnai grupuotės nariai konfliktus sprendžia fizine jėga ir ginklo griebiasi vien todėl, kad konflikto metu nesugeba greitai rasti gero sprendimo. Buvo panaudotas psichoterapijoje gerai žinomas baimės pašalinimo metodas, nes neretai grupių nariai patenka į kritines situacijas, kai jų gyvybei gresia pavojus. Sprendimai, priimami veikiant stiprioms emocijoms, yra daug primityvesni, negu individas sugebėtų juos priimti būdamas ramus. Ši metodika siekia išmokyti grupuotės narius šaltakraujiškumo ekstremalioomis sąlygomis. Pirmieji tyrimai dėl šio metodo, kaip teigia V. Justickis, buvo sėkmingi. Šiuolaikinis prevencijos mokslas ir praktika randa vis daugiau veiksmingų prevencinio darbo su grupuotėmis formų.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Michailovič, I. *Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas*. Daktaro disertacija Vilnius: VU, 2001, p.16

¹⁷⁵ Justickis V. *Kriminologija II*. Vilnius, 2004, p. 400

¹⁷⁶ Justickis V. *Kriminologija II*. Vilnius, 2004. P. 400-40

¹⁷⁷ Justickis V. *Kriminologija II*. Vilnius, 2004. P. 406

b) kai kurios nepilnamečių grupinių nusikaltimų prevencijos subjektų veiklos problemos

Nepilnamečių grupinių nusikaltimų prevencinę veiklą vykdo asmenys, organizacijos, visuomeninės institucijos, kurie ir įgyvendina nepilnamečių nusikalstamumo prevencines priemones. Pagal kompetenciją, prevencijos subjektai paprastai skirstomi į keturias grupes. Pirmajai (individualiojo lygio) grupei priklauso prevencijos subjektai, dirbantys prevencinį darbą su konkrečiais žmonėmis arba besirūpinantys atskirų nusikaltimų prevencija. Antrajai grupei (socialinių grupių lygis) priklauso subjektai, dirbantys prevencinį darbą, įmonių, įstaigų, organizacijų, mokymo įstaigų kolektyvuose, nedidelėse gyvenvietėse, miesto mikrorajonuose ir t.t. (apylinkės policijos inspektorius). Trečiajai (regioninio šakinio lygio) grupei priklauso subjektai, kurie dirba prevencinį darbą atskiro administracinio-teritorinio vieneto (miesto, rajono) mastu arba tam tikros ūkio socialinės-kultūrinės veiklos srityje (rajono policijos komisariatas). Ketvirtajai grupei (bendrasis socialinis lygis) priklauso subjektai, kurie atlieka prevencinį darbą visos šalies mastu (Vidaus reikalų ministerija, Generalinė prokuratūra).¹⁷⁸

Paminėtina, jog nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos subjektų veikla yra išimtinai nukreipta į nepilnamečių nusikalstamų veikų prevenciją, siekiant sustiprinti nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos subjektų sistemą bei jų bendradarbiavimą su teisėsaugos institucijomis, plėtoti valstybės institucijų, visuomeninių organizacijų ir pilietinės bendruomenės, kitų institucijų, taip pat tarptautinį bendradarbiavimą organizuojant bei vykdant nusikaltimų prevenciją ir kontrolę.

Policijos pareigūnai dažniausiai susipažįsta su vaiku tik tada, kai jis jau būna teisės pažeidėjas ar nusikaltėlis. Tačiau manytina, jog yra lengviau užkardyti vaiko daromus nusikaltimus, negu kad jį, jau pasukusį nusikaltimų ir teisės pažeidimų darymo keliu, perauklėti. Labai svarbu ugdyti vaiko sąmonę drauge padėti jam apsispręsti: nedaryti teisės pažeidimų, sulaikyti kitus asmenis nuo neteisėtų veiksmų, išmokti apsiginti ir netapti nusikaltimo auka. Todėl specializuotiems policijos pareigūnams, dirbantiems su vaikais, vaikams ypatingą dėmesį reikėtų skirti prevenciniam darbui su nepilnamečiais, atsiradus jų neigiamų polinkių užuomazgoms. Socialine prasme niekuo neužimti vaikai yra potencialūs teisėtvarkos pažeidėjai. Neužimtumas, nenoras mokytis ar dirbti turi būti užkardoma pirmiausiai.

E. Valeikienė tyrimu apie nepilnamečių nusikaltimus atskleidė, jog prevencijos prieš nepilnamečių nusikalstamumą spraga – nepakankamas pareigūnų paruošimas darbui su nepilnamečiais ir kompetencijos trūkumas.¹⁷⁹

¹⁷⁸ *Namų advokatas*. Sudarytojas J. Prapiestis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002, p.696

¹⁷⁹ Tyrimas parodė netikėtus rezultatus – pareigūnai pakankamai skeptiškai vertino nepilnamečių galimybę pasitaisyti ir buvo už griežtesnių bausmių skyrimą. Tuo tarpu kiti apklaustieji laikėsi nuosaikesnės pozicijos: jie labiau tikėjo galimybėje

Labai svarbu pažymėti, jog dirbant su nusikaltusiais ir neužimtais vaikais, turi būti kaupiama ir nuolat pildoma informacija apie vaikus, turinčius elgesio problemų – vaikataujančius, nesimokančius, linkusius girtauti, vartoti narkotikus ar kitaip asocialiai elgtis, jų gyvenimo sąlygas, draugus šeimą. Kiekvienu atveju planuodami konkrečią prevencinę veiklą, policijos darbuotojai privalo išnagrinėti priežastis, lemiančias vaiko asmenybės delinkventinį pobūdį ir nusikalstamą elgesį. Policijos darbuotojai neturėtų stengtis paveikti paauglių elgesį bausmėmis ir bauginimais, tai turi būti daroma prevenciniu darbu.

Dar viena svarbi problema yra prevencinių projektų finansavimas, tačiau manytina, jog prevencijos rezultatai priklauso ne tik nuo finansavimo, bet ir nuo dirbančiųjų energijos bei kūrybiškumo. Svarbu vaikus sudominti, suteikti galimybę pasireikšti jiems patiems.

Vaikų neužimtumo kaip nusikalstamumo priežasties problemos sprendimas turėtų būti ne vien policijos rūpestis. Pirmiausia į šią bendrą veiklą turėtų įsitraukti mokykla, kuri užima labai svarbią vietą vaiko gyvenime bei rūpinasi jo asmenybės ugdymu. Vaikų teisių apsaugos tarnyba, kuri turi galimybes dirbti ne tik su pačiu probleminiu vaiku, bet ir su jo šeima, rūpinasi jų socialine gerove, ir kitos valstybinės ir visuomeninės organizacijos. Kiekviena iš jų atlieka savo kompetencijai priskirtas funkcijas, tačiau pastebėtina, jog iki šiol nėra nuoseklaus ir sistemingo šių institucijų bendradarbiavimo.

Poveikio nusikalstamumui pagrindiniai principai yra tokie: turi būti kompleksinis įvairių metodų taikymas, adekvatus aprūpinimas, t.y. turi būti aprūpinimas materialiniais, ideologiniais, personalo, informaciniais ir kt. ištekliais, turi būti nuolatinis poveikio sistemos keitimas atitinkamai pagal socialinius ir nusikalstamumo pokyčius, t.y. nusikalstamumą įtakojančių veiksnių atskleidimas, jų pašalinimo ar neutralizavimo būdų paieška, reikiamų išteklių paieška, kompleksinis poveikio būdų taikymas, siekiant maksimalaus efektyvumo, taip pat turi būti siekiama visų visuomenės narių dalyvavimo prevencijos darbe.¹⁸⁰

pasitaisyti ir pasisakė už tokias bausmes kaip namų areštas, piniginių baudos, žalos atlyginimas iš asmeninių lėšų ar viešieji darbai. Pareigūnų požiūris į nepilnamečius paprastai būna formalus, o su nepilnamečiais dirbantys pareigūnai skeptiškai žiūri į jų galimybę pasitaisyti. Toks požiūris parodo, kad pareigūnai savo darbo prasmę vertina neigiamai, todėl galima kalbėti apie neefektyvų darbą, profesionalaus pasirengimo darbui su nepilnamečiais trūkumą, pasiruošimo darbui su nepilnamečiais stoką. <http://jaunojizurnalistika.blogas.lt/>

¹⁸⁰ Vileikienė E. *Nepilnamečių nusikaltimai – teisėsaugos ar visuomenės problema?*
http://vrm.lt/uploads/media/Nusikaltimu_prevencijos_sistema_lietuvoje.ppt

IŠVADOS

Nepilnamečių nusikalstamumas yra iš esmės pavojingesnis už suaugusiųjų nusikaltimus, nes tai turi įtakos ypač pažeidžiamai gyventojų grupei – nepilnamečiams. Nepilnamečių nusikalstamumas kelia rūpestį dėl savo masiškumo, nes nusikaltėlių amžius jaunėja, didėja nusikaltimų, kuriuos padaro jaunesni nei 13 metų vaikai, ir jų veiksmai rodo vis didesnę žiaurumą.

Nepilnamečių nusikalstamoms veikoms būdingas grupiškumas, t.y. nusikalstama veika padaroma kelių asmenų bendrai, o ne vieno.

Nusikalstamos nepilnamečių grupės susikuria spontaniškai, dažnai keičiasi sudėtis.

Tarp nepilnamečių daromų grupinių nusikaltimų dominuoja turtiniai, viešosios tvarkos pažeidimai, taip pat nepilnamečiai daro smurtinius nusikaltimus, bei nusikaltimus susijusiais su narkotikų platinimu, laikymu.

Labai svarbu yra nustatyti priežastis, dėl kurių nepilnamečiai daro grupines nusikalstamas veikas, t.y. aplinkybes, kurios turi įtakos formuojantis jauno žmogaus asmenybei, kad kuo anksčiau jos būtų pašalintos taikant socialinio poveikio priemones.

Prie nepilnamečių grupinio ir ne tik nusikalstamumo prisidedantys veiksniai yra organizacijos, bendravimo ir tinkamų pavyzdžių šeimoje stoka, dažnai dėl to, kad nėra tėvų, psichologinės problemos, susijusios su fizine ir seksualine prievarta šeimoje, švietimo sistemos nesugebėjimas perduoti socialinių vertybių todėl, kad šiuo metu vis labiau išivyrėja skurdas, nedarbas. Taip pat prie nusikalstamumo prisideda asmenybės sutrikimai, susiję su alkoholio, narkotikų vartojimu, bei žiniasklaidos, kai kurių interneto svetainių ir vaizdo žaidimų vaizduojami beprasmiškos, besaikio ir nereikalingo smurto pavyzdžiai.

Nepilnamečių nusikalstamumo prevencija yra laikoma prioritetine nusikalstamumo prevencijos dalimi. Ilgametė nusikalstamų veikų analizė patvirtina, jog jei asmuo kuo ankstyvesnėje jaunystėje padaro pirmąją nusikalstamą veiką, tai yra didelė tikimybė šių nusikalstamų veikų recidyvo tikimybė vyresniajame amžiuje.

Kad užtikrinti prevencijos programų kūrimą ir jų įgyvendinimą, turėtų būti numatytos specialios biudžeto lėšos, skirtos prevencinėms nepilnamečių nusikalstamumo priemonėms įgyvendinti, padidintos lėšos, skiriamos pagal jaunimo socialinės ir profesinės integracijos programas ir didinami ištekliai, orientuoti į nepilnamečius nusikaltėlius, priimančių struktūrų įvertinimą iš naujo ir modernizavimą, taip pat į visų su tuo susijusių specialistų ir atsakingų darbuotojų specialų parengimą ir profesinį tobulinimą.

Santrauka

Nepilnamečių grupiniai nusikaltimai ir jų prevencijos problemos

Nepilnamečiai Lietuvoje linkę nusikalsti. Per pirmą šių metų ketvirtį nepilnamečių nusikalstamumas išaugo 5,6 proc., palyginti su 2008 metais. Tai turėtų versti susirūpinti visas šalies vaikų auklėjimu užsiimančias įstaigas. Nepilnamečiai daugelį nusikalstamų veikų padaro ne vieni, o veikdami ar su nepilnamečių asmenų grupėmis, ar veikdami su suaugusiųjų grupėmis, kuriose dalyvauja vienas ar keli nepilnamečiai.

Labai svarbu yra nustatyti priežastis, dėl kurių nepilnamečiai daro grupines nusikalstamas veikas, t.y. aplinkybes, kurios turi įtakos formuojantis jauno žmogaus asmenybei, kad kuo anksčiau jos būtų pašalintos, taikant socialinio poveikio priemones.

Nepilnamečių nusikalstamumo prevencija yra laikoma prioritetine nusikalstamumo prevencijos dalimi. Ilgametė nusikalstamų veikų analizė patvirtina, jog jei asmuo kuo ankstyvesnėje jaunystėje padaro pirmąją nusikalstamąją veiką, tai yra didelė tikimybė šių nusikalstamų veikų recidyvo tikimybė vyresniame amžiuje.

Pagrindinis šio darbo tikslas – išanalizuoti nepilnamečių grupinių nusikaltimų ypatumus bei kai kurias tokių nusikalstamų veikų prevencijos problemas. Remiantis nusikalstamumo statistikos duomenimis ir mokslo literatūra, taip pat tarptautiniais, Lietuvos ir užsienio šalių teisės aktais, buvo siekiama išanalizuoti nepilnamečių grupinio nusikalstamumo sampratą ir kriminologinę charakteristiką, pateikti grupinį nusikaltimą padariusio nepilnamečio asmenybės sampratą ir tipus, iširti pagrindinius tokio nepilnamečio asmenybės struktūros elementus ir aplinkybes, sąlygojusias jos formavimąsi bei aptarti kai kurias prevencijos problemas.

Summary

Juvenile group crimes and difficulties of their prevention

Juveniles in Lithuania are apt to commit crimes. During the first quarter of the year juvenile offences has risen from 5,6 percent comparing with the last eight years. This fact should draw the attention of all the institutions in the country that are responsible for children education. Juveniles usually commit crimes not by themselves, but in groups, also known as gangs, which may consist of adults and teenagers.

It is very important to find out the reasons why juveniles commit group crimes, what are the circumstances that have influence on formation of young persons personality. It is important to eliminate these circumstances and reasons as soon as possible by social means.

Juvenile crime prevention is considered as priority part of crime prevention. A longitudinal study of criminal offences proves that if a person commits a crime in early age of his life, it is very likely that he or she will carry on making criminal offences in adulthood.

The main aim of this work – to analyse the peculiarities of criminal acts committed by juvenile groups and some crime prevention problems. Referring to crime statistical data and educational literature, also Lithuanian and foreign legislation, it was aimed to analyse the conception of offences made by juvenile gangs, to reveal their criminological characteristics, to indicate the types of personality of youngsters that are prone to crime and what causes them to turn to crime in the first place and to discuss some prevention problems.

LITERATŪRA

Norminiai teisės aktai:

1. Vaiko teisių konvencija. // Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501
2. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas.// Valstybės žinios, 1996, Nr. 33-807
3. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas. // Valstybės žinios, 2003, Nr. 74-3421
4. Lietuvos respublikos baudžiamasis kodeksas.// Valstybės žinios, 2000, Nr. 89
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. //Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341, Nr. 46
6. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. // Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3084
7. Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijamo gairės). Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt>
8. Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas. Valstybės žinios.//Vilnius 1991-08-20, Nr. 23
9. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. Valstybės Žinios. //1996 04 12. Nr. 33-807
10. Vaiko teisių deklaracija. Europos Tarybos Informacijos ir dokumentacijos centras.- Vilnius,1995

Specialioji literatūra

1. Aleksaitė I. *Vaikai nusikaltėliai*. Taifūnas, 1997
2. Babachinaitė G. *Dabartinė šeimos situacija*. Lietuvos šeima. Vilnius, 1994-1995
3. Babachinaitė G. Nepilnamečių smurtas Lietuvoje: raiška, priežastys ir prevencija. *Jurisprudencija*, 2002 t. 27(19)
4. Babachinaitė G., Čepas A., Dapšys A., Drakšienė A. ir kt. Nepilnamečių asmenybė ir nusikalstamumas. Vilnius, Mintis, 1984
5. Barkauskaitė M. *Mokinių tarpusavio santykiai*. Kaunas, 1979
6. Bašinskienė G. Nepilnamečių laisvalaikis ir teisės pažeidimai. Vilnius, 1971
7. *Baudžiamoji teisė*. Bendroji dalis. Sudarytojas V. Pavilionis. Vilnius, Eugrimas, 2003
8. Čepas A. *Ankstyvoji nepilnamečių nusikalstamumo prevencija*. Vilnius, 1973

9. Čepas A. *Nepilnamečių nusikalstamumas ir jo priežastys*. Vilnius, 1982
10. Čepas A. *Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos bruožai*. Vilnius, 1986
11. Dapšys A. Nepilnamečių nusikalstamumas: situacija ir prevencijos aktualijos. *Teisės problemos*, 1993, Nr. 1
12. Dapšys A. *Nusikalstamumo tendencijos ir jo prevencijos perspektyvos Lietuvoje*. Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt>
13. Dobryninas A. *Nepilnamečių justicija Lietuvos žiniasklaidoje*. Vilnius, Lietuvos žmogaus teisių centras, 2000
14. Drakšas R. *Svarbesni nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimai*. Vilnius, Eugrimas, 2005
15. Drakšienė A., Drakšas R. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė*. Vilnius, Eugrimas, 2007
16. Drakšienė A. *Pakaltinamumas kaip nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės prielaida*// *Teisė*. Nr.58, 2006
17. Drakšienė, A., Michailovič, I. *Kriminologijos žinynas*. Vilnius, Eugrimas, 2008
18. Goštautas A., Gustaitienė L., Pilkauskienė I. *Svaigalų profilaktikos programa „Sniego gniūžtė“*. Mokykla ir nusikalstamumo prevencija. Vilnius, 1996
19. Jatkevičius A. *Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2003.
20. Jūrienė L. *Nepilnamečių nusikalstamumo būklė, jos priežastys ir aplinkybės*. Mokykla ir nusikalstamumo prevencija. Vilnius, 1996
21. Justickis, V. *Nepilnamečių teisės pažeidėjų charakterio nukrypimai*. Kaunas, 1984
22. Justickis V. *Kriminologija I*. – Vilnius, 2001
23. Justickis V. *Kriminologija II*. Vilnius, 2004
24. *Kas gresia tavo vaikui*. – Dvasinės paramos namai.- Vilnius, 2000
25. Kiškis A. *Nusikaltėliai. Nusikalstamo elgesio mechanizmas*. 2009. Prieiga per internetą: <http://www.mruni.lt>
26. Kiškis A. Nusikalstamumas Lietuvoje: ką pakeitė teisės reforma? *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 3(81)
27. Kiškis, A. Neigiamas smurto televizijoje poveikis nepilnamečiams ir jo prevencija. *Jurisprudencija*, 2004, 59(51)
28. *Kriminologija*. Atsakingasis redaktorius prof. J. Bluvšteinas. Vilnius, Pradai, 1994
29. Kuklianskis, S. *Nusikalstamumo kontrolės Lietuvoje mokslinė koncepcija*. Vilnius, 1995

30. Kurapka E.; t al. *Mokslo programos „Nusikalstamumo Lietuvoje dinamika, prognozė, kontrolės kryptys ir šiuolaikinė kriminalistikos koncepcija“ baigiamoji ataskaita*. Lietuvos teisės universitetas, Vilniaus universitetas, Teisės institutas, Matematikos ir informatikos institutas, Lietuvos teismo ekspertizės centras. Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondas. 1 Knyga, Vilnius, 2004
31. Kvieskienė G., *Socializacijos pedagogika*. Vilnius, 2000
32. Leliūgienė I. *Socialinė pedagogika*. Kaunas. Technologija, 2002
33. Leliūgienė, I. *Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas*. Kaunas, Technologija, 2003
34. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras*. Bendroji dalis. Moksl. Red. G. Švedas. Vilnius, Teisinės informacijos centras, 2004
35. Meškauskaitė, L. *Žiniasklaidos teisė*. Vilnius, Teisinės informacijos centras, 2004
36. Michailovič I. *Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas*. Daktaro disertacija. –Vilnius, 2001
37. Misiūnas J. Baudžiamoji atsakomybė už nusikaltimus nepilnamečiams. *Teisės problemos*. 2001, Nr. 1
38. *Mokykla ir nusikalstamumo prevencija*. Vilnius, 1996
39. Motiejūnas V. Nepilnamečių nusikaltimų socialiniai veiksniai . Prieiga per internetą: <http://www.sociumas.lt/lit/nr22/nepilnameciai.asp>
40. *Namų advokatas*. Sudarytojas J. Prapiestis. Vilnius, Teisinės informacijos centras, 2002
41. Nepilnamečių justicija Lietuvoje. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. Vilnius, 1998
42. *Psichologijos žodynas*. Vilnius, 1993
43. Sakalauskas G. *Jaunuomenės nusikaltimų priežastys*. Švietimo naujovės. Nr.7, 1998
44. Sakalauskas G. Nusikalstamumas // Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje. Vilnius, 1999
45. Sakalauskas, G. Vaikų nusikalstamumas. *Mokykla*, 2002, Nr. 3
46. Suslavičius A., Valickas G. *Socialinė pedagogika teisėtvarkos darbuotojams*. Vilnius, 1999
47. *Šeimos ir vaikai Lietuvoje*. Vilnius, 1995
48. Švedas G. *Nusikalstamos nepilnamečių grupės ir jų vertybinės orientacijos*. LR baudžiamųjų įstatymų reforma. Vilnius, 1990
49. Thornberry, Terence P. Forthcoming grupuots and serious, chronic and violent offenders. Draft. In Rolf Lober and David P. Farrington, Eds., Report of the study group on serious, violent, chronic juvenile offenders. – Washington, DC: OJJDP, 1995
50. Titarenka V. *Šeima ir asmenybė*. Vilnius, 1980

51. *Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija*. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. Vilnius, 2000
52. Vaitikonienė, V. *Vaikų agresyvaus delinkventinio elgesio psichologinės priežastys. Ryšys tarp delinkventinio elgesio ir šeimos įtakos. Delinkventinio elgesio prevencijos principai*. Nepilnamečių kriminalinės justicija. Vilnius, 2002
53. Valickas G. *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. Vilnius, 1997
54. Vileikienė E. *Nepilnamečių nusikaltimai – teisėsaugos ar visuomenės problema?*
55. Viteikaitė Ž. Neformalios jaunimo grupuotės. Prieiga per internetą:
<http://www.straipsniai.lt/bendruomenes/puslapis/11369>
56. Želvys R. *Bendravimo psichologija*. Vilnius, 1995
57. Žiobienė, E. Nepilnamečių interesų apsauga nuo neigiamo žiniasklaidos poveikio. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 9 (87)
58. Žukauskienė R. *Raidos psichologija*. Vilnius, 1998
59. Бафия Ею Проблемы криминологию Диалектика криминогенной ситуации. Москва, 1983
60. Блужштейн Д., Яковлев А. М. Введение в курс криминологии. Минск, 1983
61. Долгова А., Коробейников Б., Кудрявцев В., Панкратов В., *Понятия советской криминологии*. Методическое пособие. Москва. 1985
62. Иншаков С. М. Криминология. Масква, 2000
63. Криминология. Под. ред. В. Н. Кудрявцева и В. Е. Эминова. Москва: Юристь, 2005
64. Криминология: / под. ред. Сальниковой В. П., Степашиной С. В., 1999
65. Криминология. Под. ред. В. Н. Кудрявцева и В. Е. Эминова. Москва: Юристь, 2005
66. *Курс советской криминологиию*. Под. ред. В. Н. Кудрявцева et.al. Москва, 1986, с. 245
67. Пирожков, В. Ф. Криминальная психология. – Москва:., Ос – 89 ,1998
68. Славина Л.С. *Дети с аффективным поведением*. Москва, 1996
69. Узда К. Преступность и криминология в современной Японии. Москва, 1989
70. Хохреков Г. Криминология .Москва, 2000
71. Фокс В. Введение в криминологию. Москва, 1985
72. <http://www.un.org/documents/resga.htm>
73. Kriminologinis tyrimas. Rizikos grupės vaikų tyrimo analizė. <http://www.nplc.lt>

Teismų praktika

1. Lietuvos Aukščiausiojo teismo senato 1997 m. Gruodžio 22 d. Nutarimas Nr. 25 “Dėl teismų praktikos nagrinėjant nusikalstamo susivienijimo baudžiamąsias bylas“ Prieiga per internetą: <http://www.lat.lt>
2. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamoj byloj Nr. 2K-670/2002. Prieiga per internetą: <http://www.lat.lt>

Statistinė medžiaga

1. Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistika. Prieiga per internetą: <http://www.vrm.lt>
2. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro statistika. Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt>
3. Lietuvos respublikos generalinės prokuratūros 2008 m. ataskaita. Prieiga per internetą: <http://www.prokuraturos.lt>